

MİLLİ MÜCADELEMİZİN İSİMSİZ KAHRAMANLARINDAN

ARİFZADE ŞAHAP AZMİ ÖÇALIR

1896-1961

NAZAN ÖÇALIR

arkeo
pera

Biyografik Roman

**BU KİTABIN BASIMI
H.OĞUZ AYDEMİR TARAFINDAN YAPILMIŞTIR.**

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
43899

ISBN: 978-605-396-519-0

Arkeoloji ve Sanat Yayınları
Adres: Fırzuğa Mah. Cezayır Sok. No: 5/2 Beyoğlu-İstanbul
Kapak Tasarımı: Alican Sezer
Dizgi-Tertip: Alican Sezer
Baskı: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Telefon: 0 216 444 44 03 Faks: 0 216 508 23 03 info@bilnet.net.tr
Y.Dudullu Organize Sanayi Bölgesi 1.Cadde No:16 Ümraniye
34776 İstanbul / Türkiye

MİLLİ MÜCADELEMİZİN İSİMSİZ KAHRAMANLARINDAN

ARİFZADE ŞAHAP AZMİ ÖÇALIR

1896-1961

NAZAN ÖÇALIR

arkeo
pera

Nazan ÖÇALIR

İstanbul'da 1963 yılında dünyaya geldi. İlk ve orta eğitiminden sonra Şehremini Lisesi'nden mezun oldu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Bölümü'nü 1987 yılında bitirdi.

Stajını Nokta Dergisi'nde tamamladı ve öğrenciyken aynı derginin İstanbul ve Ankara bürolarında muhabir olarak görev yaptı.

Güneş ve Günaydın gazetelerinin Ekonomi, İstihbarat, Kültür Sanat ve Haber Merkezlerinde muhabir olarak çalıştı.

Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Yabancı Devlet adamlarının İstanbul takiplerinde görev aldı.

TRT, TGRT, Kanal D ve Kanal T televizyonlarında programlar hazırlayıp sundu.

Basın Danışmanlığı ve Seçim Danışmanlığı yaptı. Halkla İlişkiler sektöründe kendi kurduğu şirketinde Sosyal Sorumluluk Projeleri üretti.

Serbest gazeteci olarak iletişim sektöründe ve sivil toplum kuruluşlarında çalışmalarını sürdürmektedir. İki çocuk annesidir.

Gazetecilik anılarını, deneyimlerini ve yetişme biçimini kaleme aldığı "Bir Başka Kırmızı" adlı kitabı, yayın alanındaki ilk denemesidir.

Dedem Arifzade Şahap Azmi'nin aziz hatırasına...

H. Oğuz Aydemir

“SAVAŞTA EKMEK,

CEPHANE KADAR KIYMETLİDİR”

K. Atatürk

ÖNSÖZ

Dedem, Şahap Azmi Öçalır harp hatıralarını yazıp, son eşine teslim ettiği gün, geçirdiği kalp krizi sonucu hayata veda etti.

Bu dünyadan sessiz sedasız ayrılırken gelecek kuşaklara, biz torunlarına önemli mesajları vardı.

Hiç tanımadığım, ben doğmadan bu dünyadan ayrılmış dedemin mesajlarının sandıklar içinde çürüyüp yok olmasına gönlüm razı olmadı.

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde padişah V.Mehmed Reşad'ın seferberlik ilânı ile askere alınan, eğitilerek savaşa hazırlanan, lise mezunu genç bir yedek subayın, dönemin şartlarını sorup sorgulayan bir bakış açısıyla yaptığı gözlemler ve aldığı notlar, tarihin sayfalarında gizli kalan bazı detayları samimiyetle ortaya koyuyordu.

Mondros Mütarekesi sonrasında terhis edilen Osmanlı askerlerinin Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Kurtuluş Savaşı'nda, cephe gerisinde, nasıl Türk Ordusuna hizmet verdiğini en ince ayrıntısına kadar bu kitapta okuyacaksınız.

Arifzade Şahap Azmi, kökleri yüzyıllar öncesine dayanan Adanalı Türk bir ailenin evladıdır.

Osmanlı'nın geçiş dönemine tanıklık etmiş milyonlarca isimsiz kahramanımızdan biridir.

Büyük tarihin içindeki yerini ve görevini genelden özele inerek anlatmaya çalıştım.

Yaşanan olaylar ve gösterilen çabalar örnek olabilecek kadar kıymetliydi.

Tarihin içinden sadece bir konuyu kılçık gibi çekerek veremezdim.

Büyük fotoğrafın içine dedem Arifzade Şahap Azmi'nin yaşantısını yerleştirdim.

Dedemin savaş sırasında tuttuğu notların yanı sıra aile büyüklerimizin anlattığı bilgileri kurgularımda kullandım.

Üyesi olmaktan gurur duyduğum, Arifzadeler'in Milli mücadele yıllarımıza kattığı değeri, araştırmacı-gazeteci-yazar olarak kaleme almaktan büyük mutluluk duyuyorum.

Bu çalışmam sırasında heyecanıma ortak olan, beni yürekten destekleyen ağabeyim, kuzenim tarih araştırmacısı, koleksiyoner H.Oğuz AYDEMİR'e sonsuz teşekkür ederim.

Milli Mücadelemiz anısına,

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışının 100.yılında
“Türk Gençlerine” armağanımız olsun.

Ne Mutlu Türk'üm Diyene...

Nazan ÖÇALIR

23.NİSAN.2020- İstanbul

1914 yılının yaz aylarıydı.

İstanbul Sultanisi'nden yeni mezun olmuş on sekizinde çakı gibi bir delikanlıydı, Azmi...

Okuyanın parmakla gösterildiği yıllarda Adana'dan İstanbul'a okumak için gelmişti. Akıllı, zeki, öğrenmekten zevk alan, soran, sorgulayan, araştıran bir gençti. Tarih, matematik, yabancı dil ve coğrafya konusunda inanılmaz pratik bir zekâya sahipti. Fransızca eğitim veren İstanbul Sultanisi'ne dört yıl önce yatılı kaydedilmişti.

İstanbul Sultanisi (İstanbul Erkek Lisesi) dönemin seçkin ve sayılı ailelerinin çocuklarını gönderdiği en iyi okullardan biriydi. Geleceğin gençlerine Avrupalı bir bakış açısı kazandırmaya çalışıyordu. Bu okulu bitirenler ana dili gibi Fransızca konuşup yazabiliyor, devlet kademelerinde önemli yerlere gelebiliyordu.

Azmi de Osmanlı Devleti'nin yurt dışındaki elçisi olmayı istiyor ve kendisini bu yönde yetiştirmeye özen gösteriyordu.

Ders saatleri dışındaki zamanını okulun bahçesinde bulunan koca çınar ağacının gölgesinde, birbirinden önemli yazarların ortaya koyduğu eserleri okuyarak geçiriyordu. Hayâl alemi o kadar genişti ki; daha elçi bile olmadan sanki dünyanın dört bir köşesini gezmişcesine dünya hakkında bilgi sahibiydi. Havanın soğuk olduğu günlerde arkadaşları bahçede top oynarken o boş yatakhane odasına koşuyor, ranzasına uzanarak elindeki kitabı bitirmeye çalışıyordu.

Sadece Fransızca öğrenmek yetmemişti Azmi'ye...Bunun yanında Arapça da öğreniyordu. İleriye gören babası Arifzade Esat Efendi, onu eğitiminin yanı sıra görgüsünün de artması için yönetimin başkenti İstanbul'a göndermişti.

Dünyada hızlı bir değişim ve yenileşme hareketleri vardı. Elbet bu değişimlere uyum sağlayanlar ve yenilikleri kabul edebilenler ayakta kalabilecekti.

Adana'nın köklü ve tanınmış Türk ailelerinden olan Arifzadeler, çiftçilikle ve ticaretle uğraşarak toplumda güvene bağlı büyük saygınlık elde etmişlerdi. Özü sözü doğru ve mert insanlar olarak bilinirlerdi. Esat Efendi, oğullarının üzerine titrer, onların ahlâklı ve kültürlü gençler olması için hiçbir fedakârlıktan kaçmazdı.

Avrupa Devletleri bilim ve teknolojiden yararlanıp askeri, ekonomik ve ticari alanlarda hızla ilerlemişti. Osmanlı Devleti dışa kapalı tutumuyla bu gelişim hızını yakalayamamış üstüne üstlük 18. yüzyıldan itibaren de dünya devletleri arasındaki gücünü yitirmeye başlamıştı. Arifzade Esat Efendi yurt dışına gidip gelenlerin anlattıkları karşısında bu eksikliği ciddi bir şekilde hissediyor, evlatlarını çağın gerisinde kalmayacak şekilde yetiştirmeye özen gösteriyordu.

Batı tarzı yaşam biçiminin Osmanlı Devleti'ndeki yansıması da oldukça ilginçti. Yönetimin başkenti İstanbul'un halkı bu yeniliklere dört elle sarılıp hemen hayatına sokarken, Anadolu'daki halk, gelişmelere oldukça kapalıydı. Anadolu'da okumuş ve aydın insan sayısı o kadar azdı ki... Okuyan ve kendisini yetiştirenlerin çoğu zaten devlet dairelerinde çalışıyordu. Çiftçilik yapan ve okuyan aydın insan yok denecek kadar azdı. Yenileşme hareketlerinin

karşısına hep gelenekler ve göreneklerin İslâm dini üzerindeki etkileri set çekiyordu. Ham yobaz kaba softaların yorumlarının etkisinde kalan Anadolu insanı, Batı tarzı yaşamı dinden çıkmayla eşdeğer görüyordu. Hal böyle olunca İstanbul'daki gelişmeler, Adana gibi bir şehire daha ulaşmamıştı.

Adana, verimli topraklarıyla çiftçilerin, kısmen toprak ağalarının, ticaret ile zengin olanların daha çok da ırgatların, tarım işçilerinin ve fakirlerin şehriydi.

Adana'da çiftlikleri olan toprak ağaları; beyler ve efendilerdi. Genelde devlet kademesiyle ilişkileri çok iyi olan toprak ağaları, üretimlerini İstanbul'a kadar ulaştırabiliyordu. Ya da atölyelere ara madde üretiyorlardı. Pamuk gibi, buğday gibi... Esat Efendi, Osmanlı'daki Batılılaşma hareketlerinden oğlu Şahap Azmi'nin de nasibine düşeni almasını arzuluyordu. Her ne kadar Adana'da onların iyi yetişmesi için büyük çaba gösterse de toplumun geneline bakıldığında çok da ileri bir seviyeyi görmek mümkün değildi. Avrupa'da hızla gelişen ve değişen sosyal, kültürel yapıyı görmenin, anlamının İstanbul'a gitmekten başkaca bir yolu yoktu. Yerinde gözlem yaparak öğrenmek, en iyi yoldu çağı yakalamak için...

İşte böylesi bir geçiş döneminde İstanbul'da okuyordu Azmi...

Dünyadaki gelişmelere kayıtsız kalamıyor, gördüğü her yeniliği şaşkınlıkla karşılıyordu.

İstanbul'daki bu renkli hayat, nedense doğduğu büyüdüğü şehirde hiç yoktu.

Öyle bir şehirdi ki bu İstanbul; her milletten, her inanıştan insanın birlikte yaşadığı, sosyal hayatın ısıltılarının gözleri kamaştırdığı, çok sesli, çok renkli bir mozaikti.

Kökü yüzyıllar öncesine dayanan, geleneklerine bağlı Türk ve Müslüman bir ailenin evladıydı, Azmi...

Büyük bir çiftlikleri vardı Adana'nın Dervişli Köyü'nde...

Binlerce dönüm araziye pamuk ekiyor ve işliyorlardı. Çırcır fabrikalarında pamuğu çekirdeğinden ayırıyor, ikisini de ayrı ayrı değerlendiriyorlardı. Çekirdeğinden yağ elde ediyor, pamuğunu da kumaş üreten fabrikalara satıyorlardı.

Arifzade Esat Efendi, oğullarından büyük olan Mustafa Asım'a çiftlik ve ticaret işlerini öğretirken, Şahap Azmi'nin de yüce devlet makamına memur olarak yetişmesini istiyordu.

İstanbul'a okumak için yatılı gönderilen Azmi, hayatı öğreneceği yaşlarda Osmanlı'nın yenileşme hareketleri içinde buluvermişti kendisini... Meraklı bir genç olarak sürekli gözlem yapıyordu. İyi aile terbiyesi almış olduğu için de yeni gördüklerini hemen kabul edemiyor bir süre kabul edip etmemekte kararsız kalıyor, aklına yatanı ve mantıklı bulduklarını uygulamaya çalışıyordu.

Anadolu'dan İstanbul'a adım atan herkesin başını döndüren bu ısıltılı dünya, bu şehirde yaşayan her kesiminin ruhuna iyice işlemişti. Avrupalı gibi düşünmek, giyinmek, konuşmak; sarayın yanı sıra yeni bir zengin sınıfını da gözle görülür bir şekilde ortaya çıkarıyordu. Kadınla, erkeğin birlikte eğlenmesi, birlikte oturması ve birlikte kahkahalar atması Anadolu'da kolay kabul edilmese de İstanbul için normal sayılan davranışlar arasındaydı. Resim sergilerine

gitmek, Fransız tarzı döşenmiş lüks lokantalarda yemek, bir müzisyenin resitalini dinlemek Osmanlı toplumu için çok yeniydi. Ergenlik dönemini İstanbul'da geçiren Azmi, sosyal hayat denilen bu kadınlı erkekli grupların nasıl eğlendiğini, nasıl davrandıklarını merakla gözlüyor, anlamaya ve öğrenmeye çalışıyordu. Yenilikler, yetişme çağındaki her genç gibi onun da ilgisini çekiyor, hatta heyecanlandırıyordu. Tatil günlerini iple çekiyor, arkadaşlarıyla birlikte soluğu eşsiz yalıların sıralandığı boğazın iki yakasında alıyordu. Zamanın mod ası sandal gezileriydi. Bu gezilerde boğazın bir yakasından diğer yakasına gitmek için kürek çeken onlarca kayığı suların üzerinde süzülürken görmek mümkündü.

Varlıklı bir ailenin evladı olarak İstanbul'da para sıkıntısı çekmiyordu, Azmi... Babası ona gereğinden fazla para yolluyordu, kimselerden geri kalmasın diye...

İngiliz kumaşından takım elbiselerini kuşanıp, başına fesini taktığında gençliğin de verdiği dinçlikle, kızların dikkatini bile üzerinde toplar hale gelmişti. Kendisi gibi varlıklı ailelerin çocukları olan arkadaşlarıyla bu kayıklardan birini kiralayarak boğazın coşkulu sularına açılmak o yılların en zevkli eğlencesiydi. Boğazın kıyılarında, birbirine yakın uzaklıkta, yeşil ormanlara kadar uzanan bahçeleri olan ahşap yalıları seyrederek hayâllere dalmayı çok seviyordu. Kimbilir belki bir gün elçi olduğunda kendisinin de böyle güzel bir yalısı olabilirdi.

Kağıthane deresininin iki yanındaki mesire yerlerinde piknik yapan birbirinden güzel genç hanımların şen şakrak seslerini dinlemeye bayılıyordu. O ne güzel renkler ve o ne güzel kıyafetlerdi öyle, saraylı hanımların giydiği...

Erkek erkeğe okudukları bu okulda çok yabancı oldukları karşı cins hakkında ancak böyle bilgi sahibi oluyor, hafta sonunu iple çekiyordu, Azmi...

Kültür, onun için gezmek ve görmek demekti aynı zamanda...

Pera'ya gittiğinde farkında olmadan gayrimüslimlerin yaşantısını, alışkanlıklarını, ibadet biçimlerini inceliyordu. Adana'da da Ermenilerin kiliseleri, Yahudilerin havraları vardı ama buradakiler kadar heybetli olanını daha önce hiç görmemişti. Adana'daki çiftliklerinin kâhyası Dikran Efendi'ye anlatacak ne çok şeye tanık olmuş ve öğrenmişti bu kiliselerde...

İstanbul'daki saraylı asilzadeler, yaz aylarını geçirmek için saraydan çıkarak bir bir boğazın iki kenarındaki yalılara taşınır olmuşlardı. Bu durum da haliyle yeni sosyal gelişmeleri beraberinde getirmişti. Yalılarda verilen davetlerin rengarenk görüntüsü boğazı kayıklarıyla gezenlerin dikkatinden kaçmıyordu.

Siyah çarşaftan çıkmıştı Sarayın hanımları...

Başının beyaz örtüsünü çoktan bir kenara bırakan hanımlar, tıpkı Avrupalılar gibi şapkalarının üzerini rengarenk tüllerle süslüyordu. Fransız modasına özenerek saçlarını örmeyi bırakmış, topuz yapıyorlardı. Bellerinin inceliğini ortaya çıkarmaktan çekinmiyorlardı. Renkli, kabarık, abartılı uzun elbiseleriyle sanki Avrupa'nın moda dergilerinden çıkmış gibiydiler. Erkeklerin dikkatlerini çekmek için türlü türlü numaraları vardı. Gözlerine siyah sürmeler çekiyor, dudaklarını vişne rengine boyuyorlardı. Şeffaf beyaz tülden peçeleriyle eskisinden daha da çekiciydiler. İstanbul'un hanımları, Azmi'nin ne annesine ne de kız kardeşlerine benziyordu.

Aşırı süslü ve bakımlıydılar.

İstanbul'da en çok da yabancı elçiliklerde verilen davetleri merak ediyordu Azmi... O davetlere bazen piyano, bazen de keman çalan müzisyenler davet ediliyor ve şehrin ileri gelenleri giyinip kuşanıp hep birlikte onları dinlemeye gidiyordu. Böylesi gösterişli bir ortamda liseye başlamış olmak onu bu renkli şehre sıkı sıkıya bağlamıştı. Batı'ya özenen saraylı asilzadeler, zenci dadıları, Fransız mürebbiyeleri yalılarının içine sokmuşlardı bile...

Halkın olmasa bile sarayın dini duygularında biraz zayıflama hissediliyordu sanki... Kolay mıydı; çocukluğu II. Abdülhamit döneminde geçen, liseye başlayana kadar anlasa da anlamasa da birçok karışıklığı babasının arkadaşları konuşurken duyan Azmi için bu yeni görüntüleri hemen kabul edebilmek...

Padişahın yetkilerinin bir meclis ile sınırlandırıldığı II. Meşrutiyet Dönemi'nde yaşanan 31 Mart Ayaklanması'nın, Hareket Ordusu tarafından bastırılmasının halk üzerindeki etkisi yankılanırken liseye başlamak...

Otuz üç yıl Osmanlı'ya hükmeden padişah II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi...

Kolay mıydı okumak için İstanbul'a yeni geldiği yıllarda Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da toprak kaybetmesiyle sonuçlanan bir yenilgiye tanık olmak...

Azmi'nin o küçücük yaşlarında başlamıştı Osmanlıyı yıkıma götüren gerileme dönemi... Osmanlı Devleti güç kaybederken sosyal hayat içindeki bu şen şakrak hava çoğu zaman rahatsız ediyordu genç Azmi'yi... İnsanlar devletinden bu kadar kopuk olamaz diye düşündüğü zamanlar çoktu. Bu zenginlik, bu gösteriş, bu vurdumduymazlığı anlamak mümkün değildi.

İstanbul’da birçok yabancı gazete basılıyordu o yıllarda...
Ve o gazetelerdeki haberler dünyanın sınırlarının yeniden belirleneceğini işaret eden yazılarla doluydu.

Azmi’nin en çok sevdiği şeylerden birisiydi Fransızca gazeteleri almak, bir bilmece çözer gibi makaleleri okuyarak anlamak... Böylece kendisine yabancı olan bu kültür ve dille bütünlük sağladığına inanıyordu.

İşte o yıllarda; 1912’lerde yabancı gazetelerin yazdığı haberler hiç de iç açıcı değildi. Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’daki ağır yenilgisini sayfa sayfa çeşitli makalelerle ve fotoğraflarla anlatıyorlardı. İpuçlarını birbirine ekleyerek olanı biteni anlamaya çalışan Azmi, arkadaşlarıyla ve öğretmenleriyle sürekli gündemi değerlendirmeye çalışıyordu.

Büyük bir uçuruma doğru sürüklendiklerini hissediyor, ancak olanları dünyanın üç kıtasına hükmeden Osmanlıya bir türlü yakıştıramıyordu. Elbet devletin büyükleri ülkeler arası görüşmelerle bu karışık durumu bir şekilde çözeceklerdi.

Daha önce de öyle olmamış mıydı? Ne isyanlar bastırılmıştı. Hatta koskoca Padişah II. Abdülhamit bile tahtan indirilerek yerine V. Reşad getirilmişti.

1912 yılında yaşanan Balkan Savaşları’ndaki yenilginin acısı sanki sadece yöneticilerin moralini bozmuştu. Balkan topraklarını kaybeden Osmanlı’da devlet kademesindekilerin üzüntüden ağzını bıçak açmıyordu. Nasıl olurdu böylesi bir yenilgi...

Tuna boyları kaybedilmiş, oradaki Müslüman Türk halkı kan ağlıyor, bir an önce Osmanlıya sığınmak için varını yoğunu oralarda bırakıp gemilerle, trenlerle, çoğu zaman da yürüyerek ülke sınırlarının içine gelmeye çalışıyordu.

Koskoca Osmanlı Devletini ekonomik anlamda da besleyen bu verimli toprakların kaybı aynı zamanda bozulan ekonominin altına da dinamit koyuyordu. Zenginler birdenbire orta halli insanlar durumuna düşerken, fakir olan halk daha da fakirleşiyor bir lokma ekmeğe muhtaç hale geliyordu.

Orta yaşı geride bıraktığını düşünen Arifzade Esat Efendi, oğlu Şahap Azmi ve Mustafa Asım'ın üzerine titriyor, kendi yapamadıklarını onların üzerinde gerçekleştirmeye çalışıyordu. Azmi'nin okumak için bile olsa İstanbul'da yatılı bir okula gönderilmesine en çok da annesi Zeynep Hatun karşı çıkmıştı.

-”Bey” diyordu.

-” Bu kadar küçük bir çocuk, İstanbul gibi büyük ve karışık bir şehirde yalnız, bir başına nasıl yaşar ki”

Hayatta duygusallıktan daha önemli değerler olduğuna inanan Arifzade Esat Efendi, eşinin bu tarz konuşmasını hemen kesiyor;

-” O erkek çocuğu Zeynep Sultan... Öyle el bebek gül bebek büyüyemez. Okuyup adam olacak. Onun için elimizden ne gelirse yapacağız.” diyordu.

Ülkede durumlar bu kadar karışırken, çocuklarının geleceğini plânlamak nasıl bir şeyse işte Esat Efendi de bunu yapmaya çalışıyordu. Elbet sular durulacaktı. Her şey bu kadar da kötü gidemezdi ya...

Kimseye hissettirmese de Azmi'nin okul tatillerinde İstanbul'dan dönüşünü dört gözle bekler olmuştu Arifzade Esat Efendi... Oğlu eve geldikçe devletin başkenti İstanbul'da nelerin olup bittiğini anlamak için ilk ağızdan bilgiler almaya çalışıyor, Azmi'yi dinlemesine sorulara boğuyordu. Oğlunun anlattıklarını, gazetede okudukları ve eşraftan dinledikleriyle bütünleştirip ülkenin, Adana'nın ve çiftliğinin durumunu değerlendirmeye çalışıyordu. Onca insan bu çiftlikten ekmek yiyor, bir düzineden fazla ev halkı da burada yaşıyordu. Kızları küçüktü. Oğlanlar ise daha yeni yeni palazlanmaya başlamıştı. Aile büyüğü olarak sorumlulukları çok fazlaydı. Herkesi düşünmek zorundaydı. Gelişmelerden kaygılıydı.

ACILARIN YILI 1913

On üç rakamının uğursuzluğuna inanmasa da 1913 yılı hiç de uğurlu gelmemişti Şahap Azmi'ye... Okula gelen bir haberle babası Arifzade Esat Efendi'nin elim bir fayton kazası sonucu Gülek Boğazı'ndan uçuruma yuvarlanarak öldüğünü öğrendiğinde dünyası yıkıldı.

Her şey üst üste gelmişti şu gencecik yaşında ...

Koşarak Adana'ya gidişini, yıkılan annesi ve kardeşlerinin üzüntülü hallerine tanık oluşunu unutabilir miydi?

Annesi Zeynep Hatun'un;

-“ Oğlum sen okumalısın. Ağabeyin Mustafa Asım ile birlikte ailemizin direği olmalısın. Baban da böyle isterdi” sözleri ile kendine gelip yeniden okula dönüşünü... Unutabilir miydi?

Eksikliğini bir ömür hissedeceği bu acı kaybı, unutabilir miydi?

Mart ayının o dondurucu soğuklarında geceleri yurt odasında başını yastığına gömerek gözlerinden süzülen yaşların sıcaklığında ısındığını elbette kimselere söyleyemeyecekti Azmi...

Babasının onca emeğine teşekkür edebilmek için ona daha bir lise diploması bile gösterememenin acısının ne demek olduğunu kim anlardı ki? Belki acılardı insanı büyüten ve olduğundan daha büyük yaşlara getiren... Tek bildiği şey vardı ki; o da babasının onu kendi kendine yeter hale getirmek için tüm bildiklerini aktardığı gerçeğiydi. At binmeyi, silah kullanmayı, hedefi tam on ikiden vurmayı babası öğretmişti. Dağların başındaki tehlikelerden

korunmayı ondan öğrenmişti. Ve daha birçok şeyi...
Üzüntüler üzerine üzüntüler bina edilirken bir yandan da
hayata tutunma çabası içerisindeydi, Azmi...

Umut...

Eğer umut olmasa, her şeyin birdenbire tersine de
dönebildiği bu hayatta yaşamak mümkün olabilir miydi?

Elbet, Allah'ın kendisine verdiği ömrü yaşayacaktı acılarını
içine gömerek...

Sanki sırtındaki yükü daha bir ağırlaştırmıştı bu dönemde...
Babasız kalmak ona aynı zamanda inanılmaz misyonlar
yükliyordu. Artık sadece okumak ve büyükelçi olmak yoktu
gelecek hayâllerinde... Söz vermişti kendi kendine; ayakta
duracak, okuyacak, annesine ve kardeşlerine sahip çıkacaktı.
Rahmetli babası Arifzade Esat Efendi de ondan böylesine
soylu bir davranışı ve duruşu beklerdi.

Ağabeyi o gelene kadar çiftliğin başına geçmiş işleri
yönetiyordu. Kendisinden sadece altı yaş büyüktü. Onu
yalnız bırakamazdı. Bir an önce liseyi başarı ile bitirmeli
ve üniversiteye gitmeli ve ağabeyine destek olmalıydı.
İstanbul'un binbir rengine dalarak bir nebze de olsa
uzaklaşıyordu üzüntülerinden ... Bu ruh haliyle kendisini
eskisinden daha çok okumaya ve öğrenmeye vermişti.

BÜRÜCEK YAYLASI (1914 YILI YAZ AYLARI)

**Gözler; Toros Dağları'nın arasında kalan Gülek
Boğazı'na çevrilmişti.**

**O daracık geçitten gelecekti bekledikleri
haberler...**

**O yıl her zamankinden farklı bir şekilde
ayrılmışlardı Adana'dan...**

Azmi'nin İstanbul Sultanisi'nden mezun olup Adana'ya dönmesiyle birlikte aile her yaz olduğu gibi şehrin yakıcı ve bunaltıcı sıcağından kurtulup bir nebze olsun serinlemek için yaylaya çıkma kararı aldı. Bu kez bir yıl önce kaybettikleri babaları Arifzade Esat Efendi ne yazık ki onlarla birlikte olamayacaktı.

Yaylaya çıkma zamanlarında ailenin tüm üyeleri hazırlıkları tamamlamak için hummalı bir koşuşturma içine girerdi. Katır ve develere yüklenecek eşyalar önceden hazırlanır, yatak, yorgan denkleri kalın savanlara sarılarak iplerle sıkı sıkıya bağlanırdı. Dağ köylerinde bulunması mümkün olmayan gıda maddeleri çuvallara doldurulur, ahırlardaki küçükbaş hayvanlar hazırlanır, eşyalar atlara, katırlara bazen de kiralanan develere yüklenirdi. Öyle kolay bir yolculuk değildi bu yapacakları...

Adana'dan yüz kilometre uzakta bulunan Toros Dağları'nın eteğinde Pozantı'ya bağlı Bürücek Yaylası'na kona göçe bir hafta sürecek bir yolculukla varacaklardı.

Kendilerini bildiklerinden beri her yaz dayanılmaz Adana sıcağından korunmak için Arifzadeler, yaylaya göçerdi. Onlar gibi hali vakti yerinde birçok aile de...

Varlığı yokluğu öğrendikleri, doğayı keşfettikleri, zorluklarla mücadele ettikleri deneyimlerle dolu bir yolculuktu bu yaptıkları...

Uçsuz bucaksız ovalarda, dağlarda, tepelerde yürümek, su başlarında konaklamak, çadırlar kurmak, ocaklar yakmak, hayvanları otlatmak inanılmaz güzelliklerle doluydu. Sanki böyle zamanlarda özlerine dönüyor doğayla bütünleşiyorlardı.

Bir tören de yaylaya varınca başlıyordu. Tüm kış boyunca kimsesiz kalan ahşap evlerin, boyunu aşan karın ağırlığı altında çökmüş, dökülmüş, hasar görmüş bölümleri tamir edilerek eski haline getiriliyor, denkler, bohçalar açılıyor, bağlar, bahçeler temizleniyor, çatılar aktarılıyor, tahtalar ovuluyor, ev yaz havasına bürünüyor.

Boyları gökyüzüne uzanan katran ve ladin ağaçlarının arasında kaybolmuş, iki katlı, sofalı bu ahşap evleri yukarıdan bakınca görmek neredeyse imkansızdı.

Gündüzleri üzüm bağları arasında koşup oynayan çocukların mutluluk seslerine, kuşlar eşlik eder, doğanın yeşili, havanın oksijeni ilk gün herkesi sarhoş eder, erkenden yataklara gönderirdi. Daha sonraki akşamlarda tüm ev halkı sofalarda toplanır, komşu evlerden gelen konuklarla gecenin ilerleyen saatlerine kadar ispiroyla çalışan lüks lambasının ışığında sohbetler ederlerdi. İşte yine Bürücek Yaylasındaydılar. Ev halkı yerleşe dursun Azmi, ağabeyi Mustafa Asım ile birlikte ertesi sabah, kahvaltı sonrası tıpkı rahmetli babaları gibi giyinip kuşanıp şehirli bey edasıyla gururla köyün kahvesinde buldular kendilerini...Köy muhtarı, imamı, orman koruma memurları ve jandarma kumandanı ile kucaklaştılar. Kahveci, her zamanki gibi neşeyle bakır cezvesini sürdü, kor mangal ateşine...

**-“Babanız rahmetli Esat Efendi az şekerli severdi
Türk kahvesini. Sizler nasıl içersiniz gençler. Siz bize
emanetsiniz bundan sonra. Beyimizin emanetleri”**

Bürücek Yaylası’nda yaşayan orman köylüleri yazın gelmesiyle birlikte Adana’dan yaylaya göçenleri heyecanla beklerdi. Nede olsa gelenler şehirli asilzadelerdi. Özüne sözüne güvenilir şehirden haber getirenlerdi.

Beyler köy kahvesine inip de dağ köylüsüyle selâmlaşınca köylüler onların etraflarına toplanır, bağ bahçelerinde yetiştirdikleri yiyeceklerden, meyvelerden gönüllerince ikram eder, dünyanın haberlerini onların yorumuyla dinlerdi.

Buralarda okuma yazma bilenler o kadar çok değildi. Kırk yılda bir gazete gelirse şehirden, okuma yazma bilen gençlerden biri kahvede herkese haberler okurdu. Ya da yoldan gelip geçenler bildiklerini gördüklerini anlatırdı.

Bürücek Yaylasının erikleri, armutları, kirazları, üzümleri ve cevizleri meşhurdu. Hele ki üzüm bağlarına diyecek yoktu. İnce kabuklu iri çekirdekli üzümlerin tadına doyum olmazdı.

Esat Efendi’nin köy kahvesine oğulları Şahap Azmi ve Mustafa Asım ile birlikte indiği günler geride kalmıştı. Köylünün ikramı meyve ve sebze sepetlerini eve taşıyan iki çocuk artık kocaman delikanlı olmuşlardı.

Köyün berberi tıraş etmek için ahşap kepenkli dükkânının kapısında saygı ve hürmetle beklerdi rahmetli Esat Efendi’yi... Şimdi onun yerine iki oğlunu bekler olmuşlardı.

Bilirlerdi ki; rahmetli Esat Efendi tıraş sonrası çoluk çocuğa hatırı sayılır bir bahşiş bırakırdı.

Namaz vakitlerini kaçırmayan Esat Efendi, köyün imamının da anlattıklarını dikkatle dinler, Bürücek Yaylasının ihtiyaçları konusunda gerekeni yapardı.

Şimdi oğulları aynı yolu izliyor, köyün bir ihtiyacı olup olmadığını soruyordu yaşlılara...

Yaylaya gelesi bir ay olmuştu ya da olmamıştı. Azmi, arkadaşlarıyla birlikte ata biniyor, dağlara tırmanıyor, meyve ağaçlarını talan eden kargaları sapanıyla vuruyordu. Koyunları keçileri otlatıyor, su gözünden sakalarla su taşıyor, gençliğinin verdiği enerji ile yerinde duramıyordu. Torosların en tehlikeli hayvanları yaban domuzlarıydı. Hiç kimse yaban domuzlarıyla karşı karşıya gelmek istemezdi. O kadar güçlü hayvanlardı ki, çarptıkları insanları öldürebilirlerdi.

Dağlarda yaşamak aynı zamanda her türlü kötülükten kendini korumayı da gerektiriyordu. Rahmetli Esat Efendi, oğullarının tam bir savaşçı gibi yetişmesi için bildiği her şeyi onlara da öğretmişti.

Yaban domuzunu vurmak için domdom kurşununun uçları dışa kıvrılır ve domuzun tam alnının ortası hedeflenir ve tek atışla işi bitirilirdi.

Yaralı yaban domuzu kadar tehlikeli bir şey olamazdı. Mutlaka ve mutlaka tek kurşunla öldürülmeliydi. Azmi tüfekle ve tabancayla atış konusunda da çok iyiydi. Her zaman hedefi tam on ikiden vururdu.

Arifzade Esat Efendi zaman zaman Bürücek Yaylası'na on beş kilometre uzaklıkta olan Pozantı'ya giderdi.

O Pozantı'ya gideceği zaman iki atın çektiği faytonu hazırlanır. Kâhyasının kullandığı faytonuyla birlikte yola koyulurlardı. Esat Efendi nereden bilebilirdi ki bu gidişlerinin birinin ölümüne sebep olacağını...

Daha geçen yaz buradaydı ve hayat doluydu. Onun Pozantı'dan dönüşünü dört gözle beklerdi köylüler... Oradaki aksaçlılar meşhurdu. Faytonundan inen Arifzade Esat Efendi'nin etrafını çeviren köylüler, önce onu kahveye davet eder, ağzından çıkacak sözleri beklerdi.

O günler geride kalmıştı şimdi.

Bürücek Yaylasındaki köylüler bu kez çok kaygılıydılar. Adana'dan gelip geçenlerden aldıkları haberleri birbirinin arkasına ekliyor, çıkarıyor ama net bir sonuca varamıyorlardı. Esat Efendi de öldüğüne göre artık oradan kim haber getirecekti ki?

Bu kez Mustafa Asım ve Şahap Azmi, birlikte gittiler Pozantı'ya... Babasının değer verdiği daha küçükük birer çocukken tanıştırdığı aksaçlıları dinlemeye...

Dönüşlerinde öğrenip de köylüye taşıdıkları haberler ülke adına hiç iyi değildi. Dünya yeni bir savaşa hazırlanıyordu ve Osmanlı Devleti'ni de bu savaşın içine çekmeye çalışıyorlardı. Osmanlı Devleti olası bir savaşta tarafsız kalmayı düşünüyor bu nedenle adımlarını dikkatli atıyordu.

İngilizlere sipariş verilen Sultan Osman ve Reşadiye gemilerinin yapımı bitmesine rağmen halen çeşitli bahaneler sürülerek Osmanlı'ya teslim edilmiyordu. Elde avuçta ne varsa bu gemiler için harcanmış, hatta bir kısım da borçlanılmıştı. İşte bunları anlatmaya çalışıyordu köylüye Esat Efendi'nin oğulları...

-“Peki ne olacak? Savaşı mı gidiyoruz? Bunu bilse bilse en iyi siz bilirsiniz” diyerek Esat Efendinin oğullarının ağzından çıkacak kelimeleri bekliyorlardı.

Olaclaklardan en az köylüler kadar tedirgin olan gençler, biraz da insanları endişelendirmemek adına,

-“En iyisini devletlimiz bilir. O bir çare bulur” diyerek **topu Osmanlı Devleti’nin padişahına atıyordu.**

Elbet öngöröleri vardı olabilecekler hakkında, ancak şimdiden dillendirmenin anlamı yoktu. Sadece olası bir savaş durumunda sorumlu oldukları ailelerine ve beraberinde çalışanlarına nasıl bakabileceklerdi onun kaygısına düşmüşlerdi. Öyle kolay mıydı binlerce dönüm ekili arazi ve üzerinde çalışan onlarca köylü ile birlikte geniş bir aileden sorumlu olmak...

Arifzade kardeşleri derin bir düşünce almıştı. Şahap Azmi ile Mustafa Asım’ın bu durumu değerlendirecek kadar öngörüsü olmadığı kesindi. Daha çok gençtiler. Birkaç gün köyün meydanındaki kahveye hiç inmediler. İki kardeş bağ evinin üst katında sofanın bir ucunda Tekir Tepesini gören yerde bulunan hasır masanın kenarını süsleyen hasır koltuklara oturup hiç konuşmadan manzaraya dalıp gittiler. Hafta başı yeniden Pozantı’ya giderek düşüncelerine ve öngörülerine değer verdikleri akşaçlılarla görüşüp son bir değerlendirme şansı yakalayacaklardı. Duruma göre Adana’ya dönüp dönmeyeceklerine karar vereceklerdi. Belki kız kardeşlerini büyüklere emanet ederek yalnızca erkekler gidecekti. Belki de gelişen duruma göre hep birlikte Adana’daki çiftliğe dönerlerdi. Neresinin daha güvenli olabileceği konusunda bir karar veremiyorlardı.

Küçük bir yerdi Bürücek Yaylası... Dağların eteğine yayılmış toplamda 60 kadar ahşap ev vardı birbirini çok iyi tanıyan...

İşi gücü olmayan erkekler günlerinin büyük bir bölümünü çarşı meydanında camide, kahvede, berberde, köy odasında, muhtarın yanında ya da alışverişte geçirirdi. Dağlarda, bahçelerde çalışan erkeklerin boş zamanlarında sohbet etmek için buluştukları tek yer, çarşı meydanındaki köy kahvesiydi.

Köyün çarşı meydanında; bakkalı, manavı, kasabı vardı. Ekmek fırını sadece ekmek değil, güveç ve tepsi tepsi yiyecekleri de pişirirdi aynı zamanda...

Ekmek ve lahmacunun kokusu hafif esen yaz rüzgarının etkisiyle bağlara bahçelere kadar uzanırdı. Gelip geçenin çok olduğu bu yaylada bir tek kebabçı Sadun usta vardı evinin dışında karnını doyurmak isteyenler için yemek hazırlayan... Öğle saatlerine doğru milletin iştahını kabartmak için yaktığı mangalların içine hafiften salardı kuyruk yağını... Köy kahvesindeki erkekler birer ikişer kuyruğa girerdi lavaş ekmeğine sarılı kebab sokumlarını yemek için... Manavda köylünün yetiştirdiği sebze ve meyveler, kasapta dağlardaki koyun, keçi ve tavukların etleri, bakkalda ise keçi yoğurdu, peyniri, sütü, tereyağı, balı satılırdı. Pekmez kaynatılan kazanları, bakır kap kacağı kalaylayan Sabri usta Pozantı'ya giden yolun kenarında nalbantın hemen yanındaydı. Derme çatma kulübesindeki Nalbant Hüseyin'in işi hiç bitmezdi. Gelip geçenlerin atlarının nallarını çakar, eyerlerin kemerlerini tamir ederdi.

Köyün bekçisi Recep Efendi'ye fazlaca bir iş düşmezdi buralarda...İnsan sayısı az olunca kontrol etmek de kolay olurdu. Yani anlayacağınız buralarda asayiş ber kemâldi. Kadınların da erkeklerden aşağı kalır tarafları yoktu. Onlar bir yandan iş yapar diğer yandan sohbet ederlerdi. Hiç bitmezdi işleri, bu dağ köyünde...Yan gelip de yatacak yer değildi buraları... Günün yirmi dört saati yapacak bir şeyler vardı. Erkekler kuruyan ağaçları budar, bahçeleri ekip diker, eve yiyecek taşır dururlardı. Kadınlar da dere başında dev kazanlarla çamaşırları kaynatarak yıkar, bağ bozumu zamanı pekmez kaynatarak bandırma, pestil, cevizli sucuk yapardı. Adana'ya dönmeden kışlık salça, tarhana ve turşular da burada hazırlanırdı.

Temiz hava ve bol oksijenin etkisiyle insanlar yaylada sabahdan akşama kadar çalışsa da yorulmazdı.

Arifzade kardeşler, evde düşünerek ve birbirleriyle fikir alışverişinde bulunarak geçirdikleri birkaç günden sonra sıkılıp yeniden çarşı meydanında aldılar soluğu...

Onları göremeyince merak edip endişeye kapılan köylü yine etraflarını çevirdi. Herhangi bir sorun olup olmadığını sordular;

-“Çok şükür” diyordu Arifzade kardeşler... “Çok şükür iyiyiz. Biraz tamirat işlerimiz vardı evde. Annemize yardım edelim dedik”

Muhtar, imam ve ihtiyar heyeti iki kardeşi asırlık ceviz ağacının gölgelediği köy kahvesine davet ettiler. Hep birlikte köy kahvesine geçerken ağacın altında duran seyyar tatlıcı Ahmet Ağaya takıldı gözü, Mustafa Asım'ın...

-“Ahmet Ağa, kahvedeki herkese benden bir parça Şam tatlısı ikram et babamın hayrına” deyiverdi.

Ahmet Ağa için bu bir tepsi tatlının dilim dilim değil de bir anda satılması demekti ki; bundan başka Allah’tan ne dileyebilirdi.

Hep birlikte sandalyelerini Gülek Boğazı’nın olduğu yöne çevirdiler. Ne kadar sohbet ederlerse etsinler hep gözlerinin bir ucu oraya bakardı. Bir yolcu bekler dururlardı kendilerine şehirden haber getirecek. Kırk yılda bir de olsa bir atlı ya da bir at arabası geçerken tekerlek ve nal sesleri yankılanırdı dağların arasından... Herkes yerinden kalkar, kim geliyor diye merakla o yöne bakardı. Köy meydanındaki yarı akıllı Köse Hasan elindeki gemici dürbünüyle asırlık cevizin dallarına tırmanır oradan gelen kişiyi gördüğü kadarıyla tarif etmeye çalışırdı.

Şam tatlısını yiyip üzerine demli çaylarını yudumlarken söze muhtar başladı;

-” Beyim ne olacak şu Devlet-i Aliyye’nin hali... Düşman kapıya dayanmış diyorlar. Boğazlara kadar gelmişler gemileriyle”

Müftü Münir Efendi;

-” Gelecekleri varsa görecekleri de var elbet...Koskoca ülkeye kafa mı tutuyorlar”

İhtiyar heyetinden Koca Yusuf sözün arasına girdi;

-” Padişahımız efendimiz ne diyor bu duruma”

Mustafa Asım, tam derin bir nefes alıp söze başlayacaktı ki asırlık ceviz ağacının üzerinden Köse Hasan bağırmaya başladı;

-” Gülek boğazından bir atlı geliyor”

Onun bağırmasıyla birlikte tüm gözler Gülek Boğazı’na çevrildi.

Yarı akıllı Köse Hasan bağırmaya devam ediyordu:

- “Dörtnala bir atlı, tozu dumana katarak geliyor. Üstündeki adam silahlı. Haberler önemli galiba. Yaklaşıyor, geliyor”

Mustafa Asım ve Şahap Azmi ile birlikte köyün ileri gelenleri hep birlikte ayağa kalktı.

-“Ayran bocitini hazırlayın. Haberci susamış olmalı” dedi, Mustafa Asım...

Gülek Boğaz’ından dörtnala gelen atlı, bir süre sonra köyün kahvesinin önünde birden dizginlerini çekerek atını durdurdu. İki köylü atın iki tarafından dizginleri tutarak yorulmuş hırçın atı sakinleştirmeye çalıştı. Atın üzerinde bir kumandan edasıyla dimdik duran Arnavut Hüseyin, kendisine uzatılan bir maşrapa soğuk yayık ayrıranını bir dikişte içtikten sonra tüm ciddiyetini takınarak yüksek sesle ayakta duran Bürücek’lilere haykırdı:

-“ Eyy!.. Adana ile alâkası kesilmiş insanlar, benden mektup falan beklemeyin. Mektuptan daha önemli bir haberle Pozantı’dan geliyorum. 1889 doğumlular yarın 1890-1894 doğumlular da birkaç güne kadar askerlik şubelerine başvuracaklar. Umumi Seferberlik ilân edildi.”

Köylüler sıcak Temmuz ayının kavurduğu öğle güneşinden korunmak için köy meydanında asırlık ceviz ağacının dallarının altında sohbet ederken Pozanti’den gelen Arnavut Hüseyin’in verdiği haber karşısında buz gibi donup kaldılar.

Eğer Padişah V. Reşad seferberlik ilân ediyorsa Osmanlı savaşa girmeye hazırlanıyordu. Birkaç dakikalık şaşkınlıktan sonra kendilerini toparlayarak atlıyı kahveye oturttular. Lokantacı masayı yemekle donattı. Tüm esnaf ve köyün ileri gelenleri Arnavut Hüseyin’in etrafını çevirdi. Onun ağzından çıkacak sözleri dinlemek istiyorlardı.

İstanbul’da bulunan hükümet zor durumdaydı. Alman gemileri Çanakkale’ye gelmişti. İngilizler kendilerinden satın aldığımız gemileri vermiyordu. Alman gemileri boğazlardan geçip Rusya’yı bombalamak istiyordu. Padişah iki arada bir derede kalmıştı.

Padişahın tüm yurttaki seferberlik ilân ettiği haberi Adana’nın yüz kilometre uzağındaki bu küçük dağ köyünde bile anında dilden dile yayıldı. Bahçelerde çalışan gençler, işlerini güçlerini bırakarak heyecanla köyün kahvesine koşular. Arnavut Hüseyin bildiği duyduğu her şeyi oracıkta anlatıyordu. Gençleri bir heyecan aldı. Cepheye gideceklerdi. Rahmetli Esat Efendi’nin iki oğlu Şahap Azmi ve Mustafa Asım’da askere alınacak yaşıydılar. Gençlerde büyük bir mutluluk vardı. Cepheye gitmek erkek adam olmak demekti. Vatan için, millet için bayrak için savaşmak namus demekti.

O gece sabaha kadar Bürücek Yaylasında kimse uyumadı. Lüks lambasının ışığında atlar hazırlandı. Seferberlik ilânı ile Osmanlı ordusuna katılmak üzere yola çıkacak gençler heybelerini yolda gerekecek katıkla doldurdu. Büyüklerinin ellerini öperek hayır dualarını aldılar. Sabah ezanı sonrası kılınan namaz ile birlikte tüm köylü köy meydanında elli

üç evladını atlarıyla Osmanlı ordusuna askerlik yapmaya uğurladı. Gençler heyecanlı, anaların gözü yaşlı, babalar düşünceliydi. Ülke nereye gidiyordu? Üniversiteye gitme hayâlleri kurarken askere gitmek hiç hesabında yoktu Azmi'nin...

Ancak, **Osmanlı Devleti tehlikedeysse okumanın da bir anlamı yoktu.** Rahmetli Arifzade Esat Efendi, oğullarını vatansever birer Türk evladı olarak yetiştirmişti. Azmi, nenesinin, dedesinin, annesinin ve yaylanın aksaqlı büyüklerinin ellerini öpüp helâllik aldıktan sonra gururla atına oturdu. Kendisiyle birlikte evlatlarını askere uğurlayan topluluğa doğru bir asker selâmı çakarak dörtlâla arkadaşlarına katıldı. Giden evlatların arkasından tez vakitte zaferle dönsünler diye bocitler dolusu su döktü dağ köylüsü...

Şafak sökerken Toros Dağları'nda genç asker adaylarının nal sesleri yankılanıyordu. Azmi'nin annesi Zeynep Hatun'un gözlerinden iki damla yaş süzüldü. Başından göğsüne doğru uzanan beyaz tülbentinin ucuyla gözyaşını kimsenin görmesine izin vermeden hızla siliverdi. Bu gidişin dönüşü olacak mıydı, işte bunu bilemiyordu. Evladını önce Allah'a sonra da peygamber ocağına emanet etti. Artık o da her anne gibi asker evladından gelecek sağık haberini bekleyecek, gözleri hep uzaklara dalacaktı. Yaylanın şen şakrak havası birdenbire yerini hüznü bakışlara ve Adana'dan gelecek haberlere bırakmıştı. En son yolcunun Bürücek'e getirdiğı gazete köy kahvesinde elden ele gezerek parçalanmıştı.

28 Haziran 1914 tarihli gazete; Saraybosna’da Avusturya-Macaristan veliahtı Ferdinand’ın bir Sırp tarafından öldürölmesi haberini resmediyordu. 28 Temmuz’da Avusturya-Macaristan Sırbistan’a savaş ilân etti ve kutuplaşmış Avrupa’da bloklar arası savaş ilânları başladı. Öngörüsü yüksek olan köyün ileri gelenleri, bunun ne anlama geldiğini çok iyi biliyordu. Gelecek günler büyük bir dünya savaşına gebeydi. Milyonlarca insanın öleceği, üç imparatorluğun yıkılacağı, yerlerine yeni devletlerin kurulacağı, dünya siyasî haritasının değişeceği zorlu günlerin başlayacağını kim bilebilirdi ki...

GENÇLER PEYGAMBER OCAĞINA KOŞTU

Arifzade Şahap Azmi, elli üç arkadaşıyla koşmuştu Bürücek Yaylası'ndan padişahın çağrısına... Kafil ile onlarca gün süren yolculuk, vatan aşkıyla sabah namazında başlamış akşam namazında bitmişti.

Onun gibi binlerce Türk Genci vatan savunması için analarının elini öpmüştü. At binmeyi, silah kullanmayı biliyorlardı ancak düzenli bir orduda, bir disiplin içinde düşmana karşı savaşmayı bilmiyorlardı. Yetişmek ve yetiştirilmek için de fazlaca zamanları da yoktu.

Babası geçen sene öldüğü için ağabeyi Mustafa Asım'ı onunla birlikte askere almamışlardı. Onu ailesinin başına geri yolladılar. Sadece Şahap Azmi askere alınmıştı. Ordunun yetişmiş asker ihtiyacının çok fazla olması nedeniyle ilk kez o yıl ihtiyat zabitlerinin (yedek subayların) yaşı on sekize kadar indirilmişti. Seçilenler yeteneklerine göre sınıflarına ayrılıyor ve yedek subay okullarında dört ay boyunca sıkı bir eğitimden geçirilerek cepheye yollanıyordu.

1914 yılında Osmanlı ordusunda 19 bin 220 subaydan 880'i ihtiyat zabitiydi. Azmi, İstanbul Sultanisi mezunu iki yabancı dili, ana dili gibi konuşan bir Türk genci olarak yedek subaylığa hak kazandı. Osmanlı ordusu onu gelecek günler için yetiştirip hazırlamayı öylece savaşa sokmayı düşünüyordu. Suriye'de Şam dolaylarında Baalbek'te açılmış olan İhtiyat Zabitleri Namzetleri Talimgâhı'na (Yedek Subay Okulu) gönderildi. Okulu kısa sürede başarı ile bitirince Halep'teki Makinalı Tüfek Kursu'na katıldı. Zaten Bürücek Yaylası'nda sürekli atış talimleri yaptığı için attığını on ikiden vurmayı çok iyi biliyordu, Azmi... O nedenle hiç sıkıntı çekmedi.

Bir iki ustalık denemesiyle aynı başarıyı makinalı tüfek kullanırken de gösterdi.

Alman kumandanlar yönetiyordu Osmanlı ordusunu... Balkan Savaşları'nın sonuçlarını beğenmeyen Padişah, ordusundaki aksaklıkları ve eksiklikleri görerek Alman Kralı Kayzer Wilhelm'den yardım istemişti. Kayzer'de Alman ordusunun en deneyimli komutanlarından Liman Von Sanders ile birlikte kırk iki üst düzey komutanı İstanbul'a yollamıştı. Liman Von Sanders ve ekibinin İstanbul'a gelmesinden sonra Harbiye Nazırı olan Enver Paşa ilk iş olarak bin yüz Osmanlı subayını aniden yaşlı diyerek emekliye sevk etti. Savaş sesleri bu kadar yaklaşmışken ordunun deneyimli subaylarının görevlerine son verilmesine bir anlam veremiyordu Von Sanders Paşa...

Enver Paşa da Balkan Savaşı'nın yenilgisini bir türlü içine sindiremiyor, bunun faturasını deneyimli subaylara çıkarıyordu. Orduyu gençleştirme kararı almıştı. Olası bir savaş durumu için ordunun düzenlenmesine Liman Von Sanders ile birlikte karar vereceklerdi. Almanların olaya el atması ve ordunun her kademesine Alman subaylarının yerleştirilmesi Enver Paşa'nın pek hoşuna gitmese de gözle görülür askeri yenilikler yapılıyordu. En azından ordunun silahları yenilenecekti.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde ister istemez Osmanlı ordusunda çift başlılık görülmüştü ve birbirleriyle ciddi bir şekilde çekişiyorlardı. Sarıkamış yenilgisini Enver Paşa'nın hayâlperestliğine bağlayan Von Sanders Paşa ikmal noktaları oluşturulmadan, yeterli askeri donanım sağlanmamışken, Osmanlı ordusunun doksan bin neferinin Sarıkamış'a kötü hava şartlarında gönderilmesini kabul edemiyordu.

Yenilgiyle sonuçlanan bu seferde kırk iki bin asker geri dönmüş, dönenlerden büyük bir kısmı da daha sonra yetersiz tedaviler ve salgın hastalıklardan dolayı hayatlarını kaybetmişti.

Von Sanders Paşa, Çanakkale Savaşlarını tek başına Enver Paşa'ya bırakmak istemiyor, boğazların savunmasının bir kısmını üzerine alıyordu. Bu cephede Enver Paşa ile iş bölümü yapmışlardı.

İşte Osmanlı ordusunda tüm bu gelişmeler yaşanırken, Şam, Baalbek'te olası bir savaşa hazırlanan yedek subay adaylarından başarılı olanlara, Osmanlı Harp Madalyası'nın yanında hemen Alman madalyaları ve meçleri takılıyordu. Azmi de genç bir yedek subay olarak bu takdirlerden nasibini bolca aldı. Çanakkale karıştı. Hemen Trakya'da Lüleburgaz Tümeni emrine verildi. Vatan savunmasında kendisine de iş düşmesinden dolayı mutluydu. Olası bir savaşa, cepheye gidiyordu. Belki de hayatında ilk kez düşman denilen canavarla karşılaşacak ve ülkesinin topraklarını savunacaktı. Kendisini olduğundan çok büyük görüyordu. Rahmetli babası Arifzade Esat Efendi'nin dediği gibi erkek adam olmuştu. Keşke babası yaşasaydı da oğlunu bir de asker elbisesi içinde görebilseydi. Kim bilir nasıl mutlu olurdu. İçi buruk bir sevinçle doldu.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI BAŞLIYOR

Önemli olan Osmanlı Devleti'nin tutumuydu. Bu savaşa katılacak mıydı? Katılırsa kimin yanında yer alacaktı. Bilinmeyen nokta buydu.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda Avrupa'daki büyük devletlerin çıkar çatışmalarından faydalanarak yeri geldiğinde toprak da dâhil tavizler vererek bir denge politikası takip ediyor ve böylelikle varlığını sürdürmeye çalışıyordu. Buna rağmen yüzyılın sonuna gelindiğinde Anadolu ve Rumeli'de önemli toprak kayıplarına uğramış, Kıbrıs, Mısır, Tunus ve Cezayir elden çıkmıştı. 20. yüzyıl başlarında Bosna Hersek, Bulgaristan ve Girit de artık toprakların dışında kalmıştı. Trablusgarp Savaşı sonrasında artık Kuzey Afrika'da Osmanlı yoktu. Devletin bu sıkışık ve buhranlı dönemini fırsat bilen Balkan Devletleri'nin başlattığı savaş sonunda ise artık Osmanlı Devleti Trakya hariç Avrupa kıtasından atılmış durumdaydı. Balkan Savaşı sonucunda hezimet yaşanması ve Rumeli topraklarının kaybedilmesi, ordu ve millet üzerinde tam bir travma etkisi göstermişti. Kimse ne olduğunu anlayamadan devletin en gözde vilayetleri düşmanın eline geçmişti.

Ordunun komuta kadrosunda bazı değişiklikler yapıldı ve Almanya'dan orduyu ıslah için bir askerî heyet getirildi. Von Sanders Paşa bu kapsamda gelmişti. Osmanlı Devleti bir taraftan ordu ve donanmasını yeniden yapılandırırken diğer taraftan da bloklaşan Avrupa'da yalnız kalmamak için bir takım diplomatik girişimlerde bulunmaya başladı. Zaten önünde iki seçenek vardı; İtilaf Devletleri safına katılmak veya İttifak Devletleri yanında yer almak.

Önce Fransa ve İngiltere ile ittifak yapılmak istendiyse de bu iki devlet, çıkacak bir savaşta yıkılmasına kesin gözüyle baktıkları hele hele toprakları üzerinde emeller besledikleri Osmanlı Devleti ile bir anlaşmaya girmeye yanaşmadı. Durum böyle olunca geride kalan son ve tek seçeneğe yöneldi.

2 Ağustos 1914'te Almanya, Avusturya-Macaristan ile ittifak antlaşması imzaladı. Bu anlaşmaya göre taraflardan biri savaşa girdiğinde diğer devletin de savaşa girmesi şartı vardı. Anlaşmanın imzalandığı günden bir gün önce Almanya Rusya ile savaşa tutuştuğundan anlaşma hükümlerine göre Osmanlı Devleti'nin de Rusya'ya savaş açması gerekirdi. Ancak hükümet silahlı tarafsızlığını ilân etti. Osmanlı Devleti'nin bu tavrı onun bu aşamada savaşa girmesini istemeyen İtilaf Devletleri'nce memnuniyetle karşılandı. Hatta savaşa girmemesi halinde toprak bütünlüğünü koruyacakları taahhüdünde bile bulundular. Ancak bu vaatler siyasî ve askerî durum gereği oyalama için verilmiş sözlerdi ve savaşın sonunda sıranın Osmanlı Devleti'ne geleceğini hükümet çok iyi bildiğinden bu vaatler çok ciddiye alınmadı.

Osmanlı Devleti'nin silahlı tarafsızlık kararı Almanya'yı hiç de memnun etmemişti. Almanya Osmanlı Devleti'nin bir an önce savaşa girmesini ve Rusya ile İngiltere'ye karşı açacağı cephelerle kendi yükünü hafifletmesini istiyordu. Osmanlı Hükümeti ise savaş hazırlıklarının bitmediğini, seferberliğin tamamlanması için süreye ihtiyacı olduğunu bildirerek zaman kazanmaya çalışıyordu.

ŞİFRE ÇÖZÜCÜ

Adı gibi tuttuğunu koparan Azmi; Şam'daki eğitimi sırasında Alman kumandanlarından başarı belgelerini aldıktan sonra Lüleburgaz'daki tümende görevlendirildi. Tümen Kumandanı Albay Şekip Bey, bu genç ve bir o kadar yetenekli askerin dosyasını inceleyerek ona birtakım sorular sordu. Amacı ordunun en gizli bölümünde çalışmasına bir engel olup olmadığının araştırılmasıydı. Tamamı başarılarla dolu dosyanın içindeki bilgilerden etkilenmişti. Genç bir delikanlıya ordunun en gizli evraklarının şifreli yazılması ve üstlerinden gelen evrakların da şifrelerinin çözülmesi görevini veriyordu. En ufak bir hata herkesin hayatına mal olabilirdi. Bu görev için dikkatli, akıllı, hızlı bir askerin görevlendirilmesi gerekiyordu. Azmi bildiği kadarıyla yedi göbek Türk bir ailenin iyi yetiştirilmiş bir evladıydı. Vatani ve bayrağı için canını verecek kadar da gözü pek bir delikanlıydı. Askerlerini kitap gibi okuyan Kumandan Şekip Bey sonunda onu Tümen Genel Kurmayı'nda, Binbaşı Şamlı Şerif Bey'in emir ve komutasına verdi. Tümenin şifre anahtarı kendisine teslim edildi. Her gün değişen rakamları aklında tutup tutamayacağı konusunda sınavdan geçti.

Bu işin en hassas yönü hafızaydı. Tümen Kumandanı tarafından teslim edilen şifre anahtarı Azmi'nin gençliğine, namusuna ve şerefine emanet edilmişti. Herhangi bir tehlike anında şifre anahtarını imha edecekti. Vurulursa ya da esir düşerse bu şifre anahtarı düşmanın eline geçmemeliydi. Azmi'nin ilk aldığı ciddi sorumluluktan bu şifre çözücülüğü...

Herkesten önce, her türlü haberi o alacak ve kumandanına iletenecekti. Bu büyük sorumlulukla Azmi, sanki birdenbire büyümüştü.

OSMANLI RESMEN SAVAŞA GİRİYOR

Osmanlı'da seferberlik ilân edilip gençler askere alınıp eğitilirken iki Alman savaş gemisinin Çanakkale Boğazı'ndan girmesine izin verildi. İngilizler bu durumu şiddetle protesto ettiler. Osmanlı Devleti bu gemileri Almanya'dan satın aldığını söyledi. O sıralar İngiltere'ye parası ödenerek sipariş edilen Sultan Osman ve Reşadiye gemileri bir türlü Osmanlı'ya teslim edilmiyordu. Osmanlı Devleti bu gemilerin yerine Almanya'dan Yavuz ve Midilli adını verdiği iki gemiyi satın aldığını söyledi. Gerçekten de Osmanlı Donanması'nın güçlendirilmesi için son sistem iki gemi alınması gündeme gelmiş ve bu amaçla milli bir kampanya başlatılmıştı. Milletin bağışları ve memurların maaşlarından kesilen paralarla gemilerin bedeli toplanmıştı. Son anda İngiltere'nin bu gemilere el koyması hükümet ve özellikle halk nezdinde İngiltere'ye karşı büyük bir galeyan ve öfkeye sebep olmuş ve hükümetin Almanya ile ittifak yapması bu olay münasebetiyle daha kolay olmuştu.

Çanakkale'den içeriye alınan Goeben ve Breslau savaş gemileri İstanbul'a geldi. Yavuz ve Midilli adı verilen gemilere hemen Türk bayrağı çekildi. Hatta Alman personelin başına fes bile takıldı. Bu iki geminin Kumandanı olan Alman Amiral Souchon da Donanma Kumandanlığı'na getirildi. İngiltere bu oldubittiği kabullenmek zorunda kalırsa da İngiliz filosu Çanakkale Boğazı önünde nöbet tutmaya başladı ve Boğaz'dan çıkacak gemilere ateş açacağını bildirdi. Bu durum üzerine Çanakkale Boğazı bütün gemilere kapatıldı. Muhtemel bir saldırıya karşı da Boğaz'daki tabyalar teyakkuza geçirildi ve mayın hatları tesis edilmeye başlandı. Donanma Kumandanlığı'na getirilmiş olan Amiral Souchon tatbikat bahanesiyle Yavuz

ve Midilli'nin de dâhil olduğu Osmanlı donanmasını Karadeniz'e çıkardı. 29 Ekim 1914'te Rus limanlarını ve burada bulunan gemileri topa tuttu. Bu saldırı üzerine 1 Kasım'da Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etti. 3 Kasım 1914'te İngiliz ve Fransız gemileri Seddülbahir ve Kumkale istihkâmlarını bombalayarak Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Bu saldırı tabyalara zarar vermedi. Ancak Seddülbahir Kalesi içindeki tabyanın cephaneliğine isabet eden bir mermi büyük bir patlamaya sebep oldu. Buraya bitişik korunakta bulunan beş subay seksen bir er bu patlamayla birlikte anında şehit oldu. Seddülbahir'de şehit olan seksen bir asker Çanakkale Savaşı'nın ilk şehitleriydi. İtilaf Devletleri'nin bu saldırıları karşısında Osmanlı Hükümeti de 11 Kasım'da İtilaf Devletleri'ne savaş açtığını bildirdi ve 14 Kasım'da Cihad -ı Mukaddes ilân edildi. Şeyhülislâm Ürgüplü Hayri Efendi'nin hazırlatmış olduğu Cihad Fetvâsı, Ali Haydar Efendi tarafından Fatih Camii avlusunda toplanan asker ve sivil kalabalığa hitaben okundu. Padişah V. Reşad tüm Müslüman alemini yanında olmaya davet ediyordu. Ancak hayâl kırıklığına uğradı.

GALİÇYA CEPHESİ

Arifzade Şahap Azmi'nin de içinde bulunduğu Lüleburgaz'daki t mende savaş hazırlıkları tüm hızıyla sürüyordu. Genç ve deneyimsiz askerler eēitimlerle savaşa hazırlanıyordu. Atış talimleri ve olası durumlarda yapılması gereken şeyler konusunda kısa ve pratik bilgiler veriliyordu.

Zaman yoktu. Savaş kapıdaydı. Asker gece karanlığına alıştırılıyor, zifiri karanlıkta uzun uzun yürüyüşler yaptırılıyordu. Tümenin nereye gideceēini ve hangi cephede savařacaēını bilen yoktu. Sır gibi saklanıyordu. Bir gün askerin kıyafetleri Alman askerinin kıyafetleriyle deēiřtirildi. Alman askerinin silahlarıyla donatıldı. Soēuk havalardan korunmak için askere i lik, y n fanila daēıtılıyordu. Yapılan hazırlıklarla birlikte askerler soēuk bir ülkeye gideceklerini düşünüyor, olsa olsa bu Rus cephesi olur diyorlardı. Bir süre sonra t mene, Galiçya'da Alman-Avusturya Birleşik Harp Cephesi'nde Cemal Paşa kolordusuna katılacakları bilgisi ulaştı.

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başlayınca Ruslar Galiçya'yı işgal etmişlerdi. Lüleburgaz'da kış başlamıştı. Yaēan yaēmurlar dümdüz ovayı çamur deryası haline getirmişti. Rusya kadar olmasa da Trakya'da hava çok soēuk olurdu.

Arifzade Azmi, karlı bir gece üzerindeki kıyafetlerle çadırının içindeki portatif karyolaya uzanıp dinlenirken kapıdaki seslerden sahra postasının gelmiş olabileceēini anladı. Hemen yerinden fırlayarak postallarını giydi. Teslim aldıēı telgraftaki şifreyi çözerek önemli bir emri Tümen Kumandanlıēı'na götürmenin sevinciyle kumandanın çadırına koştu ve hemen uyandırdı.

-“Kumandanım çok önemli bir haber” diyerek zarfı uzattı.

Emir aynen şöyleydi;

“Tümeniniz Galiçya’ya gitmeyecektir. Tamamlayıcı emri bekleyiniz”

Kumandanın bakışları durgunlaştı. Azmi’nin yüzündeki sevince bir anlam veremediğinden;

-“Sevinmen için henüz erken olduğunu düşünüyorum asker...Bu haberi benden başka kimse duymayacak. İkinci emri bekleyeceğiz”

Azmi, yüzündeki sevinçli ifadeden utanmıştı. Sanki müjdeli bir haber verircesine uzattığı not kumandanın hoşuna gitmemişti. Tümeninde değişen hiçbir şey yoktu. Hazırlıklar tam gaz devam ediyordu. Talimler ve gece yürüyüşleri tam aksine daha çok artmıştı. İkinci emir zarfı **“Gizli”** yazısıyla geldiği için Azmi onun içinde ne yazdığını asla bilemedi.

Tümen Kumandanı birliklerine şu açıklamayı yapıyordu:

-“Hepiniz Güney’den gelen sıcak iklim çocuklarısınız. Galiçya cephesinde eksi otuz derece varan soğuk havanın sizi zorlayacağını düşünerek, sizleri başka bir cepheye yollayacağız. Galiçya cephesine gitmeyeceksiniz”

Bu konuşmayı yaptıktan sonra Azmi’ye dönerek;

-“Şimdi sevinebilirsin asker”

Kumandana cevap vermek askeri disipline aykırı olduğu için yanlış anlaşılmanın verdiği kırıklıkla gözleri dolan Azmi’nin gözyaşları yanağından süzölmeye başladı.

Kumandanı tarafından heyecanının yanlış anlaşıldığını, vatan, millet, bayrak aşkıyla yanan kalplerinin, peygamber ocağına can vermek için geldiğini anlatamamanın üzüntüsünü yaşıyordu. İçi içine sığmıyor, gözünden akan yaşları engelleyemiyordu. Gururu kırılmıştı.

Kumandan, Azmi'nin bu kez duygularını çok iyi anlamıştı, onun yanına gelip eliyle omzuna dokunarak;

- “İşte bu olmadı asker...Hepinizin vatan yolunda kendisine verilecek her emri yerine getirecek, ölmeye hazır askerler olduğunuzu biliyorum. Kural bir; görev nerede verilirse orada yerine getirilir” diyerek teselli etti.

Bu kararın bildirilmesinden sonra askere verilen kıışlık kıyafetler geri alındı.

“Askere ne görev verilirse asker asla buna itiraz etmeden yapmak zorundaydı” Azmi, aynı zamanda askeri nizamı öğreniyordu. Aile terbiyesinden, okul disiplininin çok farklı ciddi ve yaptırımları olan bir sorumluluktuktu, bu... İyi bir asker olmak için elinden geleni yapmak istiyordu, Azmi... Asker ocağında başardığı her işte takdir ediliyor ve ödüllendirilerek terfi ediyordu. Osmanlı ordusunda gencecik yaşına rağmen şifre çözücülük gibi en önemli görev kendisine verilmişti. Elbette zekâsının, eğitiminin ve bildiği yabancı dillerin bunda etkisi vardı. Ancak güven ve disiplin de çok önemliydi. Ağabeyi Mustafa Asım, babasının yokluğunu aratmayarak sık sık cephedeki kardeşine moral vermek amacıyla yüreklendirici mektuplar yazıyordu. Bu mektuplarda sürekli olarak kumandanlarına itaat etmesi ve hiçbir görevden kaçmadan hakkını vermesi gerektiğini söylüyordu.

Azmi, Osmanlı Devleti'nin tüm ağırlığını üzerinde hissediyor, sanki tek başına bu ülkeyi kurtaracakmış gibi bir bilinçle emirleri harfiyen yerine getiriyordu.

Vatan toprağı tehlikedeıdi. Ülkenin dört bir yanında cepheler açılmış, yaşıtlarının hepsi cepheden cepheıe dağılmıştı. Topyekün bir mücadelenin içindeıdi ülke...

Azmi, üzerine ne görev düşüyorsa canı pahasına yapmaya kendi kendine söz verdi.

DÜNYADA NELER OLUYOR

Avrupa devletlerinin Osmanlı toprakları üzerinde tasarruf plânları şu şekildeydi: İngiltere; Basra Körfezi'ni, Şattülarab'ı sömürgesi Hindistan'ın bir parçası olarak görüyor, Hint yolunun güvenliği için Süveyş Kanalı ve Filistin'i istiyordu.

Rusya'nın milli amacı '**sıcak denizlere inmek**' ise ancak boğazlara sahip olarak veya Doğu Anadolu'yu alarak İskenderun Körfezi'ne inmek yoluyla olurdu. Boğazlara sahip olma rüyası Rusya'nın bu savaşa girmesinin en büyük motivasyon kaynağıydı.

Fransa'nın; Lübnan, Suriye ve Adana bölgesinde gözü vardı.

Almanya; '**Doğu'ya doğru**' yayılma politikası ile Hint Denizi'ne kadar ulaşmayı ve İngiltere'nin sömürge yollarına engel olmayı hayâl ediyordu.

Avusturya-Macaristan'ın gözü Balkanlarda idi, Balkanlar'daki Slav Birliği'ne engel olmak ve bölgedeki Rus nüfuzunu kırmak amacındaydı.

İtalya; Trablus'u ele geçirmişti, şimdi gözü Ege bölgesi ile Antalya'daydı.

İSTİKAMET SİNA ÇÖLLERİ

Günler ve geceler boyu bitmeyen talimler nihayet anlamını buldu. Asker yeni görev yerine gitmek üzere Lüleburgaz'dan Marmara kıyılarını izleyerek yürümeye başladı. Uzun, zahmetli bir yolculuğa koyulmuşlardı. Marmara Ereğlisi'ne geldiklerinde iskeleden kayıklarla vapurlara nakledildiler. Trene ulaşmak için Kocaeli Derince'ye gidiyorlardı. Askeri tümen, Derince'de mola verdi. Daha önce gönderilen konakçı subayların yardımıyla kurulan çadırlarda konaklayıp, ihtiyaçlarını giderdiler. Henüz yolun başındaydılar. Kona göçe gideceklerdi varacakları noktaya...

Bazen yürüyerek, bazen trenle, bazen vapurla yol neyi gerektiriyorsa...

Azmi, bu yolculuklara çocukluğundan beri hazırlıklıydı. Okulunda aldığı Avrupalı eğitim, saray adabı ile ailesinden aldığı Türk kültürü, her şeyi yerine göre bilip uygulaması onu diğerlerinden farklı kılıyordu.

Sina çöllerine doğru yol alıyorlardı. Azmi daha önce Şam'da Baalbek'te yedek subay eğitimi aldığı için az çok nelerle karşılaşabileceklerini tahmin ediyor, Arapları ve Arap kültürünü iyi biliyordu.

Askeri birlikler, belli bir düzen içinde tren yolculuğu ile gidecekleri yere ulaştırılmaya çalışılıyordu. Derince'den günlerce süren tren yolculuğu sonrasında, Toroslardaki Pozantı istasyonuna vardılar. Burada tren yolu bitti. Pozantı'dan öteye tren yolu yoktu. Azmi, aylar öncesinde ailesi tarafından buraya çok yakın olan Bürücek Yaylası'ndan askere uğurlanmıştı. Ancak şimdi Toroslar'ın en soğuk günleriydi. Dağlar karlarla kaplıydı. Bürücek'te orman köylüleri ve koruculardan başka kimse kalmamıştı.

Ailesini hatırladı, Azmi... Özlemle onlardan ayrıldığı günü gözlerinin önüne getirdi. Kardeşlerinin bir bir boynuna sarılıp onu dualarla yolcu edişini, annesinin bir bociit suyu arkasından döküşünü ve köylüye asker selâmı çakıp atını dörtnele sürüşünü hatırladı. İçi burkuldu. Yaz ayları olsaydı belki annesi ve ağabeyi onu görmek için faytonu buraya kadar sürerdi. Onlara bir kez daha sarılabilirdi. Ama kış mevsiminde gerçekleşmeyecek bir hayâldi bu...

Anadolu –Bağdat demiryolu inşaatı bitmemişti daha... Pozantı’dan Adana’ya doğru yapım çalışmaları sürüyordu. Küçükklü büyüklü tüneller, dağlık alanlar yüzünden henüz daha kullanıma açılmamıştı. Pozantı ile Gülek Tren İstasyonu arası yetmiş kilometreydi. Tümen, tüm birlikleriyle yürüyüşe geçti. Üç gün süren yürüyüşten sonra asker, Gülek Tren İstasyonu’na vardı. Buradan yine trenle Gâvur Dağları’ndaki Mahmure İstasyonu’na varıldı. Tümen; inerek, binerek en çok da yürüyerek Sina çöllerindeki Şeria Nehri’nin kenarlarındaki Gazze’ye vardı. Azmi’nin son bir yıl içerisinde yürüdüğü yolların haddi hesabı yoktu. Ülkeyi sanki bir baştan bir başa yürüyerek gidiyorlardı. Adana’dan Lüleburgaz’a oradan tekrar Adana üzerinden Suriye’ye gitmişlerdi. Bakalım burada düşmanla sıcak temas sağlanabilecek miydi?

SİNA ÇÖLLERİNDE NELER OLUYORDU

İngilizler, 1914 yılı Aralık ayında Türk dostu saydıkları Hidiv Abbas Hilmi Paşa'yı yönetimden uzaklaştırarak, Mısır ve Süveyş Kanalı'na tamamen egemen oldular.

Genel Kurmay Başkanı Enver Paşa; İngilizlerin, Çanakkale cephesine, Mısır'daki Hint birliklerini aktaracağı duyumunu aldı. Bu durum Çanakkale'nin savunulmasını zor duruma sokabilirdi. İngilizlerin Mısır'da oyalanması, Suriye ve Filistin'in güvenliğinin sağlanması için Bahriye Nazırı Cemal Paşa'yı 4. Ordu Kumandanı olarak Gazze'ye yolladı.

Cemal Paşa, oraya giderken karşılaştığı zorluklardan son derece etkilendi ve durumu anında Enver Paşa'ya rapor etti. Tren yollarının bozukluğu ve çamur deryası içinde askerin iâşesinin nasıl sağlanabileceğini düşünüyordu. Buradaki yollar derhal iyileştirilmezse, olası bir büyük savaşta ikmal sağlanamaz; asker aç, açıkta ve silahsız kalabilirdi. Hicaz Vilayetinde karışıklıklar vardı. Tüm bunlara rağmen Cemal Paşa, 14 Ocak 1915'te on dört bin deveyle iki koldan Süveyş Kanalı'na bir harekât düzenlemiş ancak bunda başarılı olamamıştı. 4 Şubat 1915'te Birüssebi-Gazze hattına geri çekildi. Bu ilk harekât düşmanın gücünü öğrenmek ve savaş meydanının şartlarını test etmek için orduya önemli kazanımlar sağladı. Şartlar çok zor, ikmal noktaları sıkıntılıydı. Burada başarıyı beklemek büyük bir hayâlden öteye gidemezdi. 1 Nisan 1916'dan itibaren fiili yardımlar gelmeye başladı. Alman Tayyare Bölüğü, İki Avusturya sahra obüs bataryası, makinalı tüfek birlikleri ile Gazze cephesi, kuvvetlendirilmeye çalışılıyordu. Ama nafile...

Cemal Paşa, yirmi beş bin kişilik bir ordu ile yüz elli bin kişilik İngiliz ordusunun karşısına dikiliyordu. Üstelik İngilizlerin donanma gemisi ve her türlü modern silahları varken...

KADER AĞLARINI ÖRÜYOR

Azmi, Sina çöllerine ulaşmak için Lüleburgaz'dan yola çıkıp Gazze'ye varadursun dünya tarihinin yazıldığının, Osmanlı Devleti'nin sınırlarının küçülerek yeniden çizildiğinin, Ortadoğu'ya hakim olmak için emperyalist güçlerin birbiriyle yarışarak ülkenin içine fitne fesat soktuğunun farkında bile değildi. Verilen görevi en iyi şekilde yapma çabası içindeki binlerce Türk askerinden sadece biriydi. Vatan uğruna ölmenin şeref olarak kabul edildiği yıllarda **“Ölürsem şehit, kalırsam gazi”** diyerek korkusuzca yürüyordu düşmanın üzerine... Cemal Paşa komutasında Sina çöllerine ulaşacak ve İngilizlerin karşısına dikileceklerdi. Günlerce yürüdüler, tren buldukları yerde bindiler, atlarla, develerle Gazze'ye ulaştılar. Yanlarındaki yiyecekler ancak cepheye gelene kadar yetecek durumdaydı. Siperlere yerleştirilmeden önce bir hafta kadar savaşa hazırlandılar.

O günlerde üstlerinden bir emir aldı Azmi... 138. Alayın Makinalı Tüfek Bölüğü'nde takım kumandanlığına tayin edilmişti. Bölük Kumandanı, Türkleri seven Alman Kıdemli Yüzbaşı Adolf'tü.

Yüzbaşı Adolf, kendisini daha önce eğiten subaydı. İnsan savaş alanında nasıl mutlu olursa Azmi de komutanını görünce öyle mutlu oldu.

Çocukluğundan beri atış yapmak ve on ikiden vurmak onun en büyük mutluluğuydu. Halep'teki Makinalı Tüfek Kursu'nu birincilikle bitirmişti. Sanki doğuştan bu iş için yetiştirilmişti. Makinalı tüfeklerin 250'lik kurşun şeritlerini düşman üzerine boşaltmak, onun için dünyanın en önemli görevi olacaktı. Gençliğinin verdiği heyecanla yerinde duramıyor, bir an önce cepheye sıcak temasa girmek istiyordu.

Makinalı Tüfek Birliği, daha önceden kazılan siperlere yerleşti. Ellerinde yedi adet Fransız yapımı kızaklı hoşkis (Hotchkiss) makinalı tüfeği vardı. Bu makinalı tüfekleri at kadar iri yapılı Kıbrıs eşekleri çekiyordu. Siperlere özenle yerleştirilen makinalı tüfeklerden birini kullanan Azmi, dürbününden baktığında, İngiliz süvarilerinin kendilerine doğru dörtlüye geldiğini gördü. Ateş emrini alır almaz hiç düşünmeden yerine getirdi. Mermi şeritlerini düşman saflarına boşaltmaya başladı. Süvariler, mermilerden çıkan kurşunların etkisiyle birer ikişer yere seriliyor, arka saflar onların yerine geçiyordu. İngiliz kuvvetleri sıra sıra toprağı boyluyor, kurşunlardan kurtulabilen atlar, atış alanından sağa sola kaçıp geri dönüyordu. Azmi'nin dikkatini çeken bir şey vardı. Savaşanlar İngilizler değil, İngilizlerin para ile askere aldıkları Hindular'dı. Başlarındaki haki renkli sarıklar ve üzerindeki elbiselerle at üzerinde garip bir görüntü sergiliyorlardı. Azmi, ilk günkü görevini başarıyla yerine getirdi. Gece karanlığında yeniden girdiler siperlerine...

Şafak sökerken karşı siperler ve ortamı ancak görebildiler. Önce İngiliz saflarından top atışları başladı. Sanki karşı tarafı güçsüz hale düşürmüşler gibi piyadeler yürümeye başladı. Yetmedi Hindulardan oluşan süvariler onlara destek verdi. Ancak plânlı, programlı bir savunma ile düşman püskürtüldü. Bu İngilizlere büyük bir ders oldu. Karşılarında öyle kolay lokma olabilecek bir ordu yoktu. İngilizler, ciddi kayıp verdiler.

ŞERİF HÜSEYİN'İN İSYANI

Osmanlı askerlerinin cepheden cepheye sürüklenirken, büyük tabloyu görmesi ve değerlendirmesi elbette mümkün değildi. Azmi, Gazze’de İngilizlere karşı makinalı tüfeğinin mermilerini boşaltırken Şerif Hüseyin’in Osmanlıyı sırtından hançerlemek için hazırlandığını nereden bilebilirdi ki...

Osmanlının eyaleti konumundaki Mekke’ye, peygamber soyundan geldiği için güvenilen ve padişah tarafından **‘Mekke Emiri’** diye atanan Şerif Hüseyin, İngilizler tarafından **“Büyük Arap İmparatorluğu”** hayâli ile kandırılmıştı.

Eğer buradaki savaşta İngilizler galip gelirse ucu Toros Dağları’na kadar uzanan Hicaz, Mısır, Irak ve Suriye topraklarını da içine alan Büyük Arap İmparatorluğu’nun başına Şerif Hüseyin getirilecekti. Bu amaçla Osmanlı Devleti aleyhine bir ihtilâl plânı hazırlanıyordu. Bu plânı hazırlayanlar Suriye, Halep, Şam ve Beyrut vilayetlerinde yöneticiydiler. Büyük kolları da Meclisi Mebusan ve Meclisi Ayan’a kadar uzanıyordu. İngilizler, Şerif Hüseyin’in başkaldırması konusunda sürekli baskı yapıyorlardı. Şerif Hüseyin’in oğlu Emir Faysal da Şam’daki 4. Ordu Karargâhı’nda Cemal Paşa’nın kontrolü altında esir tutuluyordu. Cemal Paşa’nın adamları onun üzerinden gözlerini ayırmıyor, babasıyla yazışmalarını ona belli etmeden gizlice okuyorlardı. Şerif Hüseyin’in Osmanlı’ya başkaldırmak için isyan edeceğini oradan öğrenmişlerdi. Cemal Paşa’nın İstanbul’a bildirimleriyle ihtilalin tüm unsurları ortaya çıkarılarak, isyancılar Osmanlı Divanı Harbi’nde yargılanıp, idama mahkum edilerek, asıldılar.

KUM FIRTINASI VE KUM DAĞI

İşte o günlerde Azmi, hayatındaki ilklere tanık oluyordu.

Neden ve niçin geldiklerini bilmedikleri bu topraklarda, yıllarca birlikte yaşadıkları, ekmeklerini paylaştıkları, meclislerinde vekil olarak yer verdikleri, hatta peygamber torunu diyerek kendisine Mekke'nin emanet edildiği Araplardan destek beklerken ciddi bir hançer yemişlerdi.

Bir yandan Ermeniler, bir yandan Araplar, Osmanlıya başkaldırıyor, isyan ediyordu. Kimsenin kimseye güveni kalmamıştı. Hem dışarıdan hem içeriden kuşatılmıştı ülke... Kendisi haberci olmasa, şifreleri çözmeyi bilmese belki de başka cephelerde neler olduğunu öğrenemeyecekti.

Güvendikleri Arap liderlerin isyanının Osmanlı Devleti tarafından idamla püskürtülmesine fena halde içerleyen İngilizler, tüm güçlerini toparlayarak Gazze'de Osmanlı ordusunun üzerine şiddetli bir taarruza başladılar.

İşte o saatlerde gökyüzünü kırmızı renge boyayacak müthiş bir kum fırtınası başladı. Göz gözü görmüyordu. Akşama kadar süren çarpışmalarda onlarca vatansever Türk askeri şehadet şerbetini içti.

Son bir hamle ile toparlanarak İngilizlerin üzerine yürüyen Osmanlı ordusu başlarını gözlerini sardıkları kumaş parçalarıyla Allah'ın verdiği inançla Hindulardan oluşan İngilizleri perişan etti.

Kum fırtınasının etkisiyle evlerden, ahırlardan, çatılardan kopan parçalar, havalarda uçuşup, askerlerin önüne düşüyordu. Asker, her gelen parçayı kendisine siper ederek arkasına sığınyordu. Akşamın ilerleyen saatlerine kadar çatışmalar sürdü. Kırk sekiz saatlik kum fırtınası sonrası Türk ve İngiliz ateş hatları arasında iki kilometre uzunluğunda yaklaşık otuz metre genişliğinde ve on beş metre yüksekliğinde bir kum dağı oluştu. Bu doğal kalkan, savaşın ortasında bir an olsun nefes almak değildi de neydi...

Makinalı Tüfek Bölüğü'nde ön saflarda görev yapan Azmi, yorucu iki günün arkasından halen sağ kaldığına inanamıyordu. Onlar buralara vatan için, millet için, bayrak için şehit olmaya gelmişlerdi. Sırası gelen ölecek ama sancağı asla teslim etmeyeceklerdi. Bu namus borcuydu. İngiliz ordusu diye karşılarna çıkan Hindular paralı askerlerdi. Onlarda Türk askerinin mücadele ruhu yoktu. Zora geldiklerinde kaçıp gidiyorlardı. Türkler, İngilizlerin her saldırısını birçok can kaybına sebep olsa da püskürtüyor, İngilizleri şaşırtıyorlardı. Çok farklı duygular içindeydi, Azmi... Askerde kumandan her şey demektir. O ne derse yerine getirmek ve ondan takdir almaktan başka düşüncesi yoktu.

Annesi, ağabeyi, kardeşleri, evi, bağı bahçesi anlamını yitirmiş, yaşından çok büyük yerlere gelmişti. O kendisini unutmuş, vatan için savaşan bir nefer olmuştu. Çok ama çok yüce bir duyguydu bu ve ancak yaşayan bilirdi.

BEDEVİLERE ESİR DÜŞEN TÜRK ASKERLERİ

Osmanlı ordusu ile İngiliz Ordusu arasında çatışmalar yaşanırken meydana gelen Allah'ın hikmeti kum fırtınası ve sonrasında oluşan kum dağından dolayı savaşa ara verdikleri sırada Şeria kıyılarına gönderilen on askerden oluşan Keşif Kolu'ndan haber alamayan Tümen Kumandanı, Azmi'yi çağırdı. Azmi, gözü pek, Arapça bilen ve savaşmayı iyi öğrenmiş bir askerdı. Yeteneklerine göre kendisine önemli görevler veriliyordu. Tümen karargâhına vardığında nefes nefeseydi. Kumandan;

-”Sizin iyi bir binici, cesur ve genç bir asker olduğunuzu yakinen biliyorum. Kum fırtınalarının başladığı sıralarda, keşif kolu olarak çıkardığımız on neferlik piyade müfrezemizden üç günden beri bir haber yok. Emrinize verilecek yirmi neferlik bir süvari kuvvetiyle, Şeria nehri vadisini takiben nehrin her iki tarafındaki cephe yakınlarında bulunan köyleri tarayacaksınız”

-“Emredersiniz kumandanım” diyerek bu önemli görev için hemen hazırlıklara başladı, Azmi...

ARİFZADE AZMÎ, KURTARMA OPERASYONUNDA

Anadan, onlarca kardeşten, doğup büyüdüğü memleketten yüzlerce kilometre uzakta, emanet edildiği peygamber ocağında vatan toprağı için savaşan milyonlarca askerden biriydi Azmi...

Burada kumandan demek her şey demektir. Verilen emir kutsaldır. Keşif kolundaki Türk askerleri onların arkadaşlarıdır. Eğer kumandan kaybolan askerlerine bu kadar değer veriyor ve arama çalışmalarına adam yolluyorsa başına bir felaket geldiğinde de onu da koruyup kollayacaktı. Yalnız olmadığını düşünerek gururlandı bu Arap çöllerinde... İşte bu güvenle yirmi beş kişilik bir asker ekibiyle atlarına bindiler. Tek istekleri vardı. Kaybolan Türk Keşif Kolu'ndaki askerleri sağ salim bulmak... Elli kilometre at koşturdular. Şeria Nehri kıyılarından sekiz, on kilometre içerilerde kuyu başlarında sazlıklardan yapılmış bedevi köyleri vardı. Göçebe Arapların bedevi olarak nitelendirildiği bu köylerde irili ufaklı hayvanlarıyla fakir bir yaşantıları vardı. Aşiret reisleri tarafından yönetilen bu küçük köylerde kaybolan askerlerin akıbetini sorgulayacaklardı. Arapları iyi tanıyordu Azmi... Arapçası da vardı. Gerekğinde savaş meydanlarında kullanıyor, kumandanlarına çeviriler konusunda yardım da ediyordu. Köy köy gezip bedevi şeyhlerine kaybolan Türk Askerlerini görüp görmediklerini sordu Azmi... Hepsi sözleşmiş gibi Allah ve Peygamber üzerine yeminler ederek görmediklerini söylüyorlardı. Azmi, kumandanından aldığı emirle, sabırla ve özenle köyleri aramaya devam ediyordu. Bir ara Azmi'nin yanındaki Aydınlı Hasan Çavuş heyecanla atıldı.

-“Kumandanım yerlerdeki ayak izleri askerlerimizin izlerine benziyor. Onlar bu köye doğru yürümüşler”

-“Nereden anladın Hasan Çavuş”

-“Piyademin ayakkabılarında kösele taban yok. Hepsi tahta tabanlı... Bunlar bizim keşif kolu askerlerinin ayak izleri kumandanım”

Hasan Çavuş’un iz takipçiliği ile yaklaşık 50-60 tane sazlık evlerden oluşan o bölgeye göre daha büyük bir köyün yakınına geldiler. Askerlerin köye gelmesi buradaki bedevilerin korkmasına ve heyecanlanmasına sebep oldu. Etrafı güvenlik çemberine alan Azmi’ye kumandanından gizli bir mesaj geldi. Onun arkasından yirmi kişilik takviye daha yola çıkarılmıştı.

Azmi, köyün şeyhine soruyordu;

-“Buradan geçen Türk askerlerini gördünüz mü”

-“Vallahi billahi biz kimseyi görmedik”

-“On kişilik bir asker grubuydu. Muhtemelen buradan geçmiş olmalılar. Öyle bilgi aldık”

-“Yok Vallahi kumandanım... Allah’ın adına yemin ederim ki, buradan askerler geçmedi. Geçseydi görürdük”

İzleri takip ederek geldikleri bu bedevi köyünün şeyhinin böyle Allah’ı Peygamberi şahit göstererek ettiği yeminlere inanmayan Azmi’nin sinirleri iyice bozulmaya başlamıştı. Bu Araplara güven olmazdı. Şeyh olsa bile yalan yere yemin ediyordu bu adam...

-“Eğer gerçeği söylemezseniz, köyünüzü hane hane arayacağız” dedi.

Şeyh halen yemin etmeye devam ediyordu.

Sinirleri iyice bozulan Azmi;

-“Evlerinizi tek tek aratacağım. Eğer ki yalanınız ortaya çıkarsa tüm halkı önüme katıp götüreceğim ve köylerinizdeki tüm evleri yakacağım” diyerek tehditkâr bir tavırla son kez şeyhi uyardı. Şeyh halen yemin etmeye devam ediyordu.

Atlarının üzerinde dimdik duran askerlerine dönen Azmi;

-“Hüseyin Onbaşı var gücünle trampetini çalacaksın. Mehmet Çavuş sen de bütün nefesinle borazanını üfle”

-“Emredersiniz kumandanım” diyen Hüseyin Onbaşı ve Mehmet Çavuş kendisine verilen emirle yeri göğü inlettiler. Sırtını Şeria Nehrine veren köyde trampet ve borazan sesleri ortalığı yıkıyordu. Bedevi Araplar korkudan birbirlerine sarılmış köyün ortasında toplanmış, olacakları bekliyordu. Bir ara emir verdi Azmi; tüm sesler durdu. İşte o an mucizevi bir andı.

-“İmdat imdat bizi kurtarın, biz buradayız” diye bağırان Türk askerinin sesleri duyuluyordu.

Sesi duyar duymaz gözleri parlayan Azmi, sevinç gözyaşlarını kimselere göstermeden içine akıttı.

Askerlerine emir vererek;

-“Arayın köyü” dedi ve kendisi de şeyhin çadırına tekrar girdi.

Şeyh, büyükçe bir postun üzerinde bağdaş kurmuş oturuyor, elindeki kocaman tesbihi çekiyor, kendisini sağa sola sallayıp içinden dualar ediyordu. Azmi'nin çadıra girdiğini görmüyormuş gibi bir hareketle sallanmaya devam ediyordu. İçeriye saran tütsü kokusunun altında Azmi bir kez daha sordu:

-“Askerlerimizi nereye sakladınız Şeyh Efendi”

Cevap yoktu. Şeyh sözde dualarına devam ediyor. Üzerinde yağlı ballı kıyafetleri ve güneşten yanmış siyah teniyle anlamaz, duymaz hallerinde sallanmaya devam ediyordu. Kara kuru, keçi sakallı, kesilmemiş pis tırnaklarıyla yıllarca yıkanmamış bir sokak dilencisini andıran haliyle Şeyh Efendi kendisinden geçmişti. Otlardan meydana gelmiş çadırının kapısını bekleyen iki muhafızı, Türk askeri tarafından etkisiz hale getirilmişti.

-“Kapıda nöbet tutun. Şeyhi kaçırmayın” emrini veren Azmi, diğer askerlerle beraber köyde sazlıklardan yapılmış derme çatma evlere bir bir girip aramaya katıldı. Derken çadırların birinde üzerlerinde sadece iç donları kalacak şekilde çıplak soyulmuş, elleri arkadan bağlanarak ağızlarına kumaş parçaları sokulmuş halde 10 kişilik keşif kolu askerlerini buldular. Derhal elbiseleri giydirildi. Ve ifadelerine başvuruldu.

ASKERİN DIŞKISINDA ALTIN ARADILAR

Askerler, kum fırtınasının etkisiyle yollarını kaybederek bedevi Arapların köyüne sığınmışlar. Şeyhin karşısına çıkmışlar. Müslüman olduklarını anlatmak için Arapça bilmediklerinden Kelimeyi Şehadet getirmişler ancak Şeyh onlara inanmamış ve hemen adamlarını üzerlerine salarak Türk askerlerini esir almış. Kendilerine sulu ayran ikram edilmiş. Ancak bir süre sonra bu ayran askerlerin bağırsaklarını bozmuş. Askerler tuzağa düştüklerini sonradan anlamışlar. Elbiseleri ve silahları ellerinden alınmış.

“P” harfini söyleyemeyen Araplar durmadan “bara bara” diye bağırıp askerlerin dışkısında altın arıyorlarmış. Askerleri kırbaçlayarak işkence etmişler. Ve sürekli sulu ayran içirip içlerini dışarı çıkarmışlar. Sonra da bağlayıp bir kenara koymuşlar. Yiyeceklerini ellerinden alarak ölmeyecek kadar peksimet yemelerine izin vermişler. Bunları öğrenen Azmi, çileden çıkmıştı. Askerin dışkısında altın aramak ancak bu aptal bedevi Araplara özgü bir akıl olmalıydı. Hırsla son bir kez daha Şeyhin çadırına girdi Azmi... Askerlerin silahlarının nerede olduğunu sordu. Şeyh halen bıraktığı gibi sağa sola sallanıp tespih çekip dua ederek kendinden geçmiş haline devam ediyordu. Kumandanının sabrına dayanamayan eski bir pehlivan olan Hasan Çavuş şeyhin üstüne abandı. Onu yerle bir etti. Şeyh, elini attığı gibi üzerine oturduğu postun altından bir hançer çıkardı. Tam Hasan Çavuşa saplayacakken Hasan Çavuş bir hamle daha yaptı ve hançerle Şeyhin boğazını kesti.

Şeyhin leşi köy meydanında halkın önüne atıldı ve sazlardan yapılmış evin her tarafı aranmaya başladı. Şeyhin üstüne oturduğu postun altından cephanelik çıktı. Esir alınıp işkence

yapılan Türk Askerlerinin silahlarıyla birlikte bulunan çok sayıda cephaneye el konuldu. Köyün tamamı ateşe verildi. Köylüler askerlerin önünde Tümen Karargâhına kadar götürüldü. Askerlerimiz Bedevi Arapların elinden başarıyla kurtarılmış ve birliklerine teslim edilmişti. Huzur içinde dönmüştü birliğine Azmi...On beş gündür birliğinden uzakta beraberindeki askerlerle birlikte Keşif Kolunda görevdeyken kaybolan askerleri aramış ve sağ salim bulmuştu. Bu arada Makinalı Tüfek Bölüğü hiç kayıp vermeden düşman saflarını ateş altında tutuyordu. Arkadaşlarını sağ salim bulduğuna Azmi de çok sevindi. Onlarla tek tek kucaklaşarak yaşadıklarını anlattı. Artık biraz dinlenmeyi hak etmişti. Çadırındaki portatif yatağa uzanıp eline kalemını ve defterini alarak yaşadıklarını not etmeye başladı. Gün gelir insanoğlu yaşadıklarını ve anlattıklarını unutabilirdi. Ancak yazılanlar geleceğe emanetti. Birden Tümen Karargâhından telefon emri aldı. Arkadaşlarıyla birlikte karargâha gelmesi emrediliyordu. Koşarak gittiklerinde kendilerini başarılarından dolayı kutlayan komuta heyeti ile karşılaştılar. Tümen Kumandanı bir yandan keşif kolunun nelere dikkat etmesi gerektiğini ayrıntılarıyla anlatırken, diğer yandan onları kurtarmaya giden askerlerini birer madalya ile onurlandırıyor. Her başarılı insan gibi Azmi de kendisine verilen bir görevi başarı ile yerine getirmekten dolayı çok mutlu olmuştu.

KUM ÇÖLLERİNDE 14 AY

Arap Bedeviler tarafından Türk askerine yapılan bu işkenceyi içi bir türlü kaldıramıyordu Azmi'nin... Biz onları ve yaşadıkları toprakları düşmanların işgalinden korumaya çalışırken onların hem de Müslüman olarak yaptıklarını anlamak mümkün değildi. Şerif Hüseyin'in İngilizlerin oyununa gelerek Osmanlıya başkaldırması Araplara olan güveni ciddi manada sekteye uğratmıştı. Bir de yetmezmiş gibi burada yaşadıkları Türk Keşif Kolunun Bedevi Araplar tarafından alı konulup işkenceye maruz kalmaları yenilir yutulur cinsten değildi. Arapçayı bilmesi ve onların kendi aralarında konuşmalarını birinci ağızdan duyması da içindeki nefreti artıyordu.

Zaman zaman muhakeme yapan beyni **“Ne işimiz var bizim buralarda... Bu insanlar için mi Türk kanı çöllerde akacak”** diye kızıyor ancak verilen emirleri de harfiyen yerine getiriyordu.

Herhalde onun bilmediği bir şeyler vardı bu durumu haklı kılacak.

Memleketten, ailesinden düzenli mektuplar alıyor ve onları endişelendirmeyecek şekilde sağlık ve sıhhat haberlerini veriyordu. Yaşadıklarının hiçbirini onlara aktarmıyordu. O sürekli dinlenme saatlerinde, içini not defterine döküyordu. Belki belki bir gün ölmez de sağ kalır geriye dönerse ailesine, olanları tüm gerçekliğiyle anlatabilme fırsatı bulacaktı. Belki de ölecek ve üzerinden bu defterler çıkacak ve onu okuyanlar emaneti ailesine ulaştıracaktı. İşte o zaman ailesi oğullarıyla gurur duyacak ve bu defterleri hayatlarının sonuna kadar saklayacaklardı. Bazen uzun uzun hayâllere

dalıyordu Azmi...Henüz çok gençti. Sevdiği birisi yoktu. Sevmeye vakit de yoktu. Belki bir gün askerlik biter, ÷lkede huzur olursa o da güzel bir kız bulup evlenirdi. Belki onun da çocukları olurdu. Ve çocuklarına anlatacağı anıları... Kahramanlık anıları...

Kim bilir...

ASKERDE GIDA SIKINTISI BAŞ GÖSTERİYOR

Cephede günler, haftalar, aylar geçiyordu. Çöllere gelip savaşı tam tamına 14 ay olmuştu.

Birden gerekli takviye sağlanamayınca askerde gıda sıkıntısı baş göstermeye başladı. Askerin günlük yiyeceği azaltıldı. Buna rağmen kimse açlığa itiraz etmedi. Kendisine verilen görevi gücü ve kuvveti oranında yerine getiriyordu. Mevsim değişiyor, yaz ayları yerini kış aylarına bırakıyordu. Çöl ikliminde yaşarken memleketinin yeşil ve sulak ovalarını hatırladı Azmi...

Pamuk, buğday ekilen yemyeşil Çukurova'yı hatırladı. Ne kadar verimli bir topraktı Çukurova... Yere meyve çekirdeği düşse toprak onu kapar ve kısa zamanda ağaca döndürürdü.

Bu Allah'ın terk ettiği çöllerde ne bir yeşillik ne de bir damla su bulmak mümkündü. Gündüzü çatır çatır sıcak, gecesi ise buz gibi soğuk olurdu. Bazen sağanak halinde yağmurlar yağırdı. Bu yağmurlar kazılan siperlere zarar verir, askerler tüm gece siperleri eski haline getirmek için canla başla uğraşırlardı. Bir gün siyah yağmur bulutu sandıkları çekirgelerle karşılaşmışlardı.

Çukurovalı için çekirge ekinleri talan edip yok eden varlıklardı ve çiftçi için uğursuz sayılırdı. Hayatında bu kadar çok çekirgeyi ilk kez buradayken görüyordu Azmi... Onların çekip gitmesi için dua ediyordu. Oysa ne bilsin ki onlarla aynı zamanda orada kutsal topraklarımızı bir avuç Türk askeriyle İngilizlere karşı savunan Fahrettin Paşa'nın ordusu aç kalınca o çekirgeleri yemişti.

YÜZBAŞI ADOLF

Azmi, Yüzbaşı Adolf kumandasındaki yüz seksen kişilik bölüğe seçilmiş, İngilizlere karşı ön saflarda savaşıyordu.

Yüzbaşı Adolf, Alman olmasına rağmen bu savaşta Türk üniformasını üzerine giymişti. Türkleri içten içe sevdiğini ve askerin dayanma gücüne hayranlığını gözlüyordu Azmi...

Aslında topçu sınıfından kıdemli yüzbaşıydı. Azmi'nin de Makinalı Tüfek Kursu'ndaki atış öğretmeni idi. Adolf, kendi yetiştirdiği genç subayına çok güveniyordu. Her Alman subayının cebinde sicil durumlarını gösteren bir cüzdan bulunurdu. Yüzbaşı Adolf'un sicil cüzdanında ise onun yakın bir tarihte binbaşı olacağı yazılıydı. Azmi bir yandan ön saflarda İngilizlere mermi yağdırırken diğer yandan da yakın bir zamanda çok sevdiği ve çok iyi anlaştığı kumandanı Yüzbaşı Adolf'ten ayrılacak olmanın üzüntüsünü yaşıyordu. Kim bilir hangi cephede hangi göreve gidecekti. Cephede askere şekeri ve ekmeği çok kıt kanaat veriyorlardı. Askerin karnı doymuyordu ama yine de kendisine verilen görevi eksiksiz yapmak için canla başla savaşıyorlardı. Yağları yetersiz olmakla birlikte sabahları un çorbasına talim ediyorlardı. Her subay ve er için günde ancak seksen dirhem ekmek (256 gr.) veriliyordu. Öğle ve akşam karavanalarında Yüz seksen kişilik bölüğe sekiz okka et (yaklaşık 10kg) ile yapılmış bol domates ve patlıcanlı türlü ve nadiren de bulgur pilavı veriliyordu. Ateş hattına gidecek olan askere de peksimet ile birlikte katık niyetine zeytin tanesi verilirdi. Asker en çok da tatlının özlemiyle yanıyordu. Kumandanların yiyecek çekleri vardı ve Alman ve Avusturya ikmal noktalarından kendilerine istedikleri kadar yiyeceği alma hakkına sahiptiler.

Siperden sağ salim dönen asker dinlenmeye çekildiğinde Yüzbaşı Adolf, Azmi'yi çağırıp kendi hakkı olan çek karnesiyle ikmal noktasından her askere beş topak kesme şeker ya da yüz gramlık marmelat aldırarak dağıtırdı. Bu savaş alanındaki askerin en büyük mutluluğuydu. Diğer bölüklerdekiler Yüzbaşı Adolf'un askerlerine gösterdiği bu ilgi ve sevgiyi gizli gizli kıskanır “keşke biz de o bölükte olsaydık” derlerdi.

KURŞUN YARASI

İngiliz ordularının saldırılarının ardı arkası kesilmiyordu. Tüm bu saldırılara karşı Osmanlı ordusunun makinalı tüfekleri hiç susmadan cevap veriyordu.

Takım ve bölük kumandanlarına kendilerini herhangi bir saldırıda korumaları için ayrıca Belçika yapımı kundaklı mavzer verilmişti.

Asker, sürekli karşı siperleri dürbünüyle gözlüyor, tozu dumana katan sahnelerde İngiliz birliklerinin askerlerinin vurularak yere düştüğünü, kurşunlardan kurtulan atların koşarak geriye döndüğünü görüyordu. Siperlerdeki askerlerin birinin görevi bittiğinde yedeğindeki görevi devir alıyordu.

Siperde savunma görevi Azmi'ye verildiğinde dürbününde kendisine tüm hızıyla yaklaşan bir Hindu gördü. Makinalı tüfeğindeki tüm kurşunları boşaltmasına karşın bir türlü isabet ettiremiyordu. Sipere yaklaşan atlıyı durdurmak için siperden çıkarak belindeki mavzerine sarıldı. Hindu onun tabancasına ulaşmasına bile fırsat vermeden bir elinde kılıcı diğer elinde mızrağıyla Azmi'ye saldırdı. Çevik bir hamle ile geriye çekilen Azmi, kılıç darbesiyle başının kesilmesinden son anda kurtuldu. Ancak başını korumaya çalıştığı parmağı kopma derecesinde kesildi. Düşmanın ikinci hamlesini beklemeden kendisini siperin içine attı. Tam bu sırada sağında duran Aydınli Hasan Çavuş silahındaki tüm mermileri düşmanın üzerine boşaltarak imdadına yetişti. Hindu oracıkta ölmüştü. Arkadaşının yardımıyla kurtularak ölümden dönen ve parmağından yaralanan Azmi, ölen Hindu'nun atının dizginlerini yakalayarak bir çırpıda üstüne atladı. Sol eliyle dizginleri tutup, sağ elindeki

kesilen parmağını avucunun içine sıkıştırdı. Dört nala sahra hastanesinin yolunu tutarken sol ayağının üst kısmına sert bir cismin çarptığını hissetti. Sahra hastanesine vardığında atı teslim ederek kendisini oradaki sandalyenin üzerine zor attı. Görünüşte hafif yaralıydı. Doktor ilk müdahalesini yaparak parmağını kopan yerine dikti ve sardı. Genç askerin hemen iyileşeceğini düşünerek onu dinlenmeye yolladı. Ancak Azmi, ayağa kalkar kalkmaz olduğu yere yığıldı. Aynı zamanda sol ayağından da vurulmuştu. Kurşun içerideydi. Doktor çizmesini keserek çıkardı. Penseyle içteki kurşunu çekip attı. Bu kez iyileşmesi uzun sürecekti.

Azmi, dinlenmeye çekildiğinde, savaş meydanında günlerin dinlenerek geçmeyeceğini fark etti. Artık yaralı bir askerdі. Yaraları iyileşmeden sipere geri dönmesi ve makinalı tüfeğini düşmana boşaltması mümkün olamayacaktı.

Taburcu olmak için her başvurduğunda kendisine iki aydan önce iyileşemeyeceği, cephe gerisinde dinlenerek beklemesi söyleniyordu.

Arkadaşlarının çarpışarak ölmesi ya da yaralanarak sahra çadırına gelmesini üzüntü ile izleyip bir şey yapamayacak durumda olması, acıların en büyüğüdü Azmi için... İyileşmeyi beklerken, iki kişinin ziyareti onu fazlasıyla mutlu etmişti. Biri kendisini ölümden kurtaran Aydınlı Hasan Çavuş, diğeri de bölük kumandanı Alman Yüzbaşı Adolf olmuştu. Kendi eğittiği ve başarısına cephede tanık olduğu askerinin sırtını sıvazlıyor ona moral dolu sözler söylüyordu.

Makinalı tüfek kullanan asker için eli, ayakları ve parmakları çok önemliydi. Yaralanmasından bir ay sonra parmağının ve ayağının derilerinin kavuştuğunu görüp sevinirken halen onları rahat kullanamamanın verdiği üzüntüyü yaşıyordu. Bacağındaki kurşun yarası bulunduğu noktada bir çukurluk oluşturarak kavuşmuştu. Ayağının üzerine basıp yürüyebiliyordu. Ancak kopan ve yerine dikilen parmağını oynatamıyordu. Bu şekilde makinalı tüfek kullanması mümkün değildi. Artık cepheye ön saflarda savaşamayacaksa, Adana'ya dönüp hangi işlerle uğraşabileceğini düşünmeye başlamıştı. İşte böylesi derin bir düşünce yoğunluğundayken Tümen Kumandanı Yüzbaşı Adolf, Türk binbaşı üniformasıyla karşısına dikiliverdi. Azmi'nin yatağından doğrulup soru sormasına izin vermeden söze atıldı;

-“Binbaşılığa terfi ettiğim için değil, seni de yanımda götürebileceğim için mutluyum. Mersin'deki Alman Topçu Kumandanlığı'na tayin edildim. Senin hizmetlerini ve başarılarını Ordu Kumandanlığımıza bildirerek Tarsus'ta bulunan 23. Fırka emrine naklini sağladım” diyerek yazılı emri uzattı.

- **“Beraber gideceğiz asker”** diyerek ceketinin iç cebindeki Alman Harp Madalyasını Azmi'nin göğsüne iliştiirdi. Artık Azmi'nin şerefle taşıdığı Türk Harp Madalyasının yanında bir de Alman Harp Madalyası olmuştu. Yaralandığı için işe yaramayacağını düşünürken madalya ile ödüllendirmek ve yeniden askeri vazife ile görevlendirmek Azmi'yi çok duygulandırmış gözleri sevinçten dolu dolu olmuştu.

Ertesi gün toparlanarak bağılı olduğı tümenle ilişkisini keserek, arkadaşları ile vedalaştı. Kim bilir bir daha onları canlı görmek mümkün olacak mıydı? Cephedeki asker arkadaşlarının moralini bozmamak adına gözyaşlarına hakim oldu. Şimdi her şeyi geride bırakıp memleketi Adana üzerinden yeni görevine gidecekti. Gideceğı yerlerde sıcak savaş var mıydı onu da bilmiyordu. Ama Mersin Limanı'nın askeri ikmal noktası olduğunu gayet iyi biliyordu. Çok sevdiği ve değer verdiği, bir emrini iki etmediğı Binbaşı Adolf ile birlikte Şam ve Halep üzerinden kamyon, tren ve binek hayvanlarıyla yaptıkları yolculuk sonunda Adana İstasyonuna kadar ulaştılar. Azmi'ye on gün izin verilmişti.

BABA OCAĞINDA ON GÜN DİNLENME

Gazze’de Sina çöllerinde tam tamına on dokuz ayı geride bırakmıştı Azmi... Neler neler görmüş, nelere şahit olmuştu hayatının baharında...

Adana gibi suyun ve yeşilin bol olduğu, bire bin veren bereketli topraklardan kilometrelerce öteye sıcak ve kurak Sina çöllerine gitmişti. Geceleri soğuk, gündüzleri kavurucu sıcakın etkisiyle bir ağaç gölgesinin bile olmadığı bu diyarlarda İngiliz diye karşılırlarına çıkan Hindularla savaşırmıştı. Yeri gelmiş bir lokma ekmeği, bir yudum suyu bir zeytin tanesini paylaşmıştı kendisi gibi olan asker arkadaşlarıyla... Ölümü, hainliği, korkuyu, endişeyi ve her türlü duyguyu yaşamış, tehlikenin nereden geleceğini bilemediği ortamlarda hayatta kalabilmek için hem doğayla hem de insanlarla savaşırmış, yalnız kaldığını sandığı zamanlarda Allah’a sığınmış ondan yardım dilemişti.

Asker ocağına koştuğundan beri o kadar çok şeyi yaşamıştı ki...

Eline silah alıp tenekelere şişelere, kuşlara ateş etmek gibi olmuyordu gerçek insanlara ateş açıp onları öldürmek...

Rahmetli babasıyla ava çıktıklarında bile onun **“Gereğinden fazla canlıyı öldürmeyeceksin”** uyarısıyla karşılaşınca elini tetikten çeken Azmi, burada iki yüz ellilik şeritlerden oluşan makinalı tüfek mermisini düşmanın üzerine, sadece vatan aşkıyla boşaltıyordu.

Hayatın gerçeği savaş meydanıydı. Nasıl er olunur, nasıl erkek olunur ispatın yeri burasıydı. Öyle atıp tutmakla, kendinden güçsüzlere güç denemesi yapmakla erkek olunmuyordu.

Duygulara yer yoktu savaş meydanında... Bir Allah bir de kumandan vardı ne olduğunu bilen... O ne derse onu yapmaktı boynunun borcu...

Öğrenmişti Azmi, hem de uygulayarak öğrenmişti, askerliğin mantığının diğer mantıklardan farklı olduğunu...

Vuruşurken ölmek en kolayıydı. Önemli olan uzun süre hayatta kalıp savaşmaktı.

Allah biliyordu ama diğerleri de bilmeliydi bu vatan toprağı için savaşanların fedakârlıklarını...

Derin duygularından uyandığında, Adana'daki evinin kapısını çalarken buldu kendisini...Onu sağ salim karşısında gören annesi hasretle kucaklayarak, Allah'a binlerce kez şükretti.

Ağabeyi Mustafa Asım, sıkı sıkı sarıldı cepheden dönen kardeşine...

Henüz yeni liseyi bitiren, cepheden iki madalya ile dönen kardeşini asker kıyafetleriyle görünce her vatan sevdalışı Türk genci gibi duygulandı, gururlandı.

Günlerce uyumadan sohbetler ettiler. Cephe de yaşadıklarını bir bir ağabeyine aktardı Azmi...

Onun anlattıklarını sessiz ve dikkatli bir biçimde dinleyen Arıfzade Mustafa Asım, savaşın seyrinin daha da kötüye gittiğini görüp endişeleniyor, kafasında beliren sorulara bir cevap arıyordu. Kardeşi gibi gencecik çocuklar cephe de vatan uğruna, bayrak uğruna, millet uğruna bir bir şehadet şerbetini içiyordu. Kardeşiyle birlikte askere gidenlerden geriye acı haberleri ulaşıyordu. Bazısının da ne yeri ne de yurdu belliydi. Ölmüş müydü, yoksa esir mi düşmüşü bili-

yoktu. Öldülerse nerede nasıl ölmüş, nereye gömülmüşlerdi. Sorular hep karşılıksız kalıyordu. Bir anda asker analarıyla doluyordu evleri... Evlatlarından bir haber duyabilmek için akın ediyorlardı Azmi'lerin evine...

Böylesi bir duygu selinde Mustafa Asım, sıranın kendisine gelmesini bekler olmuştu. Durum daha kötüleşirse diyerek çiftlik harcamalarında idareli davranıp bir kenara para biriktiriyordu. Bu arada duvarda asılı duran baba yadigârı silahlarını sürekli yağlayarak kullanıma hazır hale getiriyordu. Kız kardeşlerini bir kenara çekerek olası durumları onlara anlayabilecekleri bir dille anlatıyor, hazırlıklı olmalarını sağlamaya çalışıyordu. Çiftlikte buğday da dahil yaşamlarını sürdürebilmek için her şeyi üretiyorlardı. Kiler hep doluydu. Ancak savaş zamanı un, şeker, yağ sıkıntısı baş göstermişti. Evlerinin mahzenlerinde sığınma noktaları oluşturmuşlardı. Buraya yiyecek ve su istifi yapıyorlardı. Zor durumları geçirecek gaz lambaları, kibrit, ocak gibi zorunlu ihtiyaçları yerleştiriyorlardı. Evlerinin altında sığınak gibi bir ev daha oluşturmuşlardı şimdi. Ekin depolarında da aynı düzeneği kurmuşlardı. Olası saldırılarda kendilerini koruyabilmek için yerin altına ineceklerdi. Rahmetli Esat Efendi hayatta iken kızlarına da tabanca ile atış talimleri yaptırmıştı. Bir saldırı durumunda kendilerini ve namuslarını korumaları için gerekli bilgileri verirdi.

Adana'daki Ermeniler ve Araplar Osmanlıya kafa tutmaya başlamıştı. Çiftliğin tüm işlerini üstlenmiş olan Dikran Efendi ve ailesi, olanları üzüntüyle karşılıyor, kendisine güvenerek her şeyini teslim eden, evini açıp ekmek veren, çocuklarını okutan bu Türk ailesine karşı ihaneti aklının ucundan bile geçirmiyordu.

-“Söyleyecek söz bulamıyorum Mustafa Asım beyim... Benim vatanım burası, evim burası, bizimkiler Taşnakların kışkırtmasına geliyor. Ekmek yediğimiz yere ihanet etmemizi istiyorlar. Ama ben onlara uymayacağım. Rahmetli babanızın çok ekmeğini yedim. İzin verirsiniz yanınızda kalmaya devam edeyim” diyordu.

Arifzade Mustafa Asım, onun çaresizliğini de görüyor, Osmanlı hallaç pamuğu gibi atılırken, komşunun komşuya güveni kalmamışken, çiftliğinde evinin içinde ailesinin yanı başında bir Ermeni ailenin hizmet vermesine izin verip vermemesi gerektiğini mantığı ile değerlendirmeye çalışıyordu. Osmanlı’nın kalbine girmiş, yönetimin her kademesinde görev alan, askerlik yapan ve Meclisi Mebusan’a temsilci yollayan Ermenilere ve Araplara da ne oluyordu şimdi... Hele Ermenilere o kadar güvenmişti ki, Osmanlı onlara “Millet-i Sadıka” adını vermişti. Vali, Genel Vali, Müfettiş, Elçi ve hatta Nâzır bile olmuşlardı devlet kademesinde... Şimdi Arifzade Mustafa Asım nasıl olurdu da koskoca Osmanlı’nın güvendiğine başka bir gözle bakabilirdi?

Ama Doğu’dan gelen haberler öyle demiyordu. Ermeni çeteler köyleri basıyor, kadın ve kızların ırzına geçiyor, organlarını parçalıyor, hamile kadınların karınlarını deşerek çocuklarıyla birlikte öldürüyordu. İki arada bir dereye kalmıştı Arifzade Mustafa Asım...

Dikran Efendi o güne kadar bir dediklerini iki etmemiş, sadık bir hizmetkârdı. Gelişmeleri biraz daha bekleyerek kararını vermek istedi.

-“Siz şimdilik olanları görmezden gelerek hizmetinize devam edin Dikran Efendi. Biz sizden hiçbir kötülük görmedik” deyiverdi.

Kardeşi Şahap Azmi’nin Gazze Cephesi’nden getirdiği haberler de çok ürkütücüydü. Müslüman Arapların Türk Askerlerine yaptığı eziyetler, esir almalar, Şerif Hüseyin’in isyanının gönüllerde açtığı yaraya tuz biber ekiyordu. Üç kıtaya yayılan koskoca Osmanlı Devleti bir yandan Balkanlar’daki topraklarını kaybediyor, diğer yandan etrafı düşmanlarla çevriliyor ve üstüne üstlük yüzyıllarca beraber yaşadıkları Ermenilerin, Arapların isyanlarıyla sarsılıyordu.

Osmanlı Devleti içinde ajan kaynıyordu, kime ve neye hizmet ettikleri bilinmeyen...

Bu savaş biteceğine her geçen gün daha da ağır şartlara bürünüyordu. Yeniden cepheye dönmek için hazırlanan Azmi için sayılı gün çabuk geçiyordu. Bir kahraman gibi karşılanışı, on gün boyunca ona gösterilen özen, annesinin yaptığı birbirinden güzel yemekler, kardeşlerinin yoğun ilgisi, akrabalarının ona verdiği değerdeki artış, oldukça dikkat çekiciydi. Asker olmak işte böyle bir şeydi. El üstünde tutulmak bu olsa gerekti. Sevenlerini geride bırakarak vatan, millet, bayrak uğruna cepheye koşmak böylesi güzel bir duyguydu. Sanki savaş ortamında kendisine verilen on günlük bir ödül bu, değeri para ile ölçülemeyen...

Olgunlaştığını hissediyordu. Ülkenin sorumluluğunu sanki sırtında taşıyordu. Daha dün üniversite hayâllerinin peşinde koşan çocuk gitmiş, yerine elinde silahla cepheden cepheye koşan, savaştan kendinden emin bir genç subay gelmişti.

Yaşadıklarına bakıp üzüyor ağlıyor olsa, gelecek için karanlık günlerden başka bir şey göremezdi. Ama umut denilen bir duygu da vardı bitmez tükenmez... Geleceğe umutla bakarsa, onun gibi düşünenlerle birlikte zafere ulaşabilirdi.

Ülke ona ve onun gibi gençlere askerlik kapısını açıtıysa, o da kendisinden beklenileni eksiksiz ve kusursuz yapmaya gayret edecekti. Bu ülkeye düşman çizmesi basmamalıydı. Esir olan bir ülkenin evlatları için hangi gelecekten bahsedilebilirdi ki... O halde önce vatan kurtarılacak ve ülke sınırları emniyet altına alınacaktı. Sonra istediği kadar okur, amaçlarına ulaşabilirdi.

Artık evine ve ailesine veda zamanı gelip çatmıştı. On günlük izin sanki bir rüya gibi çarçabuk geçivermişti. Azmi, annesi ve kardeşleriyle vedalaşıp tekrar cepheye dönüyordu. İçi buruktu. Keşke keşke babası da bu günleri görebilseydi. Onun elini öpüp, hayır duasını da alabilseydi. Azmi, bu derin sızıyı, savaşta yanında şehit olan arkadaşlarının acısı gibi unutmamak üzere hep içinde bir yerlerde saklayacaktı. Savaş, o ya da bu sebeple yavaş yavaş sevdiklerini de elinden alıyordu. Kime yanacağını bilmez bir halde donuk bir yüz ifadesiyle görevlerini eksiksiz yapmaya özen gösteriyordu. Kurtulacaklarsa hep birlikte kurtulacaklardı. Ağabeyi olduğu sürece gözü arkada kalmamalıydı. Hem annesi de tuttuğunu kopartan hükümet gibi kadındı. Onca çocuğa hem analık hem de babalık yapabiliyordu. Kızlar da büyümüş kendilerini korumayı öğrenmişlerdi.

ALBAY REFET BEY (BELE) İLE TANIŞMA

Artık Tarsus’a gidip 23. Fırka Karargâhına teslim olma zamanı gelmişti.

Azmi, kendisine verilen ağzı mühürlü resmi evrak dosyasıyla birlikte Fırka Kumandanı Albay Refet Bey’in karşısına çıktığında heyecanlıydı. Askerin dosyasını gözden geçiren Albay Refet Bey’in yüzünde memnuniyetini gösteren bir tebessüm oluştu;

- **“Aferin oğlum, memlekete çok hayırlı hizmetler etmişsin, gazan mübarek olsun”** diyerek takdirlerini bildirdi. Ve arkasından ekledi;

-**“ İstersen burada kalabilir, istersen Mersin’de 68. Alay emrine gitmekte serbestsin”**

Azmi, Binbaşı Adolf ‘ün kendisini çok iyi tanıdığını düşünerek Mersin’e gitmeyi ve ona yakın olmayı tercih ettiğini bildirdi. Albay Refet Bey, Azmi’nin bu isteğini kabul ederek hemen ilgililere gerekli emri verdi.

Tarsus-Mersin demiryolu hattı üzerinde bulunan Karacailyas köprüsü bir süre önce Fransız Harp Gemilerinden yapılan top ateşiyle büyük hasar görmüştü. Aynı yere ahşaptan bir köprü yapılarak asker sevkiyatı zorlukla sağlanıyordu. Katarların ağırlığını taşıyamayacak bu tahta köprü üzerinde askerler kamyondan bozma tren rayları üzerinde gidebilecek bir lokomotif yapmışlardı. Görev emrini alan Azmi, Almanların yaptığı ve ancak elli tonluk bir ağırlığı taşıyabilecek uydurma tren ile saatte on beş kilometrelik bir hızla nihayet Mersin’e vardı.

Azmi, ilk kez burada ciddi bir askeri disiplin ve sistematik bir akış görüyordu. Mersin’e ulaşan subayları, istasyonda karşılayan, boyunlarına tenekeden yapılmış hilal şeklinde “Kanun” yazan inzibat erleri, evrak kontrolü yaparak yönlendiriyordu.

MERSİN MARUMATİ OTELİ

Kalacak yeri olmayan subaylar, dönemin meşhur zenginlerinden Marumati'nin askeri idare emrine tahsis ettiği otele yerleştiriliyordu.

Azmi'yi karşılayarak yönlendiren, işlemlerinin hızlı bir şekilde yaptıran inzibat erleri onu da Marumati Otele yerleştirdiler. Burada sadece bir gece kalacaktı. Sina çöllerinde geçirdiği on dokuz ayda yattığı portatif sahra yatağını hatırlayarak çok daha yumuşak bir yatağa uzanmanın keyfini çıkardı. Kısa bir süre de olsa rahat bir ortamla karşılaşmış olmanın mutluluğunu yaşadı. Böylece bir rahatlık ve huzur ancak annesinin evindeki mis gibi sabun kokan yatağında vardı. Sanki son kez bu mutluluğu hissetmek istercesine derin bir nefes aldı ve uyku alemine daldı. Aradan ne kadar zaman geçtiğini bilmiyordu.

Uyandığında akşam çoktan olmuştu ve acıkmıştı. Hemen yıkanıp kendisine çeki düzen verdi. Yemek salonuna indiğinde karşılaştığı nefis kokularla bir an mutluluktan başı döndü. Şimdi her şeyin kıymetini daha iyi biliyordu. Lezzet denilen şeyin ne kadar lüks bir düşünce olduğunu aklından geçirdi. Taze somun ekmeğini önce burnuna götürerek kokusunu içine çekti. Bu kadar yumuşak bir ekmeği yemeyeli sanki çok uzun zaman olmuştu. Kurt gibi acıkmış olmalıydı. Askere hazırlanan nefis tabldot yemek ile karnını doyururken Allah'a binlerce kez şükrederek cephedeki arkadaşlarını hatırladı.

Cephede savaşan askere kurumuş peksimetten başka bir şey verilmiyordu. Her şey kıt kanaatti... İkmal noktaları sürekli düşman kuvvetleri tarafından yerle bir ediliyor asker aç kalmamak için elindeki avucundakini idareli kullanıyordu.

MERSİN 68. ALAY KUMANDANLIĞI

Osmanlı Subaylarına ayrılan Marumati Otelî'nin yemeklerini yiyip, yumuşak yatağında deliksiz bir uyku çektikten sonra sabah erkenden Alay kumandanının karşısına çıkıp kapalı zarf içindeki askeri evraklarını sundu, Azmi... Alay Kumandanı Yarbay Cevdet Bey, kendisine özel mühürlenerek gönderilen evraklardaki övgü dolu sözleri okuduktan sonra yüzünde memnuniyetini gösteren bir ifade belirdi ve Azmi'ye takdirlerini bildirdi. Belli ki daha önce görev yaptığı yerlerdeki kumandanları onun hakkında olumlu raporlar hazırlamışlardı. Kapalı ve kişiye özel gizli evrak olduğu için ilgilisi dışında kimse bu yazıları okuyamazdı.

Yarbay Cevdet Bey hemen söze girdi;

‐” Disiplini kuvvetli, enerjik bir genç olduğunuz üst makamların yazılarından anlaşılmış bulunmaktadır. Sizi hemen yakınımızdaki Karaduvar Köyü’ne Bölük Kumandanı olarak gönderiyorum.” dedi.

Gerekli evraklarla Karaduvar Köyü’ne gelen Azmi, Bölük Kumandanı Gökmen Beyden görevi devir alır almaz bölgeyi iyi tanıyan askerlerle birlikte keşif gezisine çıktı. Karaduvar; Mersin’den yaklaşık 5-6 kilometre uzakta deniz kenarında, dönemin en iyi yapılarıyla donatılmış bir köydü. Ancak bu köyün tamamı Araplardan oluşuyordu. Bir tane Türkçe konuşan insan yoktu. İşin garip tarafı burada bulunan kalabalık bölüğün yüzde yetmişi de Halep ve Şam’dan gelenlerden olduğundan onlar da Türkçe bilmiyordu. Azmi, Arapçayı iyi bildiği ve Arap çöllerinde başarıdan başarıya koştuğu için bu bölgeye özellikle seçilerek gönderildiğini hemen anladı. İş çok zordu Azmi’nin... Mersin Limanı

vatan savunması için stratejik bir bölgeydi. Sık sık düşman gemileri açıklarına demirliyordu. Her an gemilerden bir top atışı ya da kıyılarına çıkarma yapılabilirdi. Askerlerin buna hazırlıklı olması ve gerekli tedbirlerin alınması gerekiyordu. Azmi'ye çok kritik ve önemli bir görev verildiği apaçık ortadaydı. Kendisine üstlerinden verilen ilk emir krokilerle gösterilen alanlarda Mersin Limanı'nın belli noktalarına boy siperlerinin kazılarak hazırlanmasıydı. İyi de hiç Türkçe bilmeyen askerle bu görev nasıl yapılacaktı? Azmi, tüm gücünü toplayarak mevcut düzen envanteri çıkardı. Askerlerin yeterince disiplinli olmadığını görerek derhal onların askeri bir disiplin altına alınması için çaba gösterdi. Bölüğün talim ve terbiyesindeki eksiklik olası bir saldırıda başarısızlık demektir. Hemen bölüğüne emir vererek nöbetçiler ve şehirden erzak getirecekler dışında tüm bölüğün eksiksiz olarak talim yerlerinde zamanında hazır bulunması gerektiğini, aksi takdirde askerin cezalandırılacağını bildirdi. Azmi, gözlemlerinde yanılmıyordu. Sina çöllerinde yaşayan bedevi Araplardan bunların hiçbir farkı yoktu. Her şeyi savsaklayan, talim zamanı odalarında yan gelip yatan askerden savaşı kazanması nasıl beklenebilirdi ki? Tüm çabasıyla askeri disiplini sağlamak, ast üst ilişkisini oluşturmak, savaş tekniklerini ve olası saldırılarda ne yapmaları gerektiğini anlatıyordu bu gevşek yapılı Araplara... Oysa Sina harp cephesindeki bölümünde Araplara hiç rastlamamıştı. Asker, canla başla savaşıyordu vatan toprağının kurtulması için... Azmi'nin kararlı tutumundan rahatsız olan Lazkiye'li, Yafa'lı, Halep ve Şam'lı Araplardan her gece koğuştan ve nöbet yerlerinden birkaçının kaçtıkları ortaya çıktı. Azmi bu durumu hemen üstlerine rapor etti.

Bölüğü ve Mersin Limanındaki siperleri teftişe gelen Tümen ve Alay Kumandanları Azmi'ye sorular soruyor, olası bir saldırı durumuna hazır olup olmadıklarını yerinde inceleyip görmek istiyorlardı. Azmi, bölük kumandanı olarak askeri disiplinde en ufak bir savsaklamanın ya da görmezden gelmenin orduya büyük zararlar verebileceğini bildiğinden tüm gerçekleri üstlerine eksiksiz anlatmaya özen gösteriyordu.

-“ Kumandanım, askerlik görevlerimizi eksiksiz yapacağımızdan kuşkunuz olmasın. Ancak ateşle karşılaştığımız zaman Türkler dışındaki unsurların birlik arasında panik yaratmaya yelteneceklerinden endişe duyuyorum.” dedi.

Azmi'yi dinleyen kumandan;

-“Daha önceki raporlarınızla birlikte bahsettiğiniz konuyu dikkate aldık. Çaresi düşünülecek ve yakın bir zamanda temas ettiğiniz mesele halledilecektir” dedi.

Azmi'nin gözlemini ve uyarısını dikkate alan kumandan iki gün sonra verdiği emirle bölükteki Türk unsurları dışında bulunanların hepsini Tarsus'a yakın Gülek-Pozantı karayolu üzerindeki yetmiş kilometrelik şose yolun tamir, bakım ve yeniden yapımını üstlenen Toros Amele Alayı'na sevk etti. Bunlardan boşalan yere de Silifke'de yeniden silah altına alınan 1900 yılı doğumlu Türk askerleriyle doldurdu. Böylece bölükteki eksik unsurlar tamamlanmış oluyordu.

Mersin, vatan savunmasında açık liman olması nedeniyle çok önemli bir bölgeydi. İstanbul'dan Suriye, Elcezire, Sina cephelerine hatta Irak'taki ordularımızın sevkleri ve her türlü harp malzemesinin yükleme ve boşaltma işlemleri bu

noktadan yapılyordu. Bunu bilen ve sürekli limanı gözleyen düşman gemileri zaman zaman gözdağı vermek için limanı top atışına tutuyordu. Hatta bu atışlarının birinde Karacailyas Demiryolu Köprüsü'nü tahrip ederek kullanılmaz hale getirmişlerdi. Azmi, Mersin'e gelirken o yolu kullanmış ve olanları yakından görmüştü. Demiryolu üzerinden sevk yapılan ikmal noktalarından biri olan Tarsus yakınındaki Gülek istasyonuna sadece kırk kilometre uzaktaydılar. Düşmanın gözü hep bu askeri ulaşım noktalarındaydı. Yolları keserlerse cephede savaşan askerlerin ihtiyaçları karşılanamayacak çok zor anlar yaşayacaklardı. Cephede sıcak savaşı görmüş, düşmanla karşı karşıya gelerek savaşmış hatta küçük yaralar alarak aylarca cephe gerisinde olanları izlemiş bir asker olarak Azmi savaşta ikmal noktalarının da ne anlama geldiğini biliyordu. Burada Sina cephesinden daha kolay bilgi akışı vardı. Karacailyas'ın kuzeyine ve Toroslar'ın eteğindeki Gödübeş köyünün sırtlarına on beşlik toplarımız yerleştirilmiş, siperler kazılmıştı. Buraları Türk köyleriydi.

FRANSIZ GEMİLERİ TOP ATIŞINA BAŞLADI

Bir Temmuz sabahı üç Fransız gemisi Kıbrıs yönünden etrafa dumanlar saçarak Mersin Limanı'na doğru geliyordu. Asker alarma geçirildi. Birbiri arkasından gelen telefon emirleriyle top atışı olursa cevap verilmemesi, düşman askeri karaya çıkmadan da savaşa girişilmemesi konusunda mesaj geldi. Azmi, bölüğü ile birlikte siperde kumandanlarından gelecek emri bekliyordu. Dürbünle bakıldığında Fransız gemilerinden ikisinin nakliye, birinin savaş gemisi olduğu görülüyordu. Kıyıları topa tutmaya başladılar. Yarım saat süren top atışı sırasında top mermileri Karaduvar Köyü'nü aşırıp Gödübeş tepelerini bombaladı. Dürbünle bakıldığında nakliye gemilerinin güvertelerinde Fransız askeri kıyafetleriyle donatılmış insanların olduğu ve her an çıkartma gemileriyle kıyıya hareket edecekmiş gibi hazırlandıklarını gördü Azmi... Emir kesindi.

“Ateş açılmadan beklenilecektir.”

İkinci emri bekliyordu Azmi... Top atışları devam ederken Mersin'le Karaduvar köyü arasındaki koyda, sazlıklar ve fundalıklarla gizlenen bölgeden Alman Topçu Bataryalarına ait bir Alman savaş uçağı havalandırarak gemileri bombalamaya başladı. Azmi, savaş meydanında ilk kez bir uçaktan bombalama sahnesini canlı canlı görüyor, gözlerine inanamıyordu. Osmanlı'nın değişik modellerde İngiliz ve Almanlardan aldığı yirmi tane savaş uçağı olduğunu öğrenmiş, onlarla ilgili çıkan tüm haberleri hiç kaçırmadan gazetelerden okumuştur. Ancak hiç bu kadar yakından görmemişti. Dürbününü sık sık gözlerine yaklaştırarak Alman uçağının Fransız askeri ve nakliye gemilerine isabetli atışlarını görüyor, ortaya çıkan siyah dumanlardan ciddi hasarlar aldıklarını tahmin ediyordu. Fransız gemileri geriye

çekildiler. Azmi tek bir uçağın bile savaş meydanında ne kadar etkili olabileceğini gözleriyle görüyordu. Alman savaş uçağı onları açıklara kadar takip ederek geri döndü. Bu heyecanlı saatler içinde düşman gemilerinin bombalarıyla limanda bulunan gümrük daireleri, depolar ve Mersin'e ışık veren istasyonlardaki elektrik santralleri tahrip oldu. Her gün yeni yeni olaylara şahitlik ediyordu, Azmi...

Hatta bir seferinde denizden gizlice geldiğini gördükleri kayığa yaptıkları baskında buradaki insanların Ruslar'dan kaçan esirler olduğuna da tanık olmuş, çok sevdiği Alman Kumandanı Binbaşı Adolf'ün de gözetiminde kaçakları yakalayarak Toros Amele Alayı'na teslim etmişlerdi. Toros Amele Alayı'nda bulunanlar cephe gerisinde yol yapımında çalışıyorlardı.

ÜLKEDE KITLIK BAŞLAMIŞTI

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı topraklarının dört bir yanında açılan cephelerde amansızca mücadele ile devam ediyordu. Şehitlerin sayısı hesaplanamıyor, sakat kalanlar ise bir şekilde cephe gerisine alınıyordu. Askere yeterince ikmal sağlanamıyordu. Halk neredeyse savaşı unutmuş ekmek derdine düşmüştü. Bir lokma ekmeği, bir zeytin tanesini bulamayan onlarca insanın göz pınarlarında yaş kalmamış, çaresiz bir şekilde yaşadıklarının ne zaman sona ereceğini düşünmeye başlamıştı. Her evde yas, her evde hüzün vardı. Cepheye gidenler dönmüyor, aileler erkeksiz kalıyor, kadınlar tüm güçleriyle geride kalanlara bakmaya çalışıyordu. Yaşlıların hali ise anlatılamayacak kadar perişandı. Kadınlar, bebeklerine süt bulamıyordu. Çarşılarda şeker, pekmez, bal gibi tatlı maddeleri hiç bulunmuyordu. Çekirdekli kuru üzümün okkası seksen kuruşa, kuru soğanın altmış kuruşa, susam küspesi ise seksen kuruşa yükselmiş olsa bile bulunamıyordu. Paranın kıymeti çok yüksekti ancak kıtlık olunca, tarlalar ekilip dikilemeyince, gıda maddelerinin değeri de akla hayâle gelmeyecek kadar yükselmişti.

TESLİMİYETİN TARİHİ 31.Ekim.1918

Azmi, nemli bir Kasım gecesi sahildeki siper kontrollerini yaparken, sahra telefonu acı acı çaldı. Yaver Celal Muzaffer, Mondros'ta imzalanan bir kararla ateşkes sağlandığını ve Osmanlı Devleti'nin yenik sayıldığını üzgün bir sesle bildiriyordu. Askerlerin nasıl bir tavır alması gerektiği konusunda alınacak kararlar, tamamlayıcı emirlerle kesinlik kazanacaktı. Sevinsin mi üzulsün mü bilemedi Azmi... Olduğu yerde dondu kaldı. Yaşadıkları o an oracıkta gözlerinin önünde canlandı. Yıllarca kan dökülmüş, yüz binlerce şehit verilmişti. Kollarını, bacaklarını, gözlerini kaybetmiş binlerce Türk evladı malul kalmıştı. Halk perişan ve fakir durumdaydı. Ve tüm bunlara rağmen savaşı kaybetmiştik. Bu doğru olamazdı. Mondros'ta imzalanan anlaşma ile vatan toprakları işgal edilecek, ordu terhis edilecek ve ellerinden silahları alınacaktı. İnanmak istemiyordu Azmi duyduklarına... Tamamlayıcı emirlerin gelmesini herkesten ve her şeyden daha çok merak ediyordu. Çünkü bu ülke toprağı için canını vermeye hazır olanlardan biriydi. Hele savaşırken, hele başarıdan başarıya koşar, takdir üstüne takdir alırken bu neyin yenilgisiydi böyle? Bir askerin silahını bırakması teslim olması demekti. Bu nasıl kabul edilebilirdi ki? Bu durum, canını dişine takmış vatan toprağını kurtarmak için tüm imkânsızlıklara rağmen savaşı milletinin onuruna yakışmıyordu.

Azmi, gençti. Deli kanlıydı. İçi içine sığmıyor, yerinde duramıyordu. Savaşta taktik nedir öğrenmişti. Sabretmeyi ve zamanı gelince tüm gücüyle saldırmayı, enerjisini yerinde kullanmayı öğrenmişti. Asker ocağında yoğrulmuş, asker ocağında pişmişti. Erkek olmanın er olmanın ne demek olduğunu burada öğrenmişti. Düşmana teslim olmak onun kitabında yazmıyordu. Bölüğündeki herkesten önce aldığı bu bilgiyle yüreği yerinde duramıyor küt küt atıyordu.

-“Eyy! Türk’ün Büyük Allah’ı sen sabır ver” diyerek kendi kendini sakinleştirmeye çalışıyordu.

İSTANBUL'DA NELER OLUYOR

Filistin'de Osmanlı ordusunun İngiliz'ler tarafından yenilgiye uğraması üzerine 1 Ekim 1918 günü Osmanlı egemenliğinde olan Şam düşmüştü. İstanbul'daki Talat Paşa Hükümeti bu yenilgi üzerine bir anlaşma sağlanabilmesi için Amerika Birleşik Devletleri'nin arabuluculuğuna başvurdu.

Bu arada 29 Eylül'de Bulgaristan ateşkes imzalamış, bu ülkeye giren Fransız ve müttefik ordularının İstanbul'a yönelmesi olasılığı doğmuştu.

8 Ekim günü Talat Paşa kabinesi istifa etti. Eski Genel Kurmay Başkanlarından Ahmet İzzet Paşa'nın 14 Ekim'de kurduğu kabinede, ittihatçı olduğu bilinmesine rağmen hükümetin Alman yanlısı politikasına karşı çıkan İngiliz dostu Rauf Bey (Orbay) Bahriye Nazırı oldu.

18 Ekim'de Osmanlı'da esir bulunan İngiliz Generali Towsend, Osmanlı'nın ateşkes şartlarını iletmek üzere bir gemiyle gizlice Midilli Adasına gönderildi.

24 Ekim'de İngiliz Hükümeti Limni'de bulunan Amiral Calthorpe'a ateşkes görüşmelerini başlatma yetkisi verdi.

Türk Hükümeti'nin görevlendirdiği Rauf Bey, ertesi gün Zafer römorkörüyle Foça'dan Midilli Adası'na geçti. Burada kendisini karşılayan İngiliz kruvazörüyle Limni Adası'na ulaştı. Müzakerelerde Rauf Bey'e Dışişleri Müsteşarı Reşad Hikmet Bey eşlik etti. 27 Ekim'den itibaren dört gün süren çetin müzakereler sonunda 30 Ekim akşamı anlaşma imzalandı.

28 Ekim günü Fransız hükümeti bir notayla anlaşma görüşmelerine katılma isteğini bildirdiyse de bu talep İngiltere tarafından dikkate alınmadı. Taraflar arasında ateşkes 31 Ekim 1918 günü öğle vakti başlıyordu.

MUSTAFA KEMAL PAŞA’NIN ADANA’YA GELİŞİ

Mustafa Kemal Paşa, Adana’ya ilk kez Mondros Ateşkes Antlaşması’nın imzalanmasının ertesi günü yani 31 Ekim 1918 günü geldi.

Osmanlı Devleti ile İtilâf Devletleri arasında imzalanan antlaşmanın 19. maddesi **“Alman ve Avusturya deniz, kara askerleri ve sivil memurları ile tebaaları bir ay içinde ve uzak yerlerde bulunanlar bir aydan sonra mümkün olan en kısa zamanda Osmanlı memleketlerinden ayrılacaklardır”** şeklindeydi.

Bu madde gereğince, Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı görevinden ayrılması gereken Liman Von Sanders’in yerine Mustafa Kemal Paşa atandı.

Görevini devralmak üzere komutanlık merkezi olan Adana’daki Murat Palas Oteli’ne gelen Mustafa Kemal Paşa’nın ilk emri askerlerin terhisinin geciktirilmesi ve stratejik öneme sahip Toros tünellerinin İtilaf Devletleri’ne verilmesinin engellenmesi yolunda oldu. Ancak bu İngiliz ve Fransızların hoşuna gitmedi. Padişaha yaptıkları baskılar sonucunda Yıldırım Orduları Kumandanlığının 7 Kasım 1918’de feshedilerek Mustafa Kemal Paşa’nın, Harbiye Nezareti emrine verilmesine neden oldular.

DÜNYADA NELER OLUYOR

Bu arada 24 Ekim’de Almanya’da ihtilal başladı. 3 Kasım’da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu “Villa Giusti Bırakışması” ile savaştan çekildi. 7 Kasım’da Alman İmparatoru II. Wilhelm tahttan feragat etti. 11 Kasım’da Compiègne Ormanında imzalanan ateşkes ile Almanya yenilgiyi resmen kabul etti. Aynı gün Avusturya-Macaristan İmparatoru I. Karl tahtını bıraktı. Bu büyük Dünya Savaşı’nın tarafları hem kendi ülkelerinde hem de birbirleri arasında çeşitli anlaşmalarla yenilgiyi ve galibiyeti şekillendiriyorlardı. Osmanlıyı yenik kabul ederek tarihin bir devlet için en ağır şartlarını içeren Mondros Ateşkes Antlaşması’nı ülke yönetimine dayatıyorlardı.

KIRILMA NOKTASI

İngilizlerle Osmanlı Hükümeti arasında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın tüm maddelerini bilemezdi tabii ki de Azmi... Sadece Osmanlı ordusuna bildirilen emirlerden haberi oluyordu. Arkası arkasına gelen tamamlayıcı emirlerden bu antlaşmanın çok ağır şartlar içerdiğini anladıkça yıkılıyordu. Haber, halk arasında dilden dile anında yayılmış dedikodular asıl haberlerin üstüne çıkmıştı. Zeki olmasına zekiydi de Türk Milleti adına karar verenlerin bu kararlarına sadık kalıp kalmayacağı konusunda şüpheliydi. Üç kıtaya hükmeden Koskoca Osmanlı Devleti her cepheye yetmişti de İngilizlere nasıl olmuştu da devletin anahtarını teslim etmişti. İşte akıllı bir türlü buna eremiyordu. Öylesine büyük bir boşlukta, öylesine büyük bir hayâl kırıklığı içindeydi ki, bırakın gelecek hayâlleri kurmayı, yarınını bile göremiyordu.

Şahit olduğu onursuzluğu gördükçe ellerini açıp;

“ Eyy!.. Türk'ün Büyük Allah'ı sen bize doğru yolu göster. Bize yardım et. Başımızı senin önünden başka kimsenin önünde eğdirme” diye dualar ediyordu. Böyle büyük bir çaresizlik olabilir miydi? Osmanlı Padişahı ve Hükümetinin kendi ordusunun askerlerini terhis edip, silahlarını teslim edecek kadar ne olmuş olabilirdi? Padişaha ve İstanbul Hükümeti'ne güvenini kaybetmişti. Peki şimdi kime güvenecekti? İşte tüm düşüncesi bu noktada kilitlenmişti. Babasının ölümünden sonra ikinci kez kendisini yapayalnız ve çaresiz hissetti.

ASKERLER TERHİS EDİLİYOR

Tamamlayıcı emirler arkası arkasına geliyor Azmi'yi şaşkına çeviriyordu. İlk olarak 1309 (1891) doğumlulara kadar tüm askerlerin terhis edilmesi emri geldi. Arkasından 1310-1311-1312 doğumlulardan oluşan bir Alay kurulması emredildi. Gelen emirlerde Adana'nın işgal plânı dışında kaldığı bildirilmiş olsa da üç gün sonra Adana ve Mersin'in de işgal kuvvetlerine teslim edileceği karara bağlanmıştı. Ne yazık ki Azmi'nin de içinde bulunduğu tümenin Mersin ve çevresinden yeni bir hatta doğru geri çekilmesi emredildi. İstanbul'dan gelen gazeteler İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinin ülkeyi terk edip kaçtığını, başsız kalan hükümete getirilen sadrazamların ise bu utanç verici durumu içine sindiremeyerek arkası arkasına istifa edip çekildiklerini yazıyordu. Suriye cephesinde canını dişine katarak çarpışan Türk askerleri başsız kalmanın ve yenilmenin üzüntüsüyle kendilerini Anadolu'ya atmaya çalışırken isyankâr Arap çeteleri tarafından Gabo Boğazı'nda kısıtılıp şehit ediliyordu. Arapların ihaneti yenilir yutulur cinsten değildi. Suriye şehirleri üzerinden geri çekilen Türk askerlerine ateş etmekten, öldürmekten zevk alıyorlardı.

ANADOLU'DAN BİR UMUT DOĞUYOR

Askerlerin mütareke gereği geri çekilirken uğrayacakları can kaybını en aza indirebilmek için olabilecekleri iyi hesaplayan Yıldırım Orduları Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, geçici olarak oluşturulan milis kuvvetleri ile Gabo Boğazı'ndaki eşkıyaları tamamen ortadan kaldırarak ülke topraklarına dönen askere, Anadolu yolunu açıyordu. Mustafa Kemal Paşa, karargâhını Adana'ya nakletmişti. Ancak Adana'nın da işgale terk edileceğini öğrenince Çukurova'daki tüm birliklerini Toros Dağları'nın kuzeyine doğru çekti. Türk ordusu içindeki komutanından en küçük zabıtlarına ve emir erlerine kadar Suriyeli Arapların hepsi mütareke gecesini birliklerdeki yiyecek, giyecek, askeri mühimmat ne varsa yağmalayıp at, deve, katır ve her türlü yük hayvanına yükleyip memleketlerine doğru ortadan kaybolmaya başlamışlardı.

Emir gereğince 1310- 11 -12 doğumlulardan kurulan 68. Alay ile Toroslar'ın kuzeyine çekilmek üzere Mersin'den ayrıldı Azmi... İki gece Tarsus'ta kalıp ikmal yaptıktan sonra halkın hıçkırıkları ve gözyaşlarıyla vatan toprağını düşmana bırakıp geri çekilmeye başladılar. Alaydaki askerlerin toplamının iki katıydı yük hayvanlarının sayısı...Askerlerin karnını güç bela doyuran kumandan için bu hayvanların bakımı ve beslenmesini sağlamak ikinci bir sorunun çözümünü gerektiriyordu. Asker üzgün, asker bitkindi ama kendisine verilen emri yine de yerine getiriyordu. Tarsus-Pozantı yolunu üç konaklama noktasıyla aştılar. Pozantı'dan yürüyerek, iki yerde de konaklayarak bulutlu ve çok soğuk bir havada Ulukışla'ya vardılar. Ulukışla'daki tüm eski tarihi hanlar ve kervansaraylar doluydu. Asker açıkta çadır

kurarak geceyi geçirmek zorunda kaldı. Azmi, doğduğu, büyüdüğü Adana'ya çok yakın olan bu yerleri çok iyi bilirdi. Ulukışla, Anadolu'da rakımı yüksek hele ki kış aylarında yaşanması çok zor bir bölgeydi. Eksi on beş derecede çadırlarda konaklamak zorundaydılar. Alay Kumandanı Cevdet Bey emir verdi; yirmi çuval mangal kömürüyle asker ısınacaktı. Sabaha kadar yağan yoğun kar, otuz santimetreyi aşmış, dondurucu soğuğu bir parça kırmıştı. İki konaklama noktasından sonra Alay, Ereğli yakınında bir köye vardı. Köylüler evlerini yollarını askerlerine açtılar. Elllerinde avuçlarında ne varsa askerleriyle paylaştılar. Onlar da gelecek günlerin kendilerine ne getireceğini bilmiyordu. Bu köyde bir hafta dinlediler. Kumandan Cevdet Bey, ellerindeki ihtiyaç fazlası hayvanları Ereğli Askerlik Şubesi'ne teslim ederek, kendisine bildirilen emir doğrultusunda yola koyuldu. Mersin'den ayrılan 68. Alay, Sultaniye (Karapınar) ilçesine doğru ilerliyordu. Kumandan Cevdet Bey, konakçı zabıtlarını bulundukları noktadan iki gün önce keşif için Sultaniye'ye yollamıştı.

Bir günlük bir yol vardı gidilecek.

YOBAZLARIN ENGELİ

Alay yol alırken konakçı erler, dörtnala geri dönerek kumandana karşılaştıkları durumu rapor ettiler. Anlattıklarına göre konakçı erler Kaymakam ve Jandarma Kumandanı ile konuşmuşlar. Asker mevcudunu bildirerek Alay'ın burada konaklayacağını söylemişler. Yerel yöneticiler, bölgede Mimar Sinan'ın eseri olan cami ve medreselerin konaklamak için kırk kadar odası bulunduğunu ve buraların uygun olduğunu söylemişler. Onların sözlerini kesen ve araya girerek ağırlıklarını koyan yobaz hocalar;

-“Yenik olan askerleri kasabaya sokmayız. Nereye giderlerse gitsinler” diyerek ileri geri konuşmuşlar. Kaymakam ve Jandarma Kumandanına ağır hakaretlerde bulunmuşlar. Konakçı erler araya girdiyse de Nuh demiş Peygamber dememişler. Durumu değerlendiren Alay Kumandanı Cevdet Bey, hiçbir cevap vermeden yoluna devam etti. Böyle zamanlarda kumandanın kafasında bir şeyler tasarladığını anlardı yanındaki subaylar...Aklından geçenleri sır gibi saklar ve gereğini mutlaka yapardı. Atıyla Alayın önüne geçerken, yanına birkaç subay ve Azmi'yi de aldı. Onları biraz geriden süvari bölüğü ve makinalı tüfek bölüğü izliyordu. Kasabaya geldiklerinde hava kararmış gün geceye dönmüştü. Köprü başında kendilerini bir grup ham yobaz kaba softanın beklediğini gördüler. Sarıklı hocalardan biri kumandanın önüne çıkarak;

-“Kasabamıza giremezsiniz, biz mağlupları kasabamıza sokmayız” dedi.

Önceleri iyilikle konuşan Cevdet Bey, baktı ki yobazların tavrı sona ermiyor, derhal hepsinin tutuklanmasını emretti. Askerler anında orada bulunan tüm sarıklı yobazları

muhafaza altına aldı ve konakçı zabıtlar önde, köprüyü geçerek kasabaya girdiler. Durumu haber alan köylüler ve köşe başlarına dikilen silahlı nöbetçiler düzenli orduyu selâm vererek karşıladılar. Sokakları dolduran halk, tek bir sesleriyle askerleri bağrına bastı. Ve konaklayacakları yerleri göstermeye başladılar. Kasabalılar evlerinde ne varsa askerlere taşıyordu. Kuru üzüm, pekmez, lokum türünde tatlılarla birlikte leblebi gibi kuru yemişleri askerlere dağıtıyorlardı. Halk biliyordu askerinin canla başla savaştığını... Onlar teslim olmamıştı. Teslim olan İstanbul Hükümeti'ydi. Halk, İstanbul Hükümetine ve kaçıp giden ordu kumandanına kızgındı. Gerekirse düşmanın karşısına çıkıp savaşacak olan yine bu askerlerdi, onlardan boşalan eksikliği dolduranlar da kendileri olacaktı. Yobaz takımının ne yapmak istediğini Sultaniye halkı da anlamamıştı. Ama Allah korkuları vardı ve bu hocaların söylediklerine sorgusuz sualsiz inanıyorlardı. Halka göre hocalar ne söylerse o doğrudur. Kumandan Cevdet Bey'e affedilip serbest bırakmaları için yalvarıp yakardılar. Cevdet Bey, halkın hassasiyetlerini çok iyi biliyordu. İsteklerini reddetmeyerek yobaz hoca takımını serbest bıraktı. Alay, dört gün Sultaniye'de dinlendi. Azmi, bir yandan yolun yorgunluğunu üzerinden atmaya çalışırken diğer yandan karşılaştıkları bu nahoş durumu düşünüyordu. Azmi'nin en çok zoruna giden olay, Sultaniye nahiyesindeki hacı hoca takımının kendilerine gösterdiği tepkiydi. Müslüman bir ülkenin ordusu, yine kendisinin Müslüman olduğunu iddia eden hacı ve hocalarından tepki görüyor ve istenmeyen ordu ilân edilerek aşağılanmaya çalışılıyordu. Oysa bilmiyorlar mıydı ki; bu askerler ülkenin dört bir cephesinde vatan için canlarını vermeye hazır gençlerden oluşuyordu. Yaralansa bile eğer bir uzvunu tamamen kaybetmediği

sürece yeniden, yeniden cepheye koşuyordu. Azmi, Mondros Ateşkes Antlaşması ilân edilene kadar kendisini bir kahraman sanıyordu. Verilen her görevi başarıyla yerine getirmişti. Diğer arkadaşları da öyleydi. Ona göre kimse başarısız değildi. Nasıl yenilmişlerdi? Ne zaman bu ülkenin hocalarının gözü dönmüştü de peygamber ocağı diye adlandırılan ordusunun önüne dikilmişti? Kimdi bu hacı hocalar, kime hizmet ediyorlardı ki halk ile askerin arasına girip hainlik yapıyorlardı. Hem de koskoca bir Alayı karşısına alacak kadar cesurdular? Sina çöllerinde savaşırken Müslüman Arapların, Müslüman Osmanlı ordusuna ihanetlerine tanık olmuştu da Anadolu'nun bu tam da orta yerinde böyle bir hainliği sığdıracak bir kalıp bulamıyordu Azmi... Onlar cephede savaşırken bu hocalar mı nifak tohumlarını ekmişti bu cahil halkın kafasına... Ülkenin altını içten içe oymuşlardı. İnsanları bile isteye dininden çıkartan bu hocalara ancak cahiller inanabilirdi. Bir kez daha yıkıldı Azmi... **“Hiç okuyanla okumayan bir olur mu ey oğul”** diyen rahmetli Rukiye nenesinin sözleri geldi aklına... O zamanlar anlamamıştı bu sözlerin değerini taa ki şimdi bağrına bir hançer saplanana kadar...Eğer Sultaniye’de halk kendilerine şefkat kollarını açmamış olsaydı, üzüntüsünden kahrolacaktı. Ülkenin içinde halen ne olup bittiğini bilmeden yaşayan ne çok insan vardı. Buna da inanamıyordu Azmi... Konakladıkları yerlerdeki insanların ağzında akla hayâle gelmeyecek dedikodular dolaşıyordu. Kim yayıyordu ortalığa bu yalan haberleri...Hangi bilgi doğrudu. Hangisi yanlıştı kendisi de ayıramıyordu.

Sert esen rüzgâr ve günlerdir yağan kar, yerini güneşli bir havaya bıraktı. Artık yola çıkma zamanı gelmişti. Kona göçe Konya’ya gidiyorlardı. Sultaniye’den tekbir sesleriyle, gözyaşlarıyla uğurlandı 68. Alay...

Halk sanki askerinden af diliyordu böylece...

Yol boyunca sık sık mola vererek bir gece de konaklayarak nihayet Konya'ya vardı Cevdet Bey komutasındaki 68. Alay...

Konya tren istasyonunda kümeleşerek ateş yakan askerler, bir yandan ısınmaya çalışıyor diğer yandan komutanlarından gelecek emri bekliyorlardı. Konya'da onların konaklamasını sağlayacak yer kalmamıştı. Başka bir yere gitmeleri gerekiyordu. Dondurucu soğuktan ancak yürüyerek ısınıyordu asker...

Tümen Kumandanlığı onların Sille nahiyesinde konaklayabileceklerini söylemişti. Yürüyerek Meram Bağlarını aşarak, köprülerden geçerek akşam olmadan kırmızı topraklı, düz bir arazi üzerine kurulmuş Sille'ye vardılar. Ve burada mescit, kilise ve okul binalarına yerleştiler. Sille, ortasından geçen bir akarsu ile ikiye ayrılmış şirin bir yerdi. Bir tarafta Müslümanlar diğer tarafta her dinden insan huzur içinde birbirlerine zarar vermeden yaşıyordu. Kırmızı yanaklı, kahverengi saçlı, beyaz tenli sağlıklı insanlar vardı burada... Osmanlı'nın savaştan yenik çıkan askerlerine kucak açtılar. 68. Alay burada on beş gün konakladı. Sonrasında Kumandan Cevdet Bey aldığı emirle yine yollara düştü. Hedef Akşehir'di. Mersin'den yavaş yavaş geriye çekiliyordu Osmanlı ordusu, kendisini nelerin bekleyeceğini bilemeden... Akşehir'e ulaşmak üzere yola koyulduklarında dinlenmiş olmanın verdiği enerji ile yürümeye başladılar. Yolda Akşehir'e yakın Bermende köyüne uğradılar.

Bermende; Akşehir'e beş kilometre uzaklıkta, kasaba büyüklüğünde düzenli şose yollar ile bağlanmış modern bir köydü. Caddeleri parke taş, sokaklarıysa Arnavut kaldırımı olarak yapılmıştı. Köy demeye şahit isterdi. Kahveler,

gazinolar, fırınlar, nalbantlar, tuhafiyeciler, manifaturacılar ve diğer ticarethanelerle doluydu. Türkler ve Rumlar burada birlikte yaşıyordu. Yalnızca mahalleleri birbirinden ayırıydı. Büyük ve ahşap bir okul binasını askerlere tahsis ettiler. Azmi, gittikleri her yeri en kısa zamanda keşfediyor, halkla yaptığı görüşmelerle burada kimlerin yaşadığını ve binaların daha önce hangi amaçlar için kullanıldığını öğreniyor ve komutanına rapor ediyordu. Bir nevi keşif görevinde bulunuyordu. Askerlere verilen okul binası Rumlarındı. Lise derecesinde yatılı bir cemaat okuluydu. Ege Bölgesinden seçilen kimsesiz ve fakir Rum çocukları burada eğitim görüyordu. Cevdet Bey Komutasındaki 68. Alay Mersin’den geriye çekilirken Bermende köyünde iki ay boyunca kaldı.

Manisa’ya gitmek üzere Akşehir istasyonunu geldiklerinde ise büyük bir sürprizle karşılaştılar. İstasyon İngiliz askerleri tarafından işgal edilmişti. Bu askerlere “Entarılı İngilizler” adını takmıştı Azmi... 68 Alay, Akşehir’den Manisa’ya gitmek üzere tren vagonlarına yerleşirken, Entarılı İngiliz askerleri sessiz ve sedasız onları izliyordu. Belli ki bir şeye karışmayacaklardı. Onlar savaş meydanlarında değil de siyaset arenasında yendikleri askerleri seyrediyorlardı küçümseyen bir edayla... Bir kez daha hırsıyla yenildiklerini hatırladı Azmi...

Kendisi değil miydi ki; Sina Cephesi’nde bu İngilizlere makinalı tüfeğinin mermilerini yağmur gibi yağdıran, ortalığı darma duman eden...

Bu korkaklar değil miydi karşılarına Hinduları, İngiliz Askeri diye yutturan... Şimdi hangi yüzle Türk askerine başarı kazanmış bir edayla sırtıyorlardı. Ve pis çizmeleriyle Osmanlı topraklarında cirit atıyorlardı. Tren vagonlarıyla

yolculuk ederken gözleri uzaklara dalıyor, geçtikleri her istasyonda Entarili İngilizleri gördükçe gözleri doluyor, kimseye göstermek istemediği yaşlar kontrolsüzce yanaklarından süzülürken, bir yandan gözyaşlarını siliyor diğer yandan buharlanan tren camını elinin tersiyle temizliyordu.

“Türk askerine savaşmak, Türk askerine zafer kazanmak yakışır” diyordu.

Babası yaşıyor olsa bu haberi duyar duymaz kalp krizi geçirirdi. Onu dualarla Allah’a emanet edip, Peygamber Ocağına uğurlayan anacığı Zeynep Hatun’un yüzüne nasıl bakacaktı. Evinin direği Arifzade Esat Efendinin faytonuyla kayalıklardan düşüp ölmesinden sonra evimizin erkeği diyeceği iki oğlundan başka kimi kalmıştı geriye...

“Seni doğuracağıma taş doğursaydım” der miydi şimdi anası onu gördüğünde...

Osmanlı’nın tüm sorumluluğunu üzerinde hissederek gittiği cephede Osmanlı’nın yüzünü eğik düşürmenin utancıyla nasıl yaşayacaktı.

Bir kez daha ellerini Allah’a açtı;

-“ Eyy! Türk’ün büyük Allah’ı sen sabır ver. Bu duruma nasıl dayanacağız. Biz yalnız sana inanır, sana kulluk eder, senin önünde eğiliriz. Bizim boynumuzu düşmanımızın karşısında eğme... Senin gücün her şeye yeter. Amin” diyerek dua etti. Darda sıkıntıda kaldığında, dağ başlarında, çöllerde, siperlerde kendisini yalnız hissettiğinde koruyup kolladığına inandığı, iman ettiği yüce yaratıcıya dua ederdi hep Azmi... Eğer bu iman gücü olmasaydı belki bir adım atamayacak gibi hissederdi kendisini...

Besmeleyle başladıkları her çarpışma sonunda sağ kaldığına inanamayarak dua eder;

-“Yüce Allah’ım Türk’ün ordusunu muzaffer eyle”
diyerek şükrederdi.

İki günlük yolculuk sonunda vardıkları Manisa’da derhal kışlaya gidip yerleştiler. Kışla küçük, ortası avluya açılan tertemiz bir yapıydı. Azmi, yine çevreyi gezme ve olan biteni komutanına bildirmekle görevliydi. Şehir içinde keşif gezisine çıkmış gözlem yapıyordu. Manisa şehir merkezinde inanılmaz bir başıboşluk vardı. Her tarafta fuhuş kol geziyordu. Kahvehaneler ve sokaklarda kumar oynanıyordu. Burada yaşayan Rumlar ve Yahudiler sürekli Osmanlı’nın yenilmesinden duydukları memnuniyeti dile getiriyorlardı.

Kumandan Cevdet Bey’e olup biteni üzüntüyle anlattı Azmi...

-“Her an bizimkilerle Rum ve Yahudilerin karşı karşıya gelerek olay çıkarmasından ve kanlı çatışmalardan endişe ediyorum kumandanım. Sokaklar ateş çemberi gibi” dedi.

Azmi’nin bağlı bulunduğu 23. Tümen Karargâhı Afyonkarahisar’da kalmıştı. Tüm birlikler Manisa’da toplanıyordu.

Derken bir emir geldi ve tüm ihtiyat zabitleri (yedek subaylar) terhis edildi. Terhis emrini alır almaz çok sevdiği kumandanı Cevdet Bey’in yanına koşan Azmi, üzgün ve kırılgan bir ses tonuyla ağzını bıçak açmadan gözünü tek noktaya dikmiş hareketsiz duran komutanına;

-“ Kumandanım; bu şekilde ayrıldığımız için ben de son derece üzgünüm. Şunu bilin ki; ben her zaman

ordumuzun, vatanımızın, bayrağımızın, milletimizin yanındayım. Ne zaman bana ihtiyaç duyarsanız emrinizdeyim. Hakkınızı helâl edin”

Cevdet Bey’in gözleri doldu. Ne diyeceğini bilemedi. Bir süre önce elinde buruşturup bir kenara attığı İstanbul gazetesini Azmi’ye uzatarak;

-“Asıl siz hakkınızı helâl edin asker, yenilen siz değil, biziz. Ülkemizi düşmana karşı savunamayan, komutandır sorumlu olan. Eğer bir gün tekrar bir araya gelip savaşacak olursak yanımda en güvendiğim askerim olarak yerini alacaksınız” Azmi komutanının kendisine uzattığı buruşturularak bir kenara atılmış gazete ile birlikte kumandanlığın bahçesine çıkıp, oradaki bir ağacın altına, çimlerin üzerine oturdu. Sırtını heybetli bir ağacın gövdesine yaslayarak elindeki gazetenin buruşukluklarını düzeltti. Eğer cesur ve öngörü sahibi kumandanı Cevdet Bey, bu gazeteyi kendisine okuması için uzattıysa içinde mutlaka onun bilmesini gerektiren bir mesaj olmalıydı. Düşüncelerinde yanılmamıştı Azmi; bu gazete dünya savaşını sona erdiren Mondros Mütarekesi’nin acımasız yirmi beş maddesini alt alta sıralıyordu. Okuduğu her madde sonunda, yazıları okumasını engelleyecek kadar dolan ancak akmasını kimsecikler görmesin diyerek engellediği yaşları, ellerinin tersiyle silerek devam ediyordu. Bu teslimiyetimizin yazılı belgesiydi. Hangi Türk evladı bunu kabul edebilirdi ki...

Mütareke hükümleri gereğince;

Boğazlar İtilaf Devletleri’ne teslim edilecek, Türk donanması limanlarda alıkonulacak, bütün demiryolları ve limanlar İtilaf Devletleri’nin kontrolüne verilecek,

ordu derhal terhis edilerek silahları İtilaf Devletleri'nin gözetimi altında depolanacak, telsiz ve telgraf hatları İtilaf Devletleri'nin kontrolünde olacak ve İtilaf Devletleri, emniyetlerini tehdit edecek bir durum karşısında istedikleri yeri işgal edebileceklerdi.

En sonunda da şu yazıyordu;

Müttefiklerle, Osmanlı Devleti arasındaki savaş, 1918 yılı Ekim ayının 31 günü mahalli saatle öğle zamanı sona erecektir.

Evet, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı mesajını Mersin'de almışlardı. Ancak bu gazeteyi ve ilgili maddeleri okuyana kadar gerçeklerin bu kadar ağır olduğunu bilmiyordu Azmi... Metnin tamamını okuduktan sonra **“Aman Allah'ım!..”** diyerek oturduğu yerden fırladı Azmi;

-“İstanbul Hükümeti ölüm fermanımızı imzalamış”

Bir an için İstanbul'da yaşadığı rüya gibi renkli günleri gözlerinin önünden akıp gitti. Tam da çağı yakaladım derken şimdi yaşadıklarını düşünerek sarsıldı. Bu nasıl bir kabustu böyle...Gelecekle ilgili tüm hayâlleri bir daha gerçekleşmemek üzere burada bu haberlerle yıkılıyordu.

ADANA'YA DÖNÜŞ

Korktuğu başına gelmişti Azmi'nin...Dört yıldır canla başla görev yaptığı, düşmanla deyim yerindeyse göğüs göğüse çarpıştığı peygamber ocağından boynu bükük ayrılıyordu. Ve memleketi Adana'ya başı eğik dönecekti. Adana işgal altındaydı. Oraya nasıl gideceğini düşünüyordu. Bundan sonra düşman çizmesinin altında esir ülke insanları olarak yaşamak nasıl olacaktı? Kafası karma karışık. Yük treninin arkasına bağlanmış kırk kişilik bir vagonun içinde kendisine zorlukla yer buldu. Artık asker değil, sivil giyimliydi. Vagonun içi bağımsızlıklarını ilân eden Suriyeli ve Iraklı subaylarla doluydu. İçlerinde tek Türk Azmi'ydi. Azmi'nin Arapçayı çok iyi bildiğinden habersiz kendi aralarında Türkler hakkında olmadık sözler atıp tutuyorlardı. Onlar değil miydi yıllarca bu ülkenin ekmeğini yiyip suyunu içen ve her türlü nimetlerinden yararlanan... Askere gidip, meclisine giren... Nasıl da gerçek yüzlerini gösterip zafer çığlıkları atıyorlardı böyle... Savaş sırasında Osmanlı ordusunun içinde nasıl hainlik yaptıklarını övünerek birbirlerine anlatıyorlardı. Azmi, eline aldığı kitabı okurken onları dinliyor ve binlerce kez Müslümanlıktan başka ortak hiçbir yanı olmadığı bu Araplardan nefret ediyordu. Zaten onların yaptığı disiplinsizliklere yüz seksen kişilik birliğini yönetirken de şahit olmuştu. Ama komuta kademesinde subay olarak bu kadar hainin olabileceğini asla tahmin edememişti. Sadece dışarıdan değildi Osmanlıyı yıkmaya çalışanlar, bu ülke aynı zamanda kendi hainini de beslemişti. Sina çöllerinde peygamberin torunu diye baş üstünde tutulan Şerif Hüseyin'in hainliğini nasıl unutacaklardı ki? Ne Müslüman olmaları, ne de peygamberin soyundan gelmesi hainliğine engel olamamıştı. Demek ki; iman denilen şey sadece Allah ve kul arasındaydı. Bunu hayatı boyunca

unutmayacak ve her Müslümanın diyene güvenmeyecekti, Azmi... Oysa tanrı misafiriyim diyen her yolcuya kapısını açmıştı rahmetli babası Arifzade Esat Efendi... Her gelenin karnını doyurmuş, evinde misafir etmişti. Yaşıyor olsaydı da bu olanları duysaydı ne derdi acaba? Marşandizin arkasına takılmış bu vagondaki subayların bazılarını yakından tanıyordu Azmi... Türkleri düşman gören bu Araplarla nasıl aynı cephede savaştığını düşündü. Gencecik yaşında neler öğreniyordu böyle... Konuşmalar ve aşağılamalar o kadar çok çığırından çıkmıştı ki bir ara Bağdatlı Hilmi Bey, Arapça; **“Çocuklar; Azmi’nin Türk olduğunu unutmayın. Vaktiyle çöl harbinden Mersin’e gelmişti. Belki Arapçanlar. Konuşmalarınızda biraz ölçülü olun”** diyebilirdi. Azmi, konuşulanları sanki hiç anlamamış gibi elindeki kitabı okumaya devam eder gözüktü. Bu arada katar yoluna devam ediyor, bazı istasyonlarda saatlerce manevra yapıyor ve uzun süre yolda kalıyordu. Böyle böyle tam dört gün sonra Torosların göbeğindeki Pozantı istasyonuna gelebildiler. Burası Mondros Ateşkes Antlaşması ile çizilen sınırdı. Burada yol bitiyordu. Lokomotif Azmi’nin de içinde yolculuk ettiği vagonu istasyonun kör bir noktasına getirerek bıraktı. Pozantı, Azmi için anıların yaşandığı yerd. Dört yıl önce buradan Bürücek’e gelen haberle peygamber ocağına koşmuşlardı. Pozantı’nın etrafında birçok köy vardı. Bunlardan Şıhlı ve Anahşa köyünü yakından tanırdı. Buraları Türk köyleriydi. Şimdi onlardan birine canını atmak istiyordu. Adana’da neler olduğunu oradakilerden tam anlamıyla öğrenebilir, değerlendirebilirdi. Henüz daha yirmi iki yaşındaydı. Bu ülke için yapmayı plânladığı o kadar çok şey vardı ki... Acaba bir daha askerlik gibi bir görev kendisine kısmet olabilecek miydi?

-“Keşke şehit olsaydım da düşman çizmesini vatan toprağında görmeseydim. Başım eğik, kalbim kırık, baba evine dönmeseydim” diye hüzünlendi.

Kendisini elli yaşında hayatın bilmeceğini çözmüş, yorgun ve olgun bir insan olarak hissediyordu. Adana’nın ve Pozantı’nın işgal durumunun ne olduğunu öğrenebileceği birilerini görmeyi umuyordu. Ama tanıdık kimseleri göremiyordu Azmi...

Pozantı tren istasyonunda makasçıya kadar, Türk memurlarının hepsi görevden alınmış, yerlerine Ermeniler ve Rumlar yerleştirilmişti. İstasyonun arkasındaki sıra dükkânlardaki Müslüman esnaf da kalmamıştı. Oralarda da hep Ermeniler vardı, dükkanları işleten...

Harp sırasında istasyonun hemen yakınında Menzil Kumandanlığı tarafından askerlerin ibadeti için yapılan, küçük ve zarif cami de kapatılmıştı. Ezanı Muhammediye’yi dinleyecek tek bir Müslüman kalmamış, Pozantı, bir Ermeni şehri halini almıştı. Kasabada, tek bir yerli, köylü, Müslüman Türk bulunmadığından bilgi alacak insan da bulamıyordu Azmi... İşte o sırada Pozantı’nın Doğu orman bölgesinden istasyona odun taşıyan köylüleri gördü. Hemen yanlarına gitti Azmi... Mutlaka içlerinde kendisini ya da babası Arifzade Esat Efendi’yi, ailesini tanıyanlar çıkacaktı. Yanılmamıştı. Bunlar dağlardaki orman köylüleriydi ve Türk’tüler... Verdikleri haberler kanı donduran cinstendi;

“En yakın köylere bile gitme imkânı yok beyim...Fransız askerlerinin üniformasını giymiş Ermeniler, ortalığı kasıp kavuruyor. Köylüler bile asayişsizlik yüzünden kasabaya inmiyor. Biz tahtacıyız diye bize bir şey

yapmıyorlar. Çünkü onlara odun taşıyoruz. Yollarda yaptıkları eşkıyalığı ormanda yapamayacaklarını gayet iyi biliyorlar bize sataşmıyorlar. İngilizler, bize vesika verdiler. El üstünde tutuluyoruz şimdilik”

SALİB-İ AHMER TRENİ

Orman köylüsünün anlattığını duyan Azmi üzüntüden kahroldu. Buralar elden giderken, Türk'ün askeri vatan toprağı diye kendisine küfredenlerin toprağında savaşıyor, kanını akıtıyordu. **“Dili olsa da konuşsa çöller, Türk kanıyla sulandığı kadar ıslandı mı”** diyordu kendi kendine... Dağlarında at koşturduğu, köylerinde soluklandığı, köylüsünü tanıdığı Pozantı da elden gittiyse, kim bilir Adana ne haldeydi. Çiftliği, annesi, kardeşleri ne haldeydi? Meraktan ölüyor, ancak haber alacak birilerini bulamıyordu. Günlerdir kendisini ve Arap subaylarını Pozantı'ya getirip kör bir noktaya terk edip giden vagonun içinde soğuktan ve ayazdan korunarak ısınmaya çalışıyor, Adana'ya gidecek bir treni bekliyordu. Bu arada bir katarın dumanını tüttüre tüttüre uzaklardan geldiğini gördüler. Kızılhaç adına çalışan Amerikan Salib-i Ahmer Treniymiş. Osmanlıya ihanet ederek bağımsızlıklarını ilân eden Arap ve Ermenilere yardım götürmek üzere Suriye'ye gidiyormuş. Bu arada Osmanlıyı terk edenleri de yolda toplaya toplaya yoldaki istasyonlara bırakıyormuş. İstanbul Sultanisi'nde okurken adını duymuştu Salib-i Ahmer Cemiyetinin... Balkanlarda yaralanan askerlerimize en az Hilâli Ahmer Cemiyeti kadar yardım etmiş yaralarını sarmıştı. Hatta Balkanlar'dan Osmanlıya göç eden halkın yardımına koşmuş, onların tren ve vapurlarla transferini sağlamıştı. Bu teşkilatın büyük ölçüde misyonerlik çalışmaları yaptığını da duyuyor, onlara fazlaca güvenmiyordu Azmi...Gazetelerde okuduğu, kafasında bir yerlere yerleştirdiği bu teşkilatın uygulamalarının canlı tanığıydı şimdi... Başkasının bir şey anlatmasına gerek kalmamıştı. O her şeyi burada canlı canlı yaşıyordu. Eğer Allah ömür verirse de anlatacak ve yazacaktı

gördüklerini bir bir... Koskoca Dünya Savaşı, Osmanlı için Mondros Ateşkes Antlaşması ile bitmişti. Bunun nasıl bir anlaşma olduğunu henüz anlayamasa da yenik sayılmış bir milletin topraklarının nasıl işgal edildiğine ve halka nasıl eziyet edildiğine tanıklık ediyordu. Bildiği ve gördüğü her şey dört yıl içinde yerle bir edilmişti. Kendi ülkesinde bir yabancı durumuna düşmüş, daha önce hiç tanımadığı milletlerin elinde oyuncak olmuştu. Kabul etmek ne kelime şaşkınlıktan sadece olanları anlamaya çalışıyordu. Terhis edilen Osmanlı ordusunun askerleri Pozantı istasyonunda kendilerine lütfedilecek bir katarla memleketleri Mersin, Adana, Antakya, Urfa, Maraş Antep ve Mardin'e ulaşmak için dondurucu soğukta titreşerek bekliyordu. Hem aç, hem de perişan bir haldeydiler. Onlara yiyecek verecek bir makam bile yoktu. On beş gündür kendilerine Konya'dan gönderileceği söylenen bir katarı bekliyorlardı. Onlar Konya'dan gelecek katarı beklerken istasyona geldi Amerikan Salib-i Ahmer Treni... Azmi'nin de içinde bulunduğu vagonu arkasına taktı. Çünkü içinde Arap ve Ermeniler vardı Suriye'ye gidecek. İşgal kuvvetlerinden bir İngiliz Subayı, tercümanı aracılığıyla Türk Askerlerine de sesleniyordu;

-“Türk askerlerinden arzu edenler olursa Suriye'ye giderken onları da incekleri istasyona kadar taşıyabiliriz. Ancak Türk askerleri katarın açık vagonlarında yolculuk edeceklerdir.”

Bu şu anlama geliyordu: **“Biz sizi gideceğiniz yere götürürüz ancak henüz tamamlanmamış tünellerde başınızdan aşağı sular sızabilir, trenin siyah dumanını sizi boğabilir.”**

Yıllardır aile özlemiyle yanan, anasından, babasından, eşinden çocuğundan haber alamayanlar tüm bu olumsuz şartları göze alarak trenin açık vagonlarına doluştular. Görünüşte her şey normal ve yardımseverlik örneği gibiydi. Medeni ülkelerin bayraklarını taşıyan, ırk, din, renk ayrımı yapmaksızın kollarını dünyanın tüm insanlarına açmış bir yardım treni... Dara düşenlerin dört elle sarılacağı bir yardım kuruluşu... İşte böyle başlamıştı eve dönüş yolculuğu... Derken on ya da on beş kilometre yol aldıktan sonra katar yol üzerinde bir yerde ansızın duruverdi. İngiliz askerleri açık vagonların üzerine çıkarak ellerinde kırbaçlarla Türk askerlerini kırbaçlamaya ve tokatlamaya başladılar. Azmi, şaşkınlık içinde yenik ülke askerlerine işgal kuvvetleri askerlerinin yaptığı bu anlamsız hareketi yorumlamaya çalışıyordu. Bu ağır hareketin sebebini başını trenin durduğu yerdeki tepelere kaldırdığında gördü Azmi... Her yere film makinaları yerleştirilmişti ve bu görüntüler kayda alınıyordu. Onuru ve gururu bir kez daha kırıldı. Bu nasıl bir aşağılamaydı böyle... Hem de adına yardım treni denilen Salib-i Ahmer içinde... Irak'ta ve çöl cephelerinde kahramanlık destanları yazarken, Çanakkale'de Türkleri görünce aslan görmüş korkak kediler gibi kaçacak delik arayan İngilizler, şimdi silahsız Türk askerlerini film makinalarının önünde kırbaçlıyor, tokatlıyordu. Savaşta yedikleri tokadın intikamını alıyorlar olmalıydılar. Bunlara şahit olmak da Azmi'nin kaderinde yazılı olmalıydı.

YENİCE'YE VARİŞ

Tüm yol boyunca bu yapılan kepezeliği düşündü Azmi... Kim bilir bu film nerelerde gösterilip de Türk askeri ile alay edilecekti. **“Lânet olsun size. Soyunuz sopunuz kurusun.”** diyebildi içinden... Şimdiye kadar görmediği bir hızla ilerliyordu bu Salib-i Ahmer Treni... Yenice istasyonuna gelince Azmi'nin de içinde bulunduğu vagonu bir kenara bırakıp gitti. Azmi'nin memleketi sayılırdı Yenice... Birçok tanıdığı insan vardı burada... Hemen onların yanına giderek Adana'nın durumunu merakla sordu. Tanıdıklardan biri gördüklerini ve duyduklarını anlattı:

-“ Beyim Adana'ya gitmek çok tehlikeli... Yenice ile Adana arasındaki boş alana Ermenileri doldurdular. Güya burada Ermeniler hükümet kuracakmış. Diğerleri hemen söze atılarak kendisindeki bilgileri de aktardı;

-“ Eşkiya ruhlu bu Ermeniler, oradan geçen Türkleri genç, ihtiyar, kadın ve çocuk demeden vahşice öldürüyorlar”

Azmi iyice şaşırmıştı. Dört yıllık askerlik hayatı boyunca siperlerde, ateş hattında en önlerde olup ölmemiş, bir iki küçük yara ile saldırılardan kurtulmuştu. Şimdi kendi evinin yolunun üzerinde Osmanlının ekmeğini yiyen, nimetlerinden faydalanan Ermenilerin kör kurşunuyla kahpece savaşmadan ölecekti. Öyle mi?

Yenice istasyonunda kendisini Adana'ya ulaştıracak Mersin katarının kalkmasını beklerken kararsız, dalgın ve endişeli olarak etrafta amaçsızca yürüyordu. İşte bu sırada bir el sırtına dokundu. İrkilerek geri döndü Azmi;

-“Siz, Azmi Efendi misiniz”

Bu tanıdık yüzü bir an için hatırlar gibi oldu Azmi;

-“Evet benim” diyebildi.

-“Azmi Efendi hoş geldin. Beni hatırladın mı? Babanız rahmetli Arifzade Esat Efendi ile bizim ayakkabı mağazamıza gelir de ayakkabılarınızı alırdınız. Ben o ayakkabı dükkânının sahibi Agop”

Evet, bu tanıdık yüzü şimdi daha iyi hatırlamıştı Azmi... Bu Adanalı bir Ermeni’ydi. Harbin çıkmasıyla birçok şehirden gelen Ermeni ile birlikte Suriye’ye tehcir edilmiş vatandaşlarımızdandı. Tehcirden önce Adana’da oldukça geniş sermayeli bir ayakkabı mağazasına sahipti. Arifzade Esat Efendi, Agop Efendi ve ailesini yakından tanırdı. Ailenin tüm ayakkabıları onun mağazasında özel siparişle yapılırdı. Ermeniler Şam’a sürgün edildiklerinde sermayesini tamamen bitirdiğinden Adana-Mersin Demiryollarına Tren Şefi olmuştu. Onun her sıkıntılı zamanında maddi manevi yanında bulunan Arifzade Esat Efendi’ye minnet borçluydu. Ve ondan hep **“babam”** diye bahsederdi. Kendisini ve ailesini bu kadar yakından tanıyan Agop Efendiyi görünce çok şaşırdı Azmi... Ermeni zulmü konusunda yapılanlar ve duydukları ortadayken Agop Efendiyi bir türlü onlarla aynı kefeye koyamıyordu. Hiçbir şey olmamış gibi nasıl davranacaktı şimdi? Birbirlerine sarılıp hasret giderirken sanki iki Türk gibiydiler. Fazla zaman kaybetmeden söze başladı Agop Efendi;

-“Beyim ben ve ailem merhum babanızdan ve ailenizden hep bir iyilik ve yardım gördük. Dost olduk. Bir sofrada ekmeği paylaştık. Yediğimiz nimetlere küfredemem. Siz

ondan geriye kalan bir yadigârsınız. Size ve ağabeyiniz Mustafa Asım’a nasıl değer verdiğini, gözünden sakındığını ve çok iyi bilirim. Size yardım edeceğim. Adana’ya evinize kadar güvenle gitmenizi sağlayıp, kendi ellerimle annenize teslim edeceğim.”

Bu duruma ne diyeceğini bilemedi Azmi... İki arada bir derede kalmıştı ve hemen bir karar vermesi gerekiyordu. Yılların komşusu Ermeni Agop Efendi’ye güvenmeli miydi şimdi? Agop Efendi’nin söylediğine göre: Erevan’dan Adana’ya getirilmiş binlerce Ermeni’nin büyükçe bir bölümü Giritliler Mahallesi ile İstasyon arasındaki boş alana barakalar yapılarak yerleştirilmişti. İstasyondan şehre ulaşabilmek için bu barakalardan geçilmesi gerekiyordu. Ve geçişe asla izin vermiyorlardı. Bu yolda Ermeniler, birçok Müslümanın canına kıydılar. İstasyon Şefi Agop, daha fazla dikkatleri üzerine çekmeden görevini yapmak üzere Azmi’nin yanından ayrıldı. Azmi, garip duygular içerisindeydi. Ve haliyle de endişeliydi. Kimseye güvenin olmayacağı bir dönemde Osmanlıya ihanet edenler bu Ermeniler mi diye düşündü.

VE TRENİN SİRENİ GELECEK İÇİN ÇALIYOR

Trenin acı acı çalan sireni ve tekerleklerin ray üzerinde çıkardığı gıcırta ile kendisine gelen Azmi, Agop Efendi'nin **"Haydi artık gidelim"** diye bağırın sesiyle elindeki bavulu katarı fırlatarak koşup atladı. Yenice'den Adana'ya bir saatte vardılar. Hava çoktan kararmış, gün geceye kavuşmuştu. Azmi, trenden inen tek kişiydi. Haliyle de dikkatleri üzerinde toplamıştı. Etrafını hemen orada bekleyen Ermeniler sardılar.

"Türko, Türko" diye bağırıyorlardı. Derken Agop göründü ileriden... Onlara Ermenice bir şeyler söyleyerek yanlarından ayrılmasını sağladı. Bunlar Fransız ordusuna gönüllü yazılmış Ermenilerdi. Agop çarçabuk gardaki işini bitirdi ve **"Haydi"** diyerek Azmi'ye yol gösterdi. Gar kapısını bekleyen Fransız askerlerine elindeki izin kağıdını göstererek; kendi dillerinde bir şeyler söyledi. Kapı açıldı ve gardan çıktılar, gece karanlığında onları götürecek bir araba olmadığı için oradan geçen bir at arabasını kiralayıp yol almaya başladılar. Agop Efendi Azmi'yi uyardı.

-“Beyim başınızdaki kalpağı ve üstünüzdeki ceketi çıkartın da dikkat çekmeyelim.”

Azmi, Agop Efendi'nin dediğini yaptı. Düşman arasından geçip şehrin içine girerken kendisini eli kolu bağlı ölüme götürülen bir mahkum gibi hissediyordu. Birden önlerine çıkan beş kişi at arabasını durdurdu. Elllerinde süngü takılı mavzerler ve göğüslerinde, omuzlarında çaprazlama geçirilmiş çift fişeklikler vardı. Gelenlerin Azmi'ye soru sormasını beklemeden atılan Agop, onlarla Ermenice konuşarak ikna etmeye çalıştı. İçlerinden biri sesini yükselterek itiraz etmeye başlayınca Agop cebindeki resimli izin belgesini elindeki fener ışığında gösterdi. Durum birden

değiştii. Adamlar geri çekilerek selâm duruşuna benzer bir duruşa geçtiler. Birkaç yerde daha yolları kesildi. Onları da atlattıktan sonra Girtililer Mahallesine ulaştılar. Burası şehrin girişi sayılırdı.

-“Kurtulduk beyim” dedi Agop...” Geçmiş olsun”

Agop Efendi’nin anlattıklarını dinlerken bir yandan da caddede gezen iki Hindu İngiliz Süvarisine gözü takıldı Azmi’nin... Demek İngilizler de devriye geziyordu geceleri...

Caddeyi izleyerek Ulu Cami civarında bulunan dede yadigârı evin kapısını çaldılar. Saat oldukça ilerlediği için içeriden gelen sesler endişeliydi.

-“ Kim o, kim var orada, Ne istiyorsunuz” diye soran annesinin sesine;

-“ Anne benim, Azmi “ diyebildi ancak...

Koca evin kapısı olanca hızıyla açıldı ve Azmi eşikten adımını içeri atarken heyecandan iki gözü iki çeşme boynuna sarılmış **“oğlum”** diye ağlıyordu Zeynep Hatun...

-“Ermenilerin arasından nasıl kaçıp da geldin oğlum” diyor başkaca bir şey diyemiyor, boğazı düğümleniyordu. Olan biteni kapı önünde özetleyerek anlatan Azmi, birçok düşman engelini aşarak kendisini evine sağ salım getiren Agop’a annesiyle birlikte teşekkür edip kapıyı sıkıca kapattılar. Gecenin o saatinde uykuda olan tüm kardeşleri yataktan kalktı, Azmi’ye sarıldılar. Ve Adana’da olanları sırayla Azmi’ye anlatmaya başladılar;

-“Oğlum daha dün” diyordu annesi boğazı düğümleniyor, bir yudum su içiyor ve anlatmaya devam ediyordu.

-“Daha dün Vanlı Ahmet Efendi’nin evini Ermeniler basarak adamcağızı katlettiler. Birkaç gün önce bir caminin imamını cami medresesindeki odasında vahşice öldürdüler. Özellikle trenlerin şehre varış saatlerini bekliyorlar. Gelenleri gece karanlığında saldırıp öldürüyorlar. Sen nasıl geldin oğlum. Nasıl cesaret ettin”

Annesinin telaşlı sorularına bir bir cevap veren Azmi, Ermeni Agop’un kendisi için yaptıklarını, yolda kaç kez önlerinin kesildiğini ancak onun sayesinde herhangi bir saldırıya uğramadan eve ulaştığını anlatıyordu. Bu arada Agop’un yaptıklarına bir türlü inanmadığını da vurguluyordu. Ne olmuştu da bu dost Ermeniler böylesine bir düşmanlık içine girmişti.

Annesi Zeynep Hatun yine de iyi niyetli bir insandı;

-“Oğlum insanın iyisi de var kötüsü de, Hıristiyan da olsa Ermeni de olsa... Agop, rahmetli babacığının çok sevdiği bir insandı. Tıpkı emektar Dikran Efendi gibi...Her zaman aralarında güzel bir dostluk ve yılların verdiği bir bağ vardı. Babanın faytonu Gülek’ten yuvarlanınca en çok o üzüldü. Evimize kadar gelip hepimize baş sağlığı diledi. Her daim kapımızı çalar ve bir ihtiyacımız olup olmadığını sorar. Bak şimdi de seni bize getirdi. Nasıl düşmanlık besleyelim ki oğul...”

Annesinin duygu dolu sözlerini onaylamamak mümkün müydü? Ama savaştı bunun adı... Duyguya ve mantığa yer yoktu. Onlarca Türk evladı öldürülürken, yaşlı çoluk, çocuk, kadın hunharca katledilirken nasıl iyi niyet beslenebilirdi ki... Üstelik ekmek yedikleri yere ihanet eden onlardı. Yoksa Osmanlı onları bağrına basmıştı.

-“Anne biz yine de çevremizdeki tüm yabancılara dikkat edelim. Buna Araplar da dahil... Onların isyanını da Sina çöllerinde gördük. Manisa’dan trenle dönerken yolda konuştuklarına inanamazsın. Bizleri çok aşağıladılar. Hani silahı şeytan doldurur derler ya bunları da her zaman bir fitne doldurabilir. Sırtımızı dönecek kadar güvenmeyelim. Her daim dikkatli olalım”

Bu savaş sırasında yaşadıkları olaylar artık Zeynep hatunu şaşırtmıyordu. Korku ve endişe ile geçirdikleri saatler... Kapının her çalınıışındaki irkilmeler... Kız çocuklarını babasız oğlu Mustafa Asım ile birlikte koruyup kollamak için gösterdikleri fedakârlıkların hangisini saymalıydı ki Şahap Azmi’ye...

Koskoca çiftlikte çalışacak insan kalmadığından ekinleri bile toplayamamışlardı. Depolarında ancak onların ihtiyacını karşılayacak kadar yiyecekleri kalmıştı. O da kaç gün yeterse artık...Eşi Arıfzade Esat Efendi’nin ölümüyle birlikte çiftliğin kâhyası Dikran Efendi ailesiyle birlikte yanlarından ayrılmak için izin istemişti;

-“Hanımım, bizim burada sizinle birlikte olduğumuzu öğrenirlerse buraya gelirler size de çocuklara da zarar verirler. Bunca yıllık hukukumuz var. Beyimin ailesine zarar verilmesine gönlüm razı olmaz. İzin verin de biz de buradan ayrılıp başka yere gidelim”

Ancak; “Sen de mi bizi terk ediyorsun Dikran Efendi “ diyebilmişti.

-“Gönlüm bunu istemese de sizin iyiliğiniz için böyle yapmak zorundayım” diye bir açıklama getirdi başını önüne eğerek...

İŞGAL ALTINDAKİ ADANA'DA DURUM

Azmi, dört yıl önce askere giderken bıraktığı gibi bulamamıştı, Adana'yı...

Fransız askerleri işgal etmişti her yeri... Ailesinin hayatı tehlike altındaydı. Daha savaşıacak genç bir yedek subayken, ordudan terhis edilmişti. Mondros Mütarekesi imzalanır imzalanmaz 68. Alay Kumandanı Cevdet Bey'le birlikte Osmanlı ordusu Mersin'den Toroslara oradan da Manisa'ya kadar geri çekilmiş, altı yüz yıllık Osmanlı topraklarını düşmana teslim etmişlerdi. Bu utanç verici olaydı. Fransızlar, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesi uyarınca 11 Aralık 1918'de Dörtyol'a ve 17 Aralık'ta Mersin'e çıkarma yapmıştı. Fransız üniforması giydirilen Ermeniler 21 Aralık 1918'de Adana'yı 27 Aralık'ta da Pozantı'yı işgal etmişlerdi. Bunların hangisi yenilir, yutulur ve hazmedilir şeylerdi.

Ertesi sabah etrafı kolaçan etmek için evinin kapısından dışarı çıktığında gördüğü, manzara gelecek günlerin büyük bir esarete gebe olduğunun göstergesiydi. Bulduğu her gazeteyi alıyor, İstanbul Hükümeti'nden haberler almaya çalışıyordu. Aldığı gazetelerden bazıları İstanbul Hükümeti yanlısı, bazıları işgal kuvvetleri yanlısıydı. Tek tük gazete vardı umut aşılayan... Onları daha yakından izlemeye başladı. Koskoca ülke masa başında bir imza ile teslim edilecek değildi herhalde... Mutlaka bu ülkenin vatanseverleri biraraya gelecekti. Azmi mutlaka bu insanları bulup aralarında olmalıydı.

DÜŞMAN ÇİZMESİ ALTINDA EZİLMEK

Azmi, uzun bir süre cepheden cepheye koştuğu için Adana'da kimlerin gidip kimlerin kaldığını bilmiyordu. Ailesiyle birkaç gün hasret giderdikten sonra kentin ileri gelenlerini, babasının arkadaşlarını ziyaret etmeye başladı. Amacı onlardan ne yapacakları konusunda bir bilgi almaktı. Böyle eli kolu bağlı bir kenarda oturup olanı biteni mi bekleyeceklerdi?

Azmi'nin gözlemlerine göre; Adana'da Fransız işgal güçleri komutanı General Julien Dufieux (Dufyo) kumandasındaki Fransız birlikleriyle, Colonel Bremond adındaki Türk düşmanı bir askeri vali, Adana şehir merkezi dışında ise İngiliz kuvvetleri görev yapıyordu. Devlet dairelerinin içindeki Türk memurların yanına hemen bir Ermeni memur daha tayin ediliyor ve bu seçimleri işgal kuvvetleri adına askeri vali yapıyor aynı zamanda İstanbul Hükümeti'ne onaylatıyordu. Devlet dairelerinin her kademesinde emre uymayan memurlar derhal görevden alınıyor ve yerine Ermeniler yerleştiriliyordu. İşgal kuvvetleri, yandaş gazeteler aracılığıyla her gün halka yeni emirler yağdırarak, canından bezdiriyor, İstanbul Hükümeti de bunları onaylayan açıklamalarda bulunuyordu. İstanbul Hükümeti şaşkınlık içinde işgal kuvvetlerinin her dediğini yapıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamı işgal edilse ses çıkartmayacaklarmış gibi bir hava estiriyorlardı. Gazetede bir gün işgal kuvvetlerinin gövde gösterisine şahit oluyordunuz ki şöyle yazıyordu;

“Halkın elinde bulunan tabancalar, mavzerler ve mermilerle her türlü kamalar, süngüler, hançerler ve uçları sivri her çeşitteki bıçaklar, yirmi dört saat içinde en yakın polis karakollarına teslim edilecek ve emre riayet etmeyenler şiddetle cezalandırılacaklar”

Bu haberin arkasından halk ertesi gün yine gazete haberleriyle bu sefer İstanbul Hükümeti’nin başka bir gözdağı ile karşılaşılıyordu. Akli başında durumu kavrayan birileriyle fikir alışverişinde bulunma ihtiyacı hissetti Azmi... Çünkü ters olan bir şeyler vardı. Anlayamadığı... Osmanlı ordusunda bir karışıklık mı olmuştu? Komutanlar birbirine mi düşmüştü? Hükümette zaten garip giden şeyler vardı? Ya Padişah bu olup bitenlere ne diyordu? Kaç başlı olmuştu vatan toprağı? Gelen giden, üstünde hak iddia ederek vatan toprağı hakkında konuşuyordu. Ve insafsızca aralarında paylaşıyordu. Kendisi gibi birçok okumuş aydının kafasında da bu sorular belirmişti. Ciddi bir güven sarsıntısı vardı. Sanki ülke insanı başsız ve ordusuz kalmıştı. Kime inanacağını bilmiyor, sert esen rüzgârda sağa sola yalpalanan başaklar misali savrulup duruyordu.

VATAN SEVDALILARI TOPLANIYOR

Bu gazete haberinden birkaç gün sonra sabah vakti sokağa çıkan Adanalılar, olağan üstü bir hareketlilikle karşılaştılar. Ciddi bir askeri hazırlık vardı. İngiliz süvari devriyeleri cadde ve sokak aralarında mekik dokuyor, şehrin her tarafını dolaşıyorlardı. Fransız piyade askerleri, polisler, jandarmalar, resmi daireleri ve ana cadde başlarını sıkı kontrol altına almışlardı. Ne olacağını kimsecikler bilmiyordu. Azmi de merakla evlerinin bulunduğu sokağın başında olanları izliyordu.

Birkaç saat sonra yapılan bu askeri hazırlığın nedeni belli oldu. Kimlikleri işgal kuvvetleri tarafından belirlenen Mustafa Kemal Paşa taraftarı Türk Milliyetçilerinden on iki kişi teker teker evlerinden alınarak tren garına götürülüyordu. Bunlar arasında Azmi'nin çok yakından tanıdığı Adana eşrafından meşhur Ramazanoğulları'ndan Kemal Bey, aynı zamanda Azmi'nin de akrabası olan Eczacı Basri Bey, Vilayet Hukuk Müşaviri Cemal Bey, Bidayet Mahkemesi Reisi Mahmut Nedim Bey ile birlikte tanınmış Anış Hoca ve diğer vatanseverler vardı. Halkın meraklı ve üzgün bakışları arasında evlerinden ve ailelerinden zorla alınarak katarı bindirilen bu on iki aydının akıbetinin ne olacağını kimseler bilmiyordu.

Ertesi gün Adana gazeteleri; evlerinden alınarak katarı bindirilen bu on iki vatan haininin Fransız harp gemisine bindirilerek, meçhul bir yere götürüldüğünü yazıyordu. Halk, gördükleri ve okudukları karşısında kan ağlıyordu. Hızla şehre yayılan bu haber herkesin hep birlikte bir matem havasına bürünmesine neden olmuştu. İstedikleri de bu olmalıydı. Mustafa Kemal'in destekçilerine gözdağı vermek...

Ertesi günlerde aydınların aileleri, resmi makamların kapılarını çalarak eşlerinin güvenliği ve nereye götürüldükleri konusunda bilgi istediler. Ancak İstanbul Hükümeti'nin Adana'ya tayin ettiği vali vurdumduymaz tavrıyla soruları cevapsız bırakıyordu.

ERMENİLERİN BASKISI ARTTI

On iki aydın insanın evlerinden alınarak bilinmeyen bir yere sürgüne gönderilmeleri halk üzerinde büyük kaygılara sebep oldu. Baskı ve korku zincirini daha da ağırlaştırmak isteyen Ermeniler, her gece bir eve saldırıp hunharca katliamlar yapmaya başladılar. Gece kimse sokağa çıkmıyor, erkenden evlerine kapanarak lambalarını söndürüyor ve sıranın hangi gün kendilerine geleceğini bekleyip duruyordu. Sabah uyanıp da işine giden esnaf bir gece önce duyduğu silah seslerinin nereden geldiğini birbirine sorarak öğrenmeye çalışıyor, önceki gece hangi eve girilip de zarar verildiğini anlamak istiyordu. Herkes sıranın bir gün kendisine geleceğini bilerek endişe içinde yaşıyordu. İşgal güçleri, Mustafa Kemal Paşa'yı asi ve çeteci olarak görüyor, onun vatanı kurtarmak için giriştiği hareketten ciddi anlamda çekiniyorlardı. Halka yaşattıkları her canice hareket gözdağı vermek ve sindirmek içindi... Akşam hava kararmasından ertesi gün güneş doğana kadar halk evlerinden sokağa çıkmamaları ve lâmbalarını yakmamaları koşunda kesin uyarılıyor, uymayanlara ceza veriliyordu.

ECZACI BASRİ'DEN HABER GELDİ

Adana halkını üzüntülere sürükleyen on iki aydının aileleri, bir haber almak için çalmadık kapı bırakmazken, bir gün Azmi'nin iş yerine bir haber geldi. Suriyeli bir Arap kendisini arıyor, önemli ve gizli bir konuda görüşmek istediğini bir aracıyla iletiyordu. Azmi bu kişiyle buluştuğunda tanıdık biri olmadığını gördü. Adam Arapça;

-”Sizinle gizli görüşmemiz lâzım, burada olmaz” diyordu.

Azmi, Suriyeli'yi alıp evine götürdü. Adam burada konuşmaya başlayarak kendisini tanıttı.

Suriye’de Beyrut civarında Arvad Adası’nda oturduğunu söyleyerek Fransızların Adana’dan getirdikleri esirlerin adadaki kalede hapsedildiklerini bildirdi. Ve Azmi’nin akrabası Eczacı Basri Bey’in mektubunu ona teslim etti. Azmi, endişe ve heyecanla eline aldığı ve el yazısını tanıdığı eniştesi Eczacı Basri Bey’in sıkı sıkı kapattığı zarftaki mektubu okumaya başladı. Eczacı Basri Bey, kendisiyle birlikte Adana’dan sürgün edilen on iki aydının sağlık durumlarının iyi olduğunu öncelikle bildirerek yaşadıklarını sıralıyor ve anlattıklarının aileler dışında kimseye sızdırılmaması konusunda kendisinden kesin bir söz istiyordu;

Kıymetli oğlum Şahap Azmi;

Bizi Adana’dan bir trenle Mersin’e götürdüler. Kapalı bir askeri kamyonla her türlü yaratıktan tecrit edilmiş bir iskeleden deniz motoruyla harp gemilerinden birine bindirdiler. Hepimizi geminin kömürlüğüne indirdiler.

Orada kömürlerin üstüne oturmaktan başka çaremiz yoktu. İki arkadaşımız hoca olduğu için abdest alıp namaz kılmak için kontrole gelen askerden Fransızca konuşarak su istedi. Onlar da su yerine bir testi ile şarap getirip alay ettiler. İşte medeni dediğimiz Fransızlar bunlar evlat... Bir ara güverteye götürüp masada yemek verdiler. Sonra yine kömürlüğe tıklandık. Gün ısıdığına geminin bir adanın önünde demirlediğini gördük. Bir istimbot yanaştı. Hepimizi alıp adaya çıkardı. Eskiden kalma bir kaleye hapsettiler. Aradan iki gün geçti birini daha getirdiler. Bu adam Adana'daki Milis kuvvetlerindenmiş. Onu Adana Polis Müdürlüğü'nde telefon tamircisi bir Fransız casusu olduğu bilenler çıkınca gerçek anlaşıldı. Mektubu size getirene kimliğini sormayın. Sadece ailelerden gelecek mektup varsa ona verin. En kalbi muhabbetlerimle...

Eczacı Basri

Bu mektubun gereğini yapan Azmi bir nebze de olsa on iki aydının ailesinin rahat bir nefes almasını sağladı. Gelen Suriyeli Arap elinde mektuplar ve emanetlerle gizlice uğurlandı.

HALK SİLAHLARINI VERMEK İSTEMİYOR

Gelen haberler Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki milislerin sayılarının her geçen gün arttığı yolunda olmalıydı ki İngiliz ve Fransızları bir korku saldı. Halkın ellerindeki kesici ve öldürücü silahları defalarca ikaz etmelerine rağmen getirip de teslim eden sayısı yok denilecek kadar azdı. Sadece mutfakta et kesmekte kullandıkları bıçakları getiriyorlardı. Fransız askerleri de onların uçlarını keserek kullanılması için geri veriyordu. O saate kadar ateşli silah teslim eden olmamıştı. Bundan ciddi şekilde tedirgin olan İngiliz askerleri ev ev arama yapmaya ve silah buldukları evlerin insanlarını ortaya çıkarmaya, eziyet etmeye karar verdiler.

Tarihler 28 Nisan 1919’u gösteriyordu. İngiliz başkumandanlığından aldığı emir ile Bremond, bir bildiri yayınlayarak evlerde arama yapacaklarını, silahlarını teslim etmeyenleri idam edeceklerini son bir kez daha duyurdu.

Piyango ilk olarak Azmi’nin ailesiyle birlikte yaşadığı Adana Ulu Camii yanındaki eve vurdu. Bir Fransız subayı yanında altı silahlı asker ve resmi elbisesi ile tercümanlık yapan bir Ermeni, postallarıyla odaları geziyor sanki toplu iğne arıyorlarmış gibi her yeri altüst edip didikliyordu. Azmi’nin kız kardeşlerinin çeyiz sandıkları, çamaşır bohçaları bile yerle bir ediliyor, kızlar utançtan ağlamaya başlıyordu. Bu arada üç İngiliz askeri de subaylarıyla birlikte aramaya katıldılar. Çamaşır bohçasının karıştırılmasını istemeyen Azmi’nin kız kardeşlerinden biri bunun kendisine özel bir giyim olduğunu anlatarak çekiştirmeye başlayınca Fransız subayı İngilizlere şirinlik yaparak aramayı kesti. Amacı, henüz bölüşülmemiş olan Adana’da hak iddia

eden İngilizlerin karşısında, halka daha nazik görünme çabasıydı. Hiçbir şey bulamadan hüsrarla evden ayrıldılar. Oysa bilmiyorlardı ki, silah düşmana teslim edilmez. Azmi kesici ve ateşli silahların işgal kuvvetlerine teslim edilmesi konusunda ilk duyuruyu gazetede okur okumaz evde namuslarını koruyacak tüm silahları kurşunlarıyla birlikte bahçede kazdığı toprağın altına gazete kağıtlarına sarıp gömmüştü. İşte askerlik yapmış erkek olmak böyle bir şeydi. Her zaman her yerde uyanık olmak ve ne yapacağını bilmek gerekiyordu. Azmi bu deneyimi dört yıl düşman cephesinde savaşırken kendini korumak için öğrenmişti. İşgal kuvvetlerinin komutanı arama yaptığı evlerde bir şey bulamayınca daha çok sinirleniyor ertesi günkü gazetelerde, yirmi dört saat içinde silahlar teslim edilmezse şehirdeki tüm ticarethanelerde, evlerde, mağazalarda hatta ve hatta su kuyularında ve hela çukurlarında silah arayacaklarını duyuruyordu. Halk üzerindeki psikolojik baskının haddi hesabı yoktu. Sürekli sindirilmeye çalışılıyordu. Azmi, 2. Mayıs.1919 günü Seyhan Nehri kenarındaki Hacı Yunus Ağa'nın kahvesinde çayını yudumlayıp ülke sorunlarını büyükleri ile konuşurken arkadaşı Adil koşarak yanlarına geldi;

-“Yahu dışarıda bir fevkaladelik var. Cami meydanını süngülü İngiliz askerleri çevirmiş.

Halk da orada toplanıyor. Koşun gidip bakalım” dedi.

Apar topar arkadaşlarıyla yakındaki caminin etrafında toplanan halkın arasına karışarak olan biteni anlamaya çalışıyorlardı. Kimse ne olduğunu bilmiyordu. Neler olabileceğini de bilmiyordu. Ama askerler böyle toplandıkları zaman mutlaka kötü şeyler oluyordu. Daha

önce Adana eşrafından on iki aydın insanın apar topar götürülmesi de aynen böyle olmuştu. Peki şimdi cami meydanında ne oluyordu? Bir süre sonra Seyhan Nehri kenarından üstü açık ve İngiliz Flamasını taşıyan bir kamyon acı acı düdüğüne öttürerek kalabalığın yanına kadar geldi. Kamyonda birkaç İngiliz askerinin arasında tanıdık bir yüz vardı. Ramazanoğulları’ndan Adana Mebusu Suphi Paşa’nın yeğeni ve Kadri Beyin biricik evladı Tevfik... Kamyon, meydandaki musalla taşının önünde durdu. İngiliz askerleri ve Tevfik Beyi kamyondan indiler. Önce İngilizce sonra tercüman aracılığıyla İngiliz generalinin imzasıyla bir bildiriye yüksek sesle halka okudular. Bildiri şöyleydi;

-“ Ramazanoğulları’ndan Tevfik Bey’in Tepebağ Mahallesi’ndeki ikametgâhında yapılan silah aramalarında kendi özel kasası içinde otuz santim uzunluğunda, ucu sivri, iki ağızlı, altın ve gümüş savatlı bir hançerin gerektiğinde kullanılmak için saklandığı tespit edilmiştir. Yapılan soruşturmada bunun ecdatları Ramazanoğulları’ndan kalan bir aile mirası olduğu, dededen babaya intikal etmek suretiyle saklandığı beyan edilmiş olsa da önceden işgal kuvvetlerine bildirilmediği anlaşıldığından bu kişinin Cami meydanında ve halkın huzurunda çıplak sırtına yirmi kırbaç vurularak cezalandırılmasına karar verilmiştir “

Tevfik, Azmi’nin İstanbul Sultanisi’nden yatılı okuyan sınıf arkadaşıydı. Memleketin en tanınmış ailesinin nazla niyazla büyüttüğü, terbiyeli, temiz ruhlu bir çocuktu. Ailenin tek erkek evladıydı. Büyüklerinden bırakın tokat yemeği azar bile işitmeden yetiştirilmişti. Onu yakından tanıyan Azmi, nasıl böyle bir şiddet sahnesini görmeye dayanabilecekti. İki elini yumruk yaparak sıkabildiği kadar sıkı. Durduğu yerde

sinirlerine hakim olmaya çalışıyordu. Bu İngilizler sanki halkın sinirlerinin dayanma eşiğini ölçmek istiyorlardı. En ufak bir taşkınlık kesinlikle kanlı bir şekilde bastırılacaktı. Askerler bunun için süngüleri takmış atların üzerinde bekliyordu. Tercüman İngiliz askerin söylediklerini Türkçe'ye çeviriyordu:

-“Soyunun. Elbise ve çamaşırlarınızı tamamen çıkartın. Yalnız iç donunuz kalsın” emrini verdi.

Tevfik çaresiz bu isteği utanç içinde yerine getirdi. Daha sonra kamyonun arkasına zincir halkalarıyla çarmığa gerer gibi bileklerinden sımsıkı bağladılar. Orada toplanan halk heyecan, endişe ve çaresizlik içinde olanları seyrediyordu. Bir İngiliz askeri ceketinin altında bulunan yirmi santim uzunluğundaki kırbaç çıkardı. Azmi'nin gözleri fal taşı gibi açıldı. Çünkü ağaç saplı kırbacın ucu onlarca ince telden oluşmuş bir süpürgeyi andırıyordu. Ve olanca gücüyle Tevfik'i kırbaçlamaya başladı. Her darbeye Tevfik'in narin vücudundan kanlar fışkırıyor, feryadı dağları deliyordu. Yirmi kırbaç darbesinden sonra belinden omuzuna kadar sırtı tamamen kan revan içinde kalan yarı baygın Tevfik'e;

-“Giyinin, karar infaz edildi. Artık serbestsiniz, gidebilirsiniz” dendi.

Verilen emri kendilerini göstere göstere gururla yerine getiren İngiliz askerleri, geldikleri gibi kasılarak gittiler. Halkın kanı donmuş, ağzını bıçak açmıyordu. Azmi'nin hırs ve nefretten sığıdığı avuçları tırnaklarının iziyle parçalanmıştı.

Hiçbir kimse hiçbir şey yapamamış, olanları seyretmek zorunda kalmışlardı. Gereksiz kahramanlık yapmanın ne yeri ne de zamanıydı. Azmi, bunun özellikle yapıldığını ve kanlı bir şekilde daha çok insanın zarar göreceğini tahmin ettiğinden yerinde çakılı kalmıştı. Bu adamlara saldırabilmek için en az onlar kadar güçlü ve silahlı olmak gerekiyordu. Yoksa aptalca hepsi birlikte oracıkta ölebilirdi. Olay, anında tüm şehre yayıldı. Türkler hemen ticarethanelerini kapatıp evlerine çekildiler. Yapılan vahşet o kadar üzüntü vericiydi ki halk akşam yemek sofralarına bile oturamıyordu. Azmi, arkadaşının arkasından onun evine gitti. Tevfik evinin kapısından içeri girer girmez yere düşüp bayıldı. Ev halkı hemen oracıkta bir koyunu kurban edip derisini Tevfik’in sırtına sıkı sıkı sardılar. Doktorlar yetişti. İlaçlar hazırladı. İşin aslı şöyleydi; Osmanlı Meclisinde Adana Mebusu olan Suphi Paşa, yeğeninin evinde yapılan aramalarda İngilizlerin, dede yadigârı hançeri bularak soruşturma başlatmaları üzerine İngiliz Generalini ziyaret eden Suphi Paşa bu aile yadigârı hakkında aydınlatıcı bilgi vermiş, bunun bir silah olmadığını özellikle vurgulamış ve emanetin geri verilmesini rica etmişti. General;

-“Endişe edilecek bir şey yoktur. Müsterih olsunlar” diyerek, onun gözlerinin içine baka baka masasındaki yirmi kırbaçlık ceza yazısını onaylamıştı. Bu aynı zamanda İstanbul Hükümetine de bir gönderme oluyordu. İngilizler mebus falan da dinlemiyordu. Azmi, bunu fark ettiğinde bir kez daha başlarına gelebilecek şeyler konusunda derin bir **“Eyvah!”** çekti. Böylesi bir gözdağında bakalım yarın sıra kimlere ne şekilde gelecekti.

GÖZDAĞININ ARDI ARKASI KESİLMİYORDU

Bu olayın hemen ertesi günü yine tren istasyonuna giden İngiliz süvari birlikleri tarafından kesildi. Çünkü olayın bir benzerinin yaşanacağı gün gibi ortadaydı. Halk bu sefer kimi getirecekler diye beklerken İngiliz kamyonundan başı sarıklı, orta yaşlı, sakallı bir imam çıktı. Halk bu kez daha sinirliydi. Yine işgal kuvvetleri askerleri hem İngilizce hem Türkçe infaz kararını okudular. Şöyle diyorlardı;

“Memleket hastanesi imamı olan suçlunun evinde yapılan aramalarda uçları sivri, otuzar santim uzunluğunda dört adet bıçak bulundu. Yapılan sorgulamada bu bıçakların et kıymakta kullanıldığı belirtilse de daha önce karakola götürülüp uçları kırdırılmadığı için yirmi dört teneke soğuk suyun çıplak sırtına saat başı dökülmesine karar verildi.

Kendisinin imam olmasına hürmetle iç don ile iç pantolonunun üzerinde kalmasında sakınca yoktur”

İnfaz emrinin okunması bitince imamı yine kamyonun arkasında ellerinden zincirleyerek çarmığa gerdiler. Ve askerler saat başı buz gibi bir teneke suyu sırtına serptiler. Tüm bu olaylar an be an fotoğraflara kaydediliyordu. Her tenekenin boşaltılma saatinde farklı pozlar çekiyor, kahkahalar atarak kendilerince eğleniyorlardı. Havaaların soğumaya başladığı sonbaharın son günlerinde yapılan bu soğuk su ile işkence imamın tir tir titremesine neden olmuştu. Onur kırıcı bu işkence 24 saat sonra bitti. Ve iman serbest bırakıldı. Azmi bu olayın benzerini Salib-i Ahmer Treni ile terhis sonrası Adana’ya gelmeye çalışırken yaşamıştı. Orada da İngilizler Türk askerlerini film makinalarının önünde kırbaçlayarak aşağılamış, geleceğe kötü görüntüler aktarmışlardı.

Kim bilir kimler izleyecek, Türkler hakkında neler düşüneceklerdi.

YUNANLILARIN İZMİR’İ İŞGALİ -1919

Yunanlılar kendilerine vaat edilen Ege Bölgesi’ni ele geçirmek üzere İngiliz, Amerika ve Fransız savaş gemilerinin koruması altında, 15 Mayıs 1919’da İzmir’i işgale başladılar. Mondros ateşkes antlaşmasından sonra işgallerin başlamasına karşılık Padişah ve Osmanlı Hükümetinin buna ses çıkarmaması halkın tepkisine neden oluyordu. Böyle bir durumda orduyu geliştirip güçlendirmeye de yönelmediler. Sadece kendi çıkarlarını düşünerek, çekingen ve korkak davranmışlar içinde ülkeyi kurtarmak için hiçbir önlem almadıkları gazete haberlerinde ülkeye yayılıyordu. İzmir’de karaya çıkan Yunan askerleri, kendilerine direniş gösteren ve ilk kurşunu sıkan Hasan Tahsin ve Albay Süleyman Fethi beyi öldürdü. Arkasından karakollara girerek yüz eri şehit ettiler. Her şey arkası arkasına gerçekleşiyordu. Yunanlılar işgallerine devam ettiler.

Urla, Çeşme, Karaburun, Sisam, Midilli, Sakız, Ahikerya, İpsala adalarını işgal etti. 18 Mayıs tarihine gelindiğinde Yunanlılar Söke’ye dayanmıştı.

MUSTAFA KEMAL ANADOLU'YA GEÇİYOR

Osmanlı Subayı Mustafa Kemal'in İstanbul'dan ayrılıp önce Samsun'a oradan da Erzurum'a gitmesi İstanbul Hükümeti'ni hırslandırmış onun rütbesini elinden alarak yakalanması emriyle bir bildiri yayınlayarak şöyle demişti;

“Hükümet ve Padişaha karşı isyankâr hareketler peşinde koşan ve etrafına topladığı kendi kafasındaki zümreyi, yaralı vatanınızın dört bucağına saldığı haber alınan Mustafa Kemal Paşa adındaki kumandanın menfi propagandasını Kilikya (Adana) mıntıkasına teşmil ederek ve işgal sahalarına girerek bazı zevatı iğfale yeltendikleri mevsûkan haber alınmıştır. Bunlar hakkında gerekli takibata geçilmiş olduğundan, halkın müteyakkız bulunarak bu gibilerin telkinlerine kapılmayarak derhal Hükümete haber vermeleri gerekmektedir”

Bu bildiri Adana'da yayın yapan tüm gazetelerde yayınlanmış, duvarlara asılmış, şehir meydanlarında sesli bir şekilde işgal kuvvetleri tarafından okunarak duyurulmuştu. Oysa bu Mustafa Kemal, Mondros Mütarekesi sonrasında Osmanlı Devleti'nden sınır dışı edilen tüm Alman komutanlar gibi Yıldırım Orduları Komutanı Liman Von Sander's'in görevini devrettiğı kişiydi. 31 Ekim 1918 tarihinde Adana'da Yıldırım Orduları Gurubu Komutanlığının devir teslim töreninde Alman Generali Liman Von Sanders'in

-“Bizim için artık yapacak bir şey kalmadı, yenildik” ifadesine kükreyen bir ses tonuyla;

-“Müttefiklerimiz için her şey bitmiş olabilir, bizim için savaş, ulusal kurtuluş savaşımız şimdi başlıyor ” diyen kişiydi.

Belli ki o da koskoca Osmanlı Devleti'nin yenilmiş sayıldığını kabul etmiyordu.

Nasıl oluyordu da şimdi İstanbul Hükümeti onu ihanetle suçluyordu?

YUNAN İŞGALLERİ DEVAM EDİYORDU

Yunanlılar yine durmadılar. Neredeyse bir gün arayla Menemen, Torbalı, Selçuk, Bayındır, Foça, Manisa, Germencik, Aydın, İncirliova, Atça, Turgutlu, Tire, Ödemiş, Kınık ve Kiraz'ı işgal ettiler. Anadolu'ya doğru yakıp yıkarak insanlara işkence ederek ilerliyorlardı. Kurtuluş savaşımızdan işgallere karşı ilk silahlı direniş Güneydoğu Anadolu'da Fransızlara karşı başlamışsa da, ilk Kuvayı Milliye hareketi Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı oldu. Yunan birliklerinin İzmir'i işgal etmesi ve Anadolu içlerine ilerlemesine seyirci kalan Osmanlı Hükümeti'nden artık hiçbir şey beklenemezdi. Bu durum, Kuvayı Milliye'nin doğuşunu ve Milli Mücadele'nin başlamasını kolaylaştırdı.

19 Mayıs 1919'da Atatürk Samsun'a çıktı. Oradan Amasya'ya geçti. Bu olayı Milli Mücadele yanlısı gazeteler halka büyük manşetlerle birinci sayfalarından umutla duyuruyordu. Amasya genelgesi yayınlandı. Daha sonra Erzurum ve Sivas kongrelerini toplandı.

Erzurum ve Sivas Kongresi'nde alınan kararlar sonucu 12 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan toplandı ve toprak bütünlüğünün korunması amacıyla Misak-ı Milli'yi kabul etti.

BARDAĞI TAŞIRAN SON DAMLA

İngilizler, Anadolu’da yakılan bağımsızlık ateşinden rahatsız olmuşlardı. İstanbul’u işgal ederlerse, padişah hükümetini ellerine geçirirlerse, Osmanlı Devleti’ni tamamen yıkmış olacaklarını düşünüyorlardı. Bu amaçla 16 Mart 1920 günü İstanbul’u iki koldan işgal ettiler. Dolmabahçe ve Sirkeci’den şehre asker çıkardılar. Hemen Bahriye Nazırlığı, Harbiye Nazırlığı, Jandarma Okulu, askerlerin yoğunlukta bulunduğu yerler ele geçirildi. Bunlardan en önemlisi Fatih’teki Şehzadebaşı Karakolu’ydu.

İlk hedefleri Misak-ı Milli’yi kabul eden Meclis-i Mebusan’ı ortadan kaldırmak, vekilleri tutuklamaktı. Diğerleri ise o güne kadar çalışmasını sürdürmüş olan Beyazıt’daki Harbiye Nazırlığı yani Genelkurmay Başkanlığı’ydı. Burayı ele geçirdikten sonra ilk yaptıkları şey, askeri yazışmaları durdurmak oldu. Buradaki önemli askeri telgraf hatlarına el konuldu. Şifreler ellerine geçti. Dolayısıyla çok savunmasız hale geldik Bütün şifreli yazışmaları da yasakladılar.

İstanbul’un İngilizler tarafından işgal edilmesi Anadolu halkı tarafından şiddetle protesto edildi. Gelişmeler an be an izlendi. Mustafa Kemal Paşa; yayınlamış olduğu bildiriyle meclisin bundan sonra İstanbul’da değil, Ankara’da toplanacağını duyurdu. Böylece padişah ve İstanbul Hükümeti’nin yönetimi çöktü. Bu durum Ankara’da kurulmakta olan Büyük Millet Meclisi’nin çalışmalarını hızlandırdı.

Meclis kurulmuş, Güney ve Garp Cephesi halen düşmanlarla boğuşuyordu. Meclisin açılır açılmaz aldığı acil kararlar arasında Garp Cephesi’nin Kuzey ve Güney diye ikiye ayrılması vardı. Bu karara göre; Kuzey Cephesi; İzmir,

Ertuğrul, Eskişehir, Kütahya sancaklarını kapsayacak ve Genel Kurmay Başkanı Albay İsmet Bey(İnönü) tarafından komuta edilecekti.

Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Menteşe, Antalya, Konya, Silifke, Niğde ve Adana Merkez Sancağını içine alan Güney Cephesi ise İçişleri Bakanı Albay Refet Bey (Bele) komutasına verilecekti.

Osmanlı ordusu terhis edilip silahları elinden alınınca bölgeleri gönüllü silahlı çeteler korumaktaydı. Silahlı çeteler, öncelikle kendi ihtiyaçlarını kendileri sağlamış, halktan da büyük destek görmüşlerdi. Ancak zamanla halktan zorla para toplayarak ihtiyaçlarını gidermeye başlayınca tepki toplamışlardı. Birbirinden bağımsız ve dağınık çeteler daha sonra ‘Kuvayı Milliye’ adı altında birleşti. Kuvayı Milliye bir halk hareketi olduğundan mali ve lojistik kaynakları da genel olarak halka dayanıyordu.

ADANA-1920

1920 yılının bahar aylarıyla birlikte Adana’da havalar iyiden iyiye ısınmaya başlamıştı. Şehir merkezinde Müslüman mahallelerindeki işkence, taciz ve cinayetler o denli artmıştı ki; halk canından bezmiş, şehirden uzaklaşarak Bahçeler’in olduğu kesime akrabalarının yanlarına taşınmaya başlamıştı. Çoğu da havaların ısınmasından dolayı yaylalara akın ediyordu. Müslümanlar için geceleri evlerinden dışarı çıkmak ölmeyi göze almak demekti. Ermeni çeteler, Türkleri Adana’dan uzaklaştırmak için ellerinden ne geliyorsa yapıyorlardı. Burada Kilikya Ermeni Hükümetini kurmak istiyorlardı. Bir yandan da işgal kuvvetlerinin askeri valisi Bremond’u Türklere karşı kışkırtıyorlardı. Amaçları Türklerden boşalan yerlere Ermenileri yerleştirmek ve bölgede Ermeni çoğunluğunu sağlayabilmektir. Şehri terk ederek Toroslara çekilmek arzusu her ailenin düşündüğü bir kurtuluş çaresi haline gelmişti. Ancak her şeyi geride bırakarak, kadın ve çocuklarla bu zorlu yol, nasıl aşılacaktı? Şehrin dışındaki Bahçeler’de oturan yaklaşık yirmi, yirmi beş bin nüfuslu Arapuşakları; evlerini, yollarını, Adana’dan ayrılan yerli halka açtı. Adanalıların dağların eteklerinde bulunan yaylalara geçişlerine yardım etti. Kazanlar kurularak yolculara yemek ve su ikramı yaptılar. Halkın eşyalarını taşıması için at, eşek, katır, deve, gibi hayvanlarla arabaların temin edilmesini sağladılar. Şehre en yakın Toros köyleri elli ya da yüz kilometre uzaklıktaydı. Şehir sessizce boşalıyordu. 1920 yılının Haziran ayına gelindiğinde Azmi ve kalabalık ailesi de Adana’yı terk etme kararı alarak çoluk çocuk, onlarca katır ve at arabalarıyla yollara düşmüş Bahçeler’de Şeyh Cemil’in zarif yapılı evinde misafir edilmişlerdi. Daha sonra yük hayvanlarına develeri de ekleyerek Torosların eteğindeki dede yadigârı yayla evlerine göç etmişlerdi.

Bu sefer belki de hiç dönmemek üzere bir yolculuk yapıyorlardı. Geride evlerini, çiftliklerini, ekili dikili arazilerini ve her şeylerini bırakmışlardı. Yanlarına ancak giyim eşyalarıyla değer verdikleri çeyiz sandıklarını, para ve altınlarını almışlardı. Evleri, yolları kim bilir bundan sonra kimlerin eline geçecekti. Suskundular. Şimdiye kadar çalışıp kazanıp aldıkları ve biriktirdikleri ne varsa geride bırakmışlardı. Bu taşınmada ailenin iki erkeği Şahap Azmi ve Mustafa Asım fikir birliği içindeydiler. Psikolojileri bozulan anne ve kardeşlerine moral verme görevi yine Şahap Azmi'ye düştü;

-“Anacığım, kardeşlerim; her yaz olduğu gibi yine yayladaki evimize taşınıyoruz. Bizim hiç değilse Toros Dağları’nın eteğinde dedelerimizden kalan evimiz var. Ya evi olmayanları düşünün bir kere... Onlar sokaklarda ağaç altında, bağlarda bahçelerde çadır kuracaklar. Şimdi Adana’dan sizlerin can güvenliği için ayrılmak zorundayız. Bu bir kaçış değil, hicret... Tıpkı peygamberimizin Mekke’den Medine’ye hicreti gibi... Ama Allah’ın izni ile sizleri güvene aldıktan sonra vatan toprağımızı almak için geri döneceğiz. Bundan kuşkunuz olmasın. “

Çoluk çocuk zorlu bir yolculuktan sonra Toroslarda rakımın en yüksek olduğu Tekir Tepesi’ne yakın Pozantı’ya bağlı Bürücek Yaylası’na vardılar. Ve hemen evlerinin kapısını açıp içine girerek derin bir nefes aldılar. Ev halkı yerleşe dursun, Azmi’yi öyle bir hüzün ve özlem aldı ki... Babasının Tekir Tepesi’ni gören hasır koltuğuna oturduğunda derin bir iç geçirdi. Yaylaya her gelişinde ve bu koltuğa her oturuşunda babası aklına geliyordu. Onun koltuğuna

oturmak, onun sorumluluğunu sırtlanmak gibiydi. O yıllarca cepheden cepheye koşarken, kardeşi Mustafa Asım işleri yürütmüş, babasının emeklerini boşa çıkartmamıştı. Toros dağları şimdi bir nebze de olsa nefes alabilecekleri güvenli bir yerdi. Ermeniler daha buralara ulaşamamıştı. Ya sonrası ne olacaktı? Ermeniler, Fransızlar, İngilizler şimdilik **“Türkler kaçtı, Türkleri kaçırdık”** diye bayram ediyorlardı. Ama son gülen iyi gülerdi. Sabırla gerekenleri yapacaklardı.

Milli Kuvvetler hakkında aldığı duyumlar, içinde kurtuluşa doğru bir umut ışığı doğuruyordu. Türk pes etmezdi. Türk kaçmazdı. Annesi ve bir düzine kız kardeşi yerleşe dursunlar, Azmi soluğu köyün kahvesinde aldı. Köylünün ileri gelenlerini toplu halde ancak burada görmek mümkündü. Köylü bir kahramanı karşılar gibi karşıladı Azmi’yi...

“Hoş geldin beyim” diyerek bir bardak soğuk koruk suyunu ikram etti kahveci... Gönüller kırık, yüzler düşük olsa da insanlara gelecek için umut vermek gerekiyordu. Köylü, Milli Kuvvetlerin Toros Dağları’nda nasıl Ermenilerle mücadele ettiğini Azmi’den daha iyi biliyordu.

-“Onların yüreği yetmez beyim bizim dağlara ulaşmaya” diyorlardı.

Köylüye umut vermeyi düşünürken onların gelecekten umutlu ve heyecanlı görüntüleri Azmi’nin moralini yükseltmişti.

Tarihler **10 Temmuz 1920’yi** gösterdiğinde Ermeniler iyice çıldırdılar. Çiftlikleri basıp kadın, erkek, çoluk, çocuk, genç, yaşlı demeden herkesi hunharca öldürdüler. Yetmedi şehrin muhtelif yerlerinden halkın üzerine ateş açmaya başladılar.

İyice korkup ürken Adanalı'lar yanlarına ne alabildilerse yalın ayak koşarak Bahçeler'e ve dağlara kaçtılar. Bu arada uçaklarla havadan halkın üzerine çiviler atılıyordu. İsabet alanlar yaralanıyor, ağaçların altına ve kayalıklara saklanmaya çalışıyorlardı.

Neredeyse şehrin yüzde doksanı Adana'dan kaçmıştı. Kaçanlar dere kenarlarında konaklamış, yazın sıcağında sıtmadan, koleradan, açlıktan ve bakımsızlıktan ölmüştü. Ölülerini bile yıkamak için sabun bulamayan halk, kefen bezi yerine yatak yorgan çarşaflarını kullanarak ölülerini defnedebilmişlerdi. Üstelik mezar yeri de yoktu. Öleni olduğu yere çukur kazarak gömüyorlardı.

Azmi ve ailesi bu olaydan bir ay önce Adana'dan ayrıldığı için bu vahşeti yaşamamıştı. Felaket haberlerinin ardı arkası kesilmiyor, dedikodular çığ gibi kulaktan kulağa yayılıyordu. Bu arada otorite boşluğundan yararlanan bir takım üç kağıtçılar hükümet adına çalıştıklarını iddia ederek Adana'dan kaçan halkın elindeki avucundaki son paraları da haraç niyetine zorla alıyordu.

ADANA VİLAYETİ POZANTI'YA TAŞINDI

(5 Ağustos 1920)

İşte bu tarihlerde Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi'nden aldığı yetki ile cepheleri yerinde görüp incelemek amacıyla beraberindeki mebuslarla birlikte on bir günlük bir geziye çıktı. Bu gezi sırasında 5 Ağustos 1920 günü Pozantı'ya gelerek bölgenin ileri gelenlerinden mevcut durumu dinledi.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı ve Yeni Adana Gazetesi sahibi Ahmet Remzi (Yüregir) Bey bir konuşma yaparak Ermeniler tarafından Kahyaoğlu'nda doksan, Camili ve Dedepınarı köylerinde de belirlemelere göre iki yüz Türk'ün vahşi bir şekilde şehit edildiğini ve Fransızların da bu katliamlara seyirci kaldıklarını anlattı.

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Adana yeniden kazanılana kadar yönetim boşluğunu ortadan kaldırabilmek amacıyla Pozantı'yı vilayet olarak ilân etti ve hemen orada bulunanlarla yeni yönetimi belirledi.

Adana Milletvekili olan İsmail Safa Beyi Vali Vekili olarak atadı. Mektupçu; Süleyman Faik (Çelik), Kadı; Kadızâde Feyzi (Oldaç), Defterdar Vekili; Hasan (Aktaş), Sıhhiye Müdürü; Dr. Osman Hayri (Kasal), Mârif Müdürü; Muallim Ağâh (Doğrul), Ziraat ve Orman Müdürü; Halil, Tapu Müdürü; Mustafa Nuri, Jandarma Kumandanı; Binbaşı Cemil, Polis Müdür Vekili; Komiser Mahmud ve Belediye Başkanı; Dıblanzâde Mehmet Fuad oldu.

Alınan bu kararlar o güne kadar bucak merkezi olan Pozantı’da Adana vilayet teşkilatı kuruldu. Bunun üzerine Karaisalı’da bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti de Pozantı’ya taşındı. Yapılan seçimde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kilikya Merkez Heyeti Başkanlığı’na Ahmet Remzi (Yüreğir), üyeliklere ise Mehmet Fuat (Dıblan), Dr. Bahri (Erkam), İbrahim (Kethüda), Hulusi (Akdağ), Halil (Savatlı), Veli (Cevheribucak), Ata (Yolgeçen) ve İsmail (Karadayı) seçildi. Böylece halkın hakkını hukukunu koruyacak bir makam oluşturuldu. Yönetim açığı kapatıldı. Milli Hükümetin bu ilk kararından çok memnun kalan halk, en azından Pozantı’da oluşturulan Adana Vilayet Makamına gelerek dertlerini anlatıyor Mustafa Kemal Paşa’ya dolaylı da olsa sıkıntılarını aktarabiliyordu.

Kaç kaç olayı sonrasında Adana halkı Toros dağlarında ağaçların altında kurdukları gölgeliklerde, çadırlarda, barakalarda hatta Pozantı-Belemedik tünellerinde per perişan yaşamaya çalışıyordu. Mustafa Kemal Paşa eski Adana Milletvekili Sinan Tekeli’yi Kilikya Cephesi Umum Kuvayı Milliye Kumandanlığı’na tayin etti. Onun düşman karşısında güçlü görünmesini istediği için de Paşa unvanını başına koydu.

Tekelioğlu Sinan Paşa vatan toprağının kurtuluşu için askerden terhis edilen genç kumandanlar, milli çete reisleri ve gençlerle bir araya gelerek **“Kurtuluş Yemini “** ettiler. **Ve kurtuluş gününe kadar sakal bırakmaya karar verdiler.** Bu aynı zamanda birbirlerini tanımaları için de bir işaret niteliği taşıyacaktı. Yemin edenler içinde Adana’nın ileri gelenleri ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Bağdat Polis

Müdürü olan Beybaba Sadettin Bey de vardı. Bu sakallar zaman içinde onların görünümüne daha da büyük bir heybet katıyordu.

Tekelioğlu Sinan Paşa, kendisine verilen yetkilerle dağların başında Adana'daki işgal kuvvetlerinin şehirden çıkmasını engellemiş, onları adeta oraya hapsedmişti. İngilizler Fransızla yaptıkları anlaşma nedeniyle bu bölgenin askeri yönetimini de Fransızlara bırakarak Filistin'e gittiler. Mülki idare yönetiminde vekâleten bulunan İsmail Safa Bey'den bir süre sonra Adana Valiliği görevine hem kumandan hem vali olarak Nuri Bey (Conker) getirildi. İsmail Safa Bey, Kadı Fevzi Efendi, Ahmet Remzi Yüreğir ve Dıblan Zade Mehmet Bey, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İdare Heyeti olarak Milli Hükümeti Destekleme kararı alarak, valilik makamıyla birlikte çalışmaya başladılar. Halkın dertlerini yakından dinleyerek sorunlara anında cevap vermeye çaba gösteriyorlardı.

MİLLİ GÖREVE DAVET

Sıcak yaz ayları yerini yavaş yavaş kış aylarına bırakıyordu. Dağ başında kış çok zorlu geçerci. Arifzadeler'in becerikli hanımları her zamanki gibi bağ bozumunda kazanları kaynatmış, üzüm bağlarında yetişen üzümlerden, pestil ve bezdirmeleri yapmışlardı. Pekmezler kaynatılmış, turşular kurulmuş, yapraklar salamura olarak küplere basılmıştı. Peynirler, tereyağı ve her türlü saklanarak korunabilecek yiyecek ya kurutuluyor ya da tuzlanıyordu. Azmi, ağabeyi Mustafa Asım ile birlikte ailesini bir gece lüks lambasının ışığı altında ahşap evlerinin sofasında bir araya topladı. Ve onlara tarihi konuşmasını yaptı;

-” Ailemizin en büyüğü annemiz, ağabeyim ve siz kız kardeşlerime önemli bir açıklamada bulunacağım. Adana’ya dönmemiz sizlerin güvenliği açısından kesinlikle mümkün değildir. İşgal kuvvetleri orada tamamen şehri ele geçirdiler. Kış aylarını burada geçirmek zorundayız. Milli Güçler elinden geleni yapıyor. Ağaç altında yaşayanlar ve barakalarda, tünellerde konaklayanları güvenlik altına aldıkları kış aylarında buraya göre kısmen daha sıcak dağ eteklerine doğru taşıyorlar. Ancak bizim evimiz olduğu için burada kışı geçirip geçiremeyeceğimizi sordular. Ben geçirebileceğimizi söyledim. Eğer aksi bir durum olmazsa evi kışın yaşayabileceğimiz hale dönüştürmemiz gerekiyor. Bir an önce oduncuları yolluyorum, kuruyan ağaçlardan kışlık odunlarımızı keserek evin arkasına istif etsinler. Sobaları kurun. Her türlü tedbiri almak zorundayız. Peynirleri her ihtimale karşı toprağa gömeceğiz. Şu saatten sonra en ufak bir yiyecek tanesi bile bizim için kıymetlidir. İsraf etmeyin”

Oğlunun açıklamalarını endişeli bir şekilde dinleyen Zeynep Hatun söze karıştı;

-” Oğlum hayvanlar ne olacak? Onlar buradaki soğuğa dayanabilir mi? Ahırları da ısıtmamız gerekecek.”

Annesinin uyarısını dikkate alan Azmi;

-” Doğru söylersin anacığım, oraya da bir soba kurulması için odunculara emir vereceğim”

Bürücek’te yevmiye usulü ile çalışan oduncular ertesi sabah erkenden gelerek bir gün önce alınan kararları yerine getirmeye başladılar. Oduncular bir ay boyunca her gün gelip odunları kesip evi kış şartlarına hazırlayacaklardı. Azmi, ailesini çok fazla endişelendirmek istemiyordu ama en yakın yerleşim merkezi Bürücek Yaylası’na on beş kilometre uzaklıktaki Pozantı’ydı. Kışlık erzakları yetmediğinde çetin hava koşullarında ya da acil bir ihtiyaç olduğunda oraya nasıl ulaşabileceğini düşünüyordu. İşte tam da bu düşüncelere dalmışken bir jandarma süvarisinin evlerine doğru yaklaşmakta olduğunu gördü. Bu hiç de alışılmış bir durum değildi. Oturduğu yerden doğrulan Azmi, kendisine uzatılan mektubu hemen oracıkta açtı. Adana Valisi ve Ordu Kumandanı Nuri Bey; kendisini ve ağabeyi Mustafa Asım’ı önemli bir konuda görüşmek üzere Pozantı Vilayet Merkezi’ne davet ediyordu. Ertesi sabah erkenden atlarına binerek Pozantı yolunu tuttular. Her ikisi de bu davetin nedenini bilmiyordu ve merak içindeydiler. Vali ve Ordu Kumandanı Nuri Bey (Conker) konuklarını ayakta, güler yüzle karşıladı ve hemen oturacakları koltukları işaret ederek konuya girdi;

-” Memleketin içinde bulunduğu durumu okumuş iki aydın insan olarak bildiğinizi tahmin ediyorum. Milli Hükümet’in Mustafa Kemal Paşa’nın açtığı kurtuluş bayrağı altında zafere ulaşması yakındır. Rus İhtilal Hükümetiyle, Milli Hükümet anlaşmış durumdadır. Fransa da bizimle anlaşmak için Franklin Bouillon’u resmi anlaşmaya katılmak üzere Ankara’ya gönderiyor”

Vali Nuri Beyin sözleri odaya giren Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri nedeniyle kesildi. Gelenler İsmail Sefa ve Kadı Feyzi Bey’di. Onlara da oturacakları yeri gösteren Nuri Bey, konuşmasına kaldığı yerden devam etti;

-” Pozantı’ya davet edilişinizin sebebine gelince; pek yakında Fransızlarla özel bir anlaşmaya varılacak. Ancak bu anlaşma gerçekleşene kadar sizlerin Adana’ya dönmesini ve ordumuzun acil ihtiyacı olan un, bulgur gibi temel gıda maddelerini üreten fabrikalardan bir ya da birkaçını kiralayarak kullanılır hale getirmenizi, gece gündüz çalışarak satış fazlası ürünleri stok etmenizi istiyoruz”

Azmi ve ağabeyi bunun ne anlama geldiğini iyi biliyordu. Ermenilerle dolmuş, bir tek Türk’ün kalmadığı Adana’ya dönmek demek kendi ölüm fermanlarını imzalamak gibi bir şey oluyordu. Bu endişeyi anlayan ve konuşmanın son kısmına dahil olan Müdafai Hukuk Cemiyeti Üyelerinden İsmail Safa ve Kadı Feyzi Bey de bu teklifi başlarıyla onayladılar. Azmi çekincelerini dile getirmek için izin isteyerek hemen atıldı;

-” Biz buranın en eski Türk ailesinin büyükleri olarak Adana’dan birlikte hicret ettiğimiz on binlerce vatan evladına ne deriz? Bizi yanlış anlarlar. Kötü duygularla karşılar “hain” derler”

Vali Nuri Bey, cemiyet üyeleriyle birlikte söylenmesi gereken en önemli şeyi söylüyordu;

-” Bu iş vatani bir hizmettir. Hükümet bu işi böyle tanzim ettiyse endişeye mahal yoktur. Ailenizin ve sizin güvenliğiniz sağlanacak. Ailenizi güven içinde askerlerimizin korumasındaki köylere alacağız. Sadece siz iki kardeş Adana’ya gideceksiniz. Gerekli yardım sağlanacaktır”

Kumandanın karşında derhal ayağa kalkan Arıfzade kardeşler bir ağızdan **“Emredersiniz Kumandanım”** diyerek kutlu görevlerini kabul ettiler.

Mali yardım konusunda Hükümetten ve Garp Cephesi Kumandanlığı’ndan her türlü kolaylığın gösterileceği konusunda anlaşmanın sağlandığını da bildiren Vali ve Kumandan Nuri Bey (Conker) daha önce hazırladığı resmi evrakı iki kardeşe teslim etti.

ARİFZADE'LER BÜRÜCEK'TEN AYRILIYOR

Vali ve 41.Ordu Kumandanı Nuri Bey'den aldığı talimat doğrultusunda Bürücek Yaylası'nda kışı geçirme fikri sona ermişti. Azmi, askerden terhis edildikten sonra ilk kez yeniden kardeşiyle birlikte vatan aşkıyla bir göreve davet edilmişti. Genç yaşında kendilerinden vatanın kurtarılması adına cephe gerisinde yeniden bir hizmet istenmişti. İki kardeş namusları üzerine yemin ederek her ne olursa olsun görevi başarmaya söz verdiler. Şimdi sıra bunu aile fertlerine açıklama kısmına gelmişti. Pozantı'dan Bürücek'e dönerken bundan sonraki maceralı serüvenin nasıl olacağı konusunda hiçbir bilgiye sahip değildiler. Görev bir sır gibi saklanarak kendilerine zaman içinde çeşitli araçlarla bildirilecekti. Şahap Azmi ve Mustafa Asım bu durumu ailelerine nasıl açıklayacaklarını düşünüyorlardı. Yol boyu konuştu iki kardeş... Bu görevi aile üyelerine söylememe kararı aldılar. Çünkü kadınlar herhangi bir yerde ağızlarından bu son derece önemli bilgiyi kaçırabilirlerdi. Akşam yine ev halkı lüks lambasının ışığında ahşap iki katlı evin sofasında toplandı. Zeynep Hatun evlatlarının neden Pozantı'ya çağrıldığını merak ediyordu. Onun sormasına gerek kalmadan Azmi atıldı;

" Milli güçler kışın eksi on yedilere kadar varan soğuklara çoluk çocuk dayanamayacağımızı düşünerek bizi güvenliğini sağladıkları yamaçlardaki köylere yerleştirecekler. O nedenle yarından tezi yok denkler ve yolculuk hazırlıkları yapılsın. Kırk katır kiraladık. Ona göre daha fazlasını almayın."

Tüm gece hızla hazırlıklar sürdü. Önceden kış için yapılan erzaklar, denkler, bohçalar alt kattaki odaya yerleştirildi. Ertesi sabah erkenden katırlar gelecekti ve yola düşülecekti.

KIRK KATIRLA DÜŞTÜLER YOLA

Arifzade Şahap Azmi ve Mustafa Asım birlikte sabah namazını kılmak üzere çarşı meydanındaki camiye gittiler. Müftü Münir Efendi kapıda onları güler yüzle karşıladı.

Yıllardır tanırlandı Münir Hocayı...

Adana'da Ulucami'nin hemen yanındaki evde otururlardı. Ve evinin bahçesinden camiye açılan bir tünelden geçerdiler namaz kılmak için...

Adana Müftüsüydü. Derin bir din bilgisine sahipti. Bürücek Yaylası'na geldikçe buranın imamı hürmetinden görevini ona devrederdi. Münir Hoca'yı görünce hep onun mahzun yüzlü kızı Naime aklına gelirdi Şahap Azmi'nin...

Yüzü kızarırdı birdenbire...

- “Hayırdır oğlum; artık her sabah göremiyorum sizleri camide” dedi.

Hemen elini öpüp başına koydu bu alim kişinin...

-” Hocam, bugün ailemizle birlikte Bürücek'ten hava şartlarının daha iyi olduğunu söyledikleri köylerden birine taşınmıyoruz. Malum havalar soğumaya başladı. Adana'ya dönmemiz mümkün görünmüyor. Malumunuz babam rahmetli olunca iş başa düştü. Küçük kız kardeşlerim var. Dayanamazlar soğuğa” diyebilirdi.

Askerden dönmüştü dönmesine de ülkede hiçbir şey yolunda gitmiyordu ki ailesine açılıp da Hoca Münir Efendi'nin kızını istetsin. Şimdilik bu durum, içinde bir yerlerde diğer sırlarının yanında saklı duruyordu. Kısmet olur da bir gün ülkede işler yoluna girerse o da evlenmeyi yuva kurmayı düşünebilirdi. İşte o zaman aklını başından alan Naime'yi eş olarak düşünebilirdi.

**-” Allah hepimizin hakkında hayırlısını versin oğlum...
Ülkenin içinde bulunduğu durumdan hepimiz endişe
içindeyiz. Ne olacağını bilemiyoruz. İnşallah gelecek yaza
yine burada bir araya gelmek kismet olur. Kim bilir”**

İki kardeş huşu içinde sabah namazlarını kılıp Allah’a dua ettiler. Arifzadeler, sanki bir kervan gibi hazırlanıp arkası arkasına sıralanan kırk tahtacı katırıyla Bürücek Yaylasın’den ayrıldılar. Arifzade Şahap Azmi ve Mustafa Asım atlarının üstünde birer kumandan gibi dimdik oturmuş, kervanın önünde ilerliyorlardı. Kimseler bilmiyordu ama ellerinde bir de Adana Valisi ve 41. Tümen Komutanı Mehmet Nuri Bey’in (Conker) verdiği özel izin belgesiyle...

Önlerinde uzun bir yol vardı. Nereye gidecekleri konusunda yol boyunca kendilerine bilgi verilecekti. Milli güçlerin etkili olduğu yerlere ulaşmak için gidilen yollarda her an tehlike söz konusuydu. Tekir Tepesi’nden Gülek Boğazı yoluyla Çamalan nahiyesini de geçerek Kuzuluk çeşmesine kadar ilerlediler. Ve buraya gelene kadar çeşitli noktalarda Jandarma ve Milli Çete Reisleri tarafından sorguya çekilerek izin belgeleri kontrol edildi. Sıkı denetimlerin olduğu bölgede izin belgelerine inanmayan çete reisleri bile oldu. Hemen Vilayet Makamını arayarak izin belgesinin doğru olup olmadığını sorguladılar. Olumlu cevaplar geldikçe önlerindeki engeller bir bir açılıyor, yollarına devam ediyorlardı. Dinlenerek ilerledikleri yollarda Şeytan deresi, Tarsuslu Ziya Bey Çiftliği ve Adanalı Suphi Paşa Konağı’nın yanından geçtiler. Gün aydınlanıp da güneş çıktığında demiryolu hattına ulaşmışlardı. En büyük korkuları Fransız askerleriyle, Türk milli kuvvetlerinin savaştığı ateş hattının ortasında kalmaktı. Ya da bir eşkıya çetesinin saldırısına uğramaktı.

Azmi'nin kız kardeşleri ve eşleri de bu yolculuk sırasında yanlarındaydı. Kızların kucağında kundaklı bebekleri vardı. Ancak Yüce Allah yardım etmiş bebekler yolda annelerine zorluk çıkarmamışlardı. Uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra Milli Kuvvetlerin güvenliğini sağladığı işaret edilen Kargılı Köyü'ne varmak üzereydiler. Ansızın bir Fransız uçağının Adana üzerinden kendilerine doğru geldiğini gören Azmi, derhal tüm kafilenin hayvanların üzerinden inerek pamuk tarlaları içinde boylu boyunca yere uzanmalarını istedi. Azmi'nin söylediğini yerine getiren aile üyeleri dağınık bir şekilde pamuk tarlasında toprağın üzerine uzandılar. Düşman uçağı bulundukları alan üzerinde birkaç tur attıktan sonra hiçbir saldırıda bulunmadan Tarsus-Mersin yönünde uzaklaşıp gitti. Tekrar katırların üzerine binen Arifzadeler, yollarına devam etmeye başladılar. Ancak bu kez de arkalarından tozu dumana katarak gelen Milli Kuvvetlere bağlı küçük bir askeri birlik yollarını kesti. İzin belgelerini göstermelerine karşın belgelerin doğruluğundan emin olmadıkları için kabileyi önlerine katarak gerisin geriye Tarsus kasabasının yakınındaki Firengülüs köyüne geldiler. Belli ki burası Milli Kuvvetlerin merkeziydi. Birden çok çete lideri adamlarıyla ve atlarıyla birlikte burada konaklıyordu. Oldukça kalabalık bir yerdi. Yerleşik halk, kırk katırla buraya getiren Arifzadeler'e meraklı gözlerle bakıyor, yolun iki yanını dolduruyordu. Hedeflerine ulaşmak üzereyken yollarından alı konularak geri döndürülmüş olmalarına rağmen Şahap Azmi ve Mustafa Asım kendilerine bildirilen gizli görevi kimseye söylemiyorlardı. Çünkü bu konuda kesin bir söz vermişlerdi. Yolda mutlaka onları tanıyanların olacağı kendilerine önceden bildirilmişti. O nedenle endişe de etmiyorlardı. Karargâhtaki aksakallı nur yüzlü ihtiyar, belli ki Milli Kuvvetlerin reisiydi. Aynı zamanda da köyün muhtarı...

Azmi’yi iyice bir süzdükten sonra;

- “ **Siz herhalde Arifzade Esat Efendi’nin oğlusunuz**”
diyerek bekledikleri kişiler olduklarını hemen işaret etti.

-” **Çocuklar sizi tanımamışlar. Kargılı Köyü’ne güven içinde varmanız için yanınıza dört süvari askerimizi görevlendiriyorum. Yolunuz açık olsun**” dedi.

Aile fertlerinin atlarından bile inmesine gerek kalmadan, kafil e süvarilerle birlikte yeniden yola koyuldu. Kısa bir süre sonra Kargılı nahiyesine varmışlardı. Nahiye Müdürü ve Tarsus Kadısı Kemal Bey, Arifzadeler’in evraklarını inceledikten sonra onları köy çıkışında terk edilmiş bir çırçır fabrikasına yerleştirdi. Bürücek Yaylası’ndan Kargılı nahiyesine varana kadar katırlar üzerinde perişan bir şekilde yolculuk yapan, zaman zaman da tehlikelere maruz kalan Arifzadeler, katırların üzerindeki denkl e ri indirerek kendilerine yatacak yer hazırlığına giriştiler. Kadınlar hem yatakları hazırlıyor hem de yemek yapmak için yardımlaşıyorlardı. Burada boş duran, bir kenara çekilen tek bir kişi bile yoktu. Ailenin her üyesi elinden ne geliyorsa, enerjisinin sonuna kadar birbirlerine yardımcı oluyordu. Küçük kızlar bebeklere bakıyor, anneler ortalığı çeki düzen veriyordu.

Gün kararana kadar bu boş ve atıl durumdaki fabrika ortamını düzenleyip bir evin odası şekline dönüştürmüşlerdi. Azmi, yıllarca katırlarla develerle Adana’dan Bürücek’e dağlarda yolculuk yapa yapa ailesinin her ferdinin hayatta kalmak için farkında olmadan ne çok bilgiye sahip olduğunu düşündü. Ne kadar sabırlı ve çalışkan insanlardı bu kadınlar böyle... Herkes sorgusuz sualsiz birbirini gözleyerek her işin bir ucundan tutuyor ve böylece kısa zamanda her iş yapılıyordu. Akşam yemekleri çoktan pişmişti bile... Böyle bir aileye sahip olduğu

için her defasında binlerce kez Allah’a Őukrederdi Azmi...

Yaşadıkları az uz Şeyler değildi. Ve nereye sürüklendikleri konusunda geleceği göremeyeceği bir noktadaydı. Şimdi ülkenin ileri gelenleriyle Mustafa Kemal Paşa’nın işaret ettiği yolda bir hedefi olmuştu. İçinde bulundukları durumdan önce Allah’ın, sonra da onun yardımıyla kurtulacaklardı. Tıpkı ailesinin bireyleri gibi herkes üzerine düşeni canla başla yaparsa başarmak mümkün olabilirdi. Bu çaba düşman çizmesi altında ezilmek ve onursuzca ölmekten çok daha önemliydi. Bir ışıık doğmuştu karanlık dünyalarına ... Hep birlikte ne olursa olsun bu ışığa doğru yürüyeceklerdi.

KARGILI'YA FRANSIZ SALDIRISI

Kargılı ve Baltalı, Tarsus kazasının birbirine yakın en büyük köyleriydi. Verilen emir doğrultusunda Arifzadeler, ailelerini burada güven içinde bırakacak ve iki kardeş gizli görev gereği Ermeni yatağı haline gelen Adana'ya gideceklerdi.

Tüm gece terk edilmiş çırçır fabrikasının çatısında, kadın ve çocukları korumak için ellerinde silahla nöbet tutmuşlardı. Sabah erkenden Nahiye Müdürü Kadı Kemal Beyin yanına giderek Milli Kuvvetlerin Pozantı'da örgütlenmesi ve halka verdikleri umut konusunda aydınlatıcı bilgiler aktardılar, kendilerine verilen gizli görevi açıklamadan...

Milli çetelerin Toros dağları üzerinde verdikleri başarılı mücadelelerden haber verdiler. Ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmek için tam da hep birlikte mücadele etmenin faydalarından bahsediyorlardı ki; haberciler Fransız işgal kuvvetlerinin Kargılı ve Baltalı Köyü'ne saldırmak üzere yaklaştıklarını bildirdi. Kemal Bey'in verdiği emirle bu iki köy hemen boşaltılarak Frengülüs Köyü'ndeki kuvvetlerle birleşmek üzere yola çıktılar. Nahiye Müdürü Kadı Kemal Bey köyden ayrılırken;

-"Allah sizleri korusun" diyebildi.

Kargılı Köyünde Arifzadeler'den başkası kalmamıştı. Anında tüm evler boşalmıştı. Azmi eline dürbününü alarak köyün en yüksek yeri olan caminin minaresine çıktı. Elindeki dürbünü ile etrafı gözlemeye başladı. Gördüğü manzara karşısında endişeye kapılmaması mümkün değildi. Fransız işgal kuvvetleri bir batarya sahra topu önde, onu izleyen süvari bölüğü ile birlikte makinalı tüfekleri taşıyan arabalar ve arkalarında piyade bölüğü ile Kargılı Köyü'ne doğru geliyordu. Ağabeyi Mustafa Asım koşarak terk

edilmiş çırçır fabrikasındaki aile üyelerinin yanına gitti ve hemen onların güvenli bir şekilde saklanabilmeleri için en uygun yerde toplanmalarını sağladı. Çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan Arifzade ailesini orada sadece Mustafa Asım elindeki tüfeği ile koruyacaktı. Ailenin kadınlarının da eli silah tutuyordu. Tahta sandıktaki silahları hepsine dağıttı. Sonuçta kadınların namusu önemliydi. Genç kızlara da küçük tabancaları dağıttı. Gerekmedikçe kimse silahını ateşlemeyecekti. Azmi, cami minaresinden olanları izliyordu. Fransızlar rastgele topçu ateşi başlatarak tarlaları boş yere bombalayıp durdular. Belli ki Tarsus ve Mersin'e doğru hızlı bir harekât başlatmışlardı. Fransızlar, Frengülü Köyü'ne yöneldiler. Ve orada şiddetli çatışmalar yaşandı. Azmi bunları cami minaresi üzerinden dürbünü ile seyreliyordu. Milli Kuvvetler, düşmana geçit vermedi ve onları püskürterek gerisin geriye Adana yönüne doğru yolladı. Ailesiyle birlikte ilk kez bu kadar tehlikeli bir durumu yaşıyordu. Akli başında birkaç erkekten başka kadın ve çocuklar çoğunlukta idi. Ve Fransızların arkasından Ermeni çeteler her an bir başka saldırıda bulunabilirdi. O gece iki erkek kardeş gözlerini hiç kırpmadan fabrikanın çatısında nöbet tuttular. Burası da pek güvenli bir yer değildi. Kadınları ve çocukları kendi başına bırakıp Adana'ya gidemezlerdi.

Azmi'nin aklına bir fikir geldi. Gençlerden birisini kendi çiftliklerinin bulunduğu Dervişli Köyü'ne yollamaya ve durum uygunsa yardım istemeye karar verdi. Dervişli Köyü, Kargılı Köyü'nün güneyinde yer alıyordu. Fransızlar geri çekilmesine geri çekilmişti ama Frengülü Köyü yanıyordu. Dumanlar, çoktan gökyüzüne ulaşmıştı. Köyden bir haber gelene kadar burada korku içinde zamanlarını geçireceklerdi. O gece de çok sessiz ve ılık geçiyordu. Dolunay etrafı

aydınlatıyordu. Sessizlik o denli fazlaydı ki insanın içini ürpertiyordu. Gece yarısına doğru birtakım sesler duymaya başladı Azmi... Konuşma ve at nalına benzer seslerdi. Derhal silahlarını ellerine alarak savunma durumuna geçtiler. Sesler yaklaştıkça bunların at nalları değil de manda arabalarının tekerlek sesleri olduğu ortaya çıktı. O an derin bir nefes aldı Azmi... Sanki kuş sesi, su sesinden sonra dünyanın en güzel sesi gibi geldi manda arabalarının tekerlek sesleri...

Haberleşmenin mümkün olmadığı bu yerlerde bir başlarına kalmışlardı. Gelenler ise kendi köylerinin çiftliklerinin adamlarıydı. Herkes sevinçten birbirine sarıldı. Mandalar dinlenmeye alınırken çıırır fabrikasındaki denkler yeniden hazırlandı ve arabalara yüklendi. Genç erkek ve kızlar manda arabalarının yanlarından Şahap Azmi ve Mustafa Asım ise en başta ellerinde silahlarla dolunayın ışı ışı ışı aydınlattığı bir gecede yürüyerek yola koyuldular. Kargılı Köyü'nü geride bırakarak kendi çiftliklerine dönüyorlardı. Kargılı Köyü ile Dervişli Köyü'nün arası otuz kilometre kadardı. Çocuklu kadınları manda arabasına eşyalarla birlikte bindirmiş etrafını güvenlik çemberine alarak ilerliyorlardı. Düz ovada ilerlerken her yönden gelebilecek bir saldırıya da açıldılar. Ve en zoru da böyle korumasızca yol almaktı. Çaputçu Köyü'ne iki kilometre kala korkulu bir dere geçişi vardı. Onu da sağ salim geçen Arifzadeler yeniden düz ovaya çıkarak yol almaya devam ettiler. Güneş doğmaya ve gün aydınlanmaya başladığında Çaputçu Köyü'ne varmışlardı. Buraları düşman işgaline ve saldırısına uğramamıştı. Yarım saat sonra kendi çiftliklerine ulaşacaklardı. Dervişli Köyüne vardıklarında ise çiftlik evlerinin kapısını gözyaşları içinde açtılar. Artık kendi evlerindeydiler. Hallerine şükrederek dualar ediyorlardı.

Şahap Azmi ile ağabeyi Mustafa Asım bir ara evden dışarı çıkarak konuşmaya başladılar.

-” Ağabey” diyordu Azmi;

-” Aldığımız emir gereği ailemizi en emin yere kendi çiftliğimize kadar ulaştırdık. Ancak olup biteni Kumandanımız Nuri Bey’e bir şekilde bildirmemiz gerekiyor. Yol boyunca yaşadıklarımızı da... Kargılı ve Frengülüs saldırılarından onların da haberi ve bilgisi olması gerekiyor. En azından sağ salim olduğumuzu bir bildirebilseydik. Nasıl yapacağız”

Azmi’nin endişesini anlayan ağabeyi Mustafa Asım hemen söze karıştı;

-” Sen hemen yaşadıklarımızı bir rapor halinde hazırla, bir şekilde Albay Nuri Bey’e ulaştıralım”

Durup dinlenecek zaman yoktu. Vatan toprağında düşman çizmeleri olduğu sürece kimse, hiç kimse emniyette değildi. Belki kazasız belasız, kayıpsız buralara kadar ulaşmışlardı ama arkalarından gelen düşman silahlı ve kuvvetliydi. Er ya da geç buralara kadar ulaşabilirlerdi. Tüm gece raporunu hazırladı. Sabah erkenden Dervişli Köyü’nde bu raporu kimin götürebileceği konusunda araştırma yaptı. Ancak kimse böylesi zorlu bir yolu gitmek istemiyordu.

Akşam eve döndüğünde ağabeyi Mustafa Asım’a;

-” Ağabey, ailemiz sana emanet ben bir şekilde geriye dönüp Kargılı Köyü’ne gideceğim ve orada Milli Kuvvetleri bulursam telefonla Albay Nuri Bey (Conker) ile görüşüp durumu anlatacağım ve ondan gerekli talimatı alacağım”

-” Gözün arkada olmasın. Gazan mübarek olsun kardeşim” dedi.

Dolunayın etrafı pırıl pırıl aydınlattığı gece harp yadigârı kundaklı mavzerini beline dolayıp, dürbününü boynuna asan Azmi, kır atına atlayarak dörtnala Kargılı Köyü’ne doğru yola koyuldu. Gün aydınlanırken geldiği Kargılı Köyü’nde yine Milli Kuvvetler’e bağlı çete elemanlarının olduğunu gördü. Kendisini çeviren Hamadi Çavuş’a, reisi görmek istediğini söyledi. Yine karşısına Kadı Kemal Bey çıktı. Ona Milli Kuvvetler Karargâhı’nın başında bulunan Albay Nuri Bey (Conker) ile acil telefon görüşmesi yapmak istediğini söyledi. Yarım saat sonra Albay Nuri Bey ile telefonda konuşuyordu. Başından geçenleri bir bir sıraladıktan sonra hazırladığı raporu kendisine ulaştırmak istediğini söyledi. Gelen emir kesindi.

-” Raporu Kadı Kemal Bey’e bırakın. Onlar bana ulaştırırlar. Siz de bir an önce daha önce konuştuğumuz gibi Adana’ya intikal ediniz ve oradaki fabrikaları kiralamak için girişimde bulunun. Fransızlar, Tarsus istikametine doğru son harekâtlarını gerçekleştirirken bizim gücümüzü denemek istemişlerdi. Fransa’ya talimat almak için giden Franklin Bouillon şimdi Ankara’ya resmi bir üye sıfatıyla gelecek ve karara varılacak. Bu durumda Adana’ya girmeniz çok zorlaşacak. Adana’ya gittiğiniz zaman işgal makamları tarafından birçok tazyik ve şiddete maruz kalacağınızı düşünerek önlem almak adına Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti azalarıyla bir anlaşmaya vardık. Pozantı’da yayınlanan Yeni Adana Gazetesi aracılığıyla “Arifzadeler Adana’ya Kaçmışlardır” diye yalan bir haber yayınlatacağız. Bilginiz olsun. Bundan alınmayın “

Verilen emir böyle başlayıp ayrıntılarıyla devam ediyordu.
Neyi nasıl yapacakları anlatılıyordu.

Konuşma biter bitmez emaneti Kadı Kemal Bey'e bırakıp
derhal Dervişli'ye at sürdü.

İŞGAL ALTINDAKİ ADANA'YA DÖNÜŞ

Vali ve kumandan Nuri Bey'den aldığı emri yerine getirmek üzere hazırlanan Şahap Azmi ve Mustafa Asım ailelerini kendi çiftliklerine emniyetle yerleştirdikten sonra üzerlerindeki tüm silah ve kesici aletleri evde bırakarak sivil bir şekilde işgal altındaki Adana'nın yolunu tuttular. Üç saat at koşturduktan sonra Adana'ya vardıklarında Fransız askeri üniformaları içindeki Ermenilerin her tarafta cirit attığını ve Türklerden kalan tüm mülklerin içine yerleştiklerini gördüler. Her tarafı babalarının çiftliği gibi talan etmişlerdi. İki kardeş ticarethanelerinin olduğu yere gittiklerinde kapıları pencereleri kırılmış, dolaplarındaki dosyaları yerle bir edilmiş, her tarafı karıştırılmış bir ofisle karşılaştılar. Aradıkları her neyse belli ki bir şey bulamamış, çekip gitmişlerdi. Etrafı biraz toparladıktan sonra tam bir koltuğa oturup da nefes alacaklardı ki bir polis memuru gelerek Arıfzade kardeşleri Emniyet Müdürlüğü'ne davet etti.

Padişahın onurunu korumak için işgal devletlerine ödün verenlerden oluşan bir grup yönetici halen işlerinin başındaydı. Onlar kendilerine vadedilen bir avuç toprağı kabul edenlerdendi. İşte onlardan biriydi Adana Emniyet Müdürü Yusuf Ziya Bey...

Adana'nın sayılı ailelerinden birinin eğitim görmüş bir evladı olarak onu işgal kuvvetlerinin emrinde görev yaparken görmek Azmi ve Asım'ı oldukça üzdü. Bu kiş i savaş öncesinde iki kardeşin de iyi dostuydu. **“Neden onların yanındasın”** diye sorduklarında;

-” Bu görevi kabul etmeseydim benim yerime bir Ermeni yi getireceklerdi. Bu hareketimle milli iradeye sonuçta memleketime hizmet ediyorum” diye cevap verdi.

Adana'nın tanınmış din adamlarından Musa Kazım Efendi'nin oğluydu Yusuf Ziya Bey...

Babası da kendisi gibi düşünerek Bidayet (Asliye) Hukuk Mahkemesi Reisliğini kabul etmişti. Emniyet Müdürlüğü'nde iyi bir sorguya çekildi iki kardeş... Amaç Milli Kuvvetlerin Toros Dağları'ndaki hareketleri ve güçleri hakkında bilgi almaktı. Elbette ki ikisi de onların beklediği cevapları vermediler. Sorgulama devam ederken Vali Vekili, Emniyet Müdürü'nü acilen makamına çağırdı. O gelene kadar Ermeni polislerin gözetimi altında tutuldular. Yaklaşık bir saat sonra Emniyet Müdürü geri döndü ve Arifzade kardeşleri yanına çağırarak elindeki tek yaprak

“Yeni Adana” gazetesindeki haberi mutlulukla okudu;

-”Artık serbestsiniz. Bundan sonra size sorgu sual yok. Kurtuldunuz. Sizler de padişahımız efendimize hizmet ediyormuşsunuz. Bizimle birliktesiniz. Bakın gazetede ‘Arifzade”ler Adana’ya kaçtılar’ diyor. Keyfim yerine geldi. Aynı ideal ile padişahımız efendimize sadakatle hizmet edeceğiz. Haydi şimdi hep birlikte Vali vekilimizin yanına gidelim” dedi.

Arifzade Şahap Azmi ve Mustafa Asım kardeşler de rahatlayarak derin bir nefes aldılar. Şimdilik en azından en zorlu yolu aşmış, padişah yanlılarına ve işgal kuvvetlerine karşı güven aşılamışlardı. Gerçekten Pozantı'daki Vali ve Kumandan Nuri Bey (Conker) ve Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinin engin fikirleri işe yaramış, gazetede haber amaca ulaşmak için en zorlu yolu sihirli bir anahtar gibi açmıştı.

İşgal kuvvetlerinin vali vekili yaptığı Abdurrahman Efendi ise Adana'nın tanınmış çiftçilerinden biriydi. Babası Sultan Abdülhamit'in istibdat yıllarında Bağdat'dan Adana'ya sürgün edilmişti. Bağdatlılar dendiği zaman Adana'da onları herkes tanırdı. Bağdatlı Abdülkadir Efendi'nin altı oğlundan biri olan Vali Vekili Abdurrahman Efendi, mütareke öncesi çok sevilmesine rağmen hiç de bu makama gelebilecek bir insan değildi. Padişah Sultan Vahdettin tarafından bu göreve tayin edilince bölgedeki yerli halkın nefretini kazanmış, hainlikle suçlanmıştı. Vali Vekili Abdurrahman Efendi'nin huzuruna çıkarılan Arifzade kardeşler gördükleri manzara karşısında hiç şaşırmadılar. Sanki vatanları düşman çizmesiyle ezilmemiş, onlara bir şey olmamışcasına büyük bir rahatlık içerisinde Toroslardaki Adana halkı hakkında bilgi toplamaya çalıştılar. Bir ara Şahap Azmi, Milli Kuvvetleri idare edenlerin vatanı kurtarmak için çok azimli ve kararlı olduklarını söylemeye çalıştıysa da vali vekilinden gelen tepki moral bozucuydu;

-” Yanılıyorsunuz. Bu sizin anlattıklarınız için görünen tarafı Azmi Bey... Karşılarında İngiltere, Fransa gibi büyük devletlerin ordu ve donanmaları var. Silahları elinden alınmış bir ordu ne yapabilir ki? Padişahımızın etrafında tek vücut olarak hilâfet ordularıyla vatanın, hilâfetin ve bu arada İstanbul'un kurtulmasına yardım etmek hepimiz için farz'dır”

Azmi'nin bu konuşmaya çok söyleyeceği vardı da o da iyice bir anlamıştı; karşısında bir zamanlar dostum dediği insanların, nasıl da eğilip büküldüğünü, hiçbir zorluğa katlanmadan vatan toprağından nasıl da gönüllü vazgeçtiklerini...

Bu hale nasıl gelmişti koskoca Osmanlı Devleti... Bir yanda padişah yanlıları, diğer yanda vatan toprağı için savaşıan fakir bir halk, baş kaldıran Ermeniler ve Araplar... Ve her yerde düşman ülkeler... İngilizler, Fransızlar ve diğer bölgelerde İtalyanlar, Ruslar, Yunanlılar... Kimin kim olduğunun bilinmediğı, gölgenden bile tedirgin olacağı bir ülke... Ve düşmana hizmet eden bir padişah yönetimi...

Adana'lı boşuna mı hicret etmişti evini barkını da bırakıp dağlara... Bu adamlar değil miydi bu halka türlü türlü işkenceler yaparak hayatından bezdiren...

Ne diyordu bu Vali Vekili Bağdatlı Abdurrahman Efendi...

Derin bir “**Ahh!..**” çekti içinden, Azmi... Söylenecek o kadar çok şey vardı ki; ama şimdi ne yeri ne de zamanıydı. Onlar vatan hizmeti için söz vermiş, yemin etmişlerdi, canları pahasına... Vatan hizmeti için ailelerinden bile vazgeçerek düşman çizmesi altında ezilmiş, ata yadigârı topraklara dönmüşlerdi. “**Şimdi değil, daha şimdi değil**” diyordu içten içe... Elbet bu söylediklerini yüzlerine vuracağı gün de gelecekti.

Şahap Azmi ve Mustafa Asım kardeşler Yeni Adana Gazetesi'nde çıkan haberle birlikte Adana'daki işgal kuvvetlerinin ve İstanbul Hükümeti temsilcilerinin güvenini yeniden kazandıkları için eski işlerine yeniden döndüler. Bir yandan ticarethanelerini açtılar ve başına Mustafa Asım geçti. Şahap Azmi de Adana'dan hicret öncesi görev yapmakta olduğu Adana Reji İdaresi Başmüdürlüğü Umumi Dava Vekilliğı görevini yapmaya yeniden davet edildi. Bu görevi geçici bir süre için kabul etti. Milli Hükümetin Pozantı'daki Valisi ve Komutanı Nuri Bey'in emirleri doğrultusunda gece saatlerinde evlerinde bölgenin ileri gelen ticaret adamlarıyla toplantılar

düzenleyerek görüşmelerde bulunuyorlardı. Yaptıkları ilk araştırmada Adana’da çalışır halde iki tane un fabrikası kaldığını bunlardan birinin Rumlardan Boduroğlu kardeşlere, diğerinin de Ermeni Aşıkyan’lara ait olduğunu öğrendiler. Ticaret yapmak amacıyla bu fabrikaları kiralayarak işletmek istediklerini söylediklerinde Aşıkyan Efendi’nin bıyık altından gülerek, küçümseyici sözlerle;

-” Siz Türkler, fabrika falan işletemezsiniz. Ne biliyorsunuz ki? Makinaları çalıştıracak bilgiye sahip adamlarınız bile yok” diyordu.

Adana’da genel durum aslında içler acısıydı. Bir zamanlar Osmanlı Devleti’nin buğdayını, pamuğunu ve her türlü üretimini yapan bölgeler, düşman eline geçince ülkede genel olarak bazı yiyecek maddeleri bulunmaz hale gelmişti. Adana’dan Toroslara hicret eden çiftçiler ise ekip diktikleri arazilerini üzerindeki ürünü almadan öylece tarlada bırakıp gitmişlerdi. Aslında şehirdeki buğday depolarında işgal kuvvetlerine ancak iki ay yetebilecek kadar bir stok vardı. Ve fabrikaların hiçbiri çalışır durumda değildi. Nasılsa Mersin Limanı’ndan Fransız işgal kuvvetleri ikmal yaparlar düşüncesiyle durup bekliyorlardı. Ama bilmedikleri bir gerçek vardı ki; Mersin’den Adana’ya ulaşım yolunda Tarsus’ta Fransız kuvvetleri Milli Kuvvetlere bağlı çeteler tarafından Frengülüs Köyü yakınlarında şiddetli bir şekilde geri püskürtülmüştü. Fransızlar, Adana’ya hapsedilmiş olduklarının farkında bile değillerdi. Şahap Azmi ve Mustafa Asım bu konuda ağızlarından asla bir bilgi kaçırmıyor, sanki ticaret yapıyormuş gibi kimseyi kuşkulandırmadan araştırmalar içinde bulunuyorlardı. Emir gereği Batı Cephesi’ndeki Milli Kuvvetlerin acil gıda ihtiyacı karşılanmak zorundaydı. O nedenle bir an önce fabrikaları çalıştırmak ve üretime geçmek gerekiyordu.

FRANSIZLARLA MİLLÎ KUVVETLER ANLAŞTI

Müjdeli haber fazla gecikmedi.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Fransa Hükümeti arasında yapılan karşılıklı görüşmeler sonucunda Fransız işgal kuvvetleri 5 Kasım 1920 tarihinden itibaren askerlerini Adana ve çevresinden çekme kararı aldılar. Bölgeyi tamamen boşaltıyorlardı.

Anlaşmanın imzasıyla birlikte Milli Türk Hükümeti tarafından Adana'ya bir vali gönderilecek ve valilik binasına Türk Bayrağı çekilecekti. 5. Ocak 1920 tarihine kadar farklı hiçbir yere ya da mahalleye Türk Bayrağı çekilmeyecekti.

Yine anlaşma gereğince Türk Piyade Taburu şehir merkezine bayraksız girecek, şehrin asayişi mevcut polis ve jandarma tarafından idare edilecek, devlet dairelerindeki memurlar eskisi gibi görevlerine devam edecek, esirler karşılıklı olarak iade edilecek, siyasi suçlara karşılıklı olarak af getirilecekti. Anlaşmanın bu şekilde ilân edilmesi Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında Adana ve çevresinde istedikleri gibi at koşturan Ermeni ve Rumlar tarafından şaşkınlıkla karşılandı. Büyük bir panik içinde ne yapacaklarını şaşırdılar. Şehirde görev yapan Fransız memurlar, pasaport işlemlerini tamamlayıp ülkeden ayrılmak için ilgili makamların önünü doldurdu.

Milli Hükümet tarafından Adana Valiliği'ne aşırı sinirli davranışlarıyla tanınan Hamit Bey atandı. Halk arasında **“Deli Hamit”** diye nam saldı. Yeni vali bir katar dolusu Türk'ü Adana'ya getirdiği zaman sevinçten yer yerinden oynadı. Toroslara çekilen Türkler akın akın Adana'ya geliyor, kurbanlar kesiliyor, sevinç gözyaşlarıyla yıllardır evlerinden uzak bir şekilde per perişan yaşayan Adanalılar, vatan toprağını öpüyordu.

MİLLÎ HİZMET BAŞLIYOR

Adana, işgalden kurtulmuştu kurtulmasına da ülkedeki düşman vatan toprağından henüz çekip gitmemişti. Tamamı temizlenmeden de savaş bitmiş sayılmazdı. Azmi, bu başarıya tanık olduktan sonra genel zaferin de çok yakın olduğunu hissediyordu. Adana'nın kurtuluşu nedeniyle duyulan sevinç ve heyecanın verdiği güçle Azmi ve ağabeyi Asım kolları sıvadılar. Öncelikle Ermenilerin elindeki Aşıkyan Un Fabrikası'nı kiradılar. Fabrika, Adana Saat Kulesi'nin bulunduğu yerde, Kazancılar Çarşısı içinde, küçük fakat dönemin en iyi vals donanımına sahip bir un fabrikasıydı. Fabrika tam kapasiteyle çalıştırıldığında yirmi dört saatte her biri yüz kiloluk yüz yirmi çuval unla birlikte, yaz mevsimlerinde Adana'nın olmazsa olmazı her biri yirmi kilo ağırlığında yüz kalıp buz ürettiyordu. Ayrıca fabrikada on altı adet çırçır makinası vardı. Adana ve çevresi Türklere teslim edildikten sonra köy ve çiftliklerde gizli depolarda muhafaza edilerek saklanan hububat, alıcı tüccarlar olmadığı için fabrikanın önüne emaneten dökülerek teslim ediliyordu. Kısa sürede üretime sokulan fabrikadan elde edilen on iki tonluk un, her gün katarlarla Garp Cephesi Kumandanlığı'na gönderiliyordu. Bu ayda üç yüz altmış ton un demekti.

Cepheden gelen haberler bu kez Türk ordusunun Adana şehrinde yeni oluşturduğu Menzil Kumandanlığı aracılığı ile Arifzadeler'e bildiriliyordu. Gelen haberler bu kadar unun yetersiz kaldığı, askerin en az un kadar bulgura da acil ihtiyacı olduğu ve yeni bir fabrikanın daha işletilerek üretime geçmesi isteniyordu.

Garp Cephesi Kurmay Başkanı'yla görüşmek üzere Akşehir'e giden Azmi, Orgeneral Asım Gündüz'le konuyu uzun uzun konuşarak birtakım kararlara vardılar.

Garp Cephesi Kurmay Başkanı Asım Gündüz; Türk ordusunun isteklerini şöyle sıralıyordu;

-” İşletmeye alınan fabrika çalışanlarının tamamı Garp Cephesi Karargâhı'na bildirilecek ve askerlikleri tecil edilecek. Bulgur imalâtında çalışanlar da aynı haklardan yararlanacaklar. İşten ayrılan ya da işten çıkarılanlar derhal bildirilecek ve cepheye sevk edilecek. Durum her gün bölgedeki askerlik şubesine rapor edilecek. Fabrikaların işletilmesi için gerekli kömür, yağ ve diğer maddelerin temin edilmesinde Mahalli Mülkiye Amirleri ve Menzil Kumandanlığı yardımcı olacaklar. Bulgur kaynatılması için gerekli büyük kazanların temin edilmesinde Menzil Kumandanlığı elinden gelen tüm çabayı gösterecek. Adana İstasyon Hat Komiserliği'nden her gün boş vagonlar Arifzade kardeşlerin emrine verilecek ve bunların navlun ücretleri Cephe Kumandanlığı tarafından ödenecek. Sevkler günü gününe gerçekleştirilecek. Gerekli görülmesi durumunda Arifzade kardeşlerin emrine bir buçuk milyon liraya kadar avans verilerek aylık un, bulgur karşılığında düşülecek”

İstekler yazılı bir emre dönüştürüldü. Ve Arifzade Azmi'ye verildi.

CEPHEYE TONLARCA UN VE BULGUR SEVKİYATI

Batı Cephesi'nde savaşılan askerin kursağına bir lokma ekmek ve bir kaşıık bulgur sokmak için canını dişine takarak işlerini cephe gerisinde yapmaya çalışan Arıfzade Kardeşler, sorumluluklarının bilincinde yüksek bir vatanseverlik örneği göstererek çok zor şartlarda canla başla üretimi artırmaya çalışıyorlardı.

Garp Cephesi Kumandan Vekili Asım Gündüz'den gerekli emri aldıktan sonra derhal Adana'ya dönen Azmi, daha büyük bir enerji ile kolları sıvadı. Hemen Adana menzıl kumandanı ve valiyle görüşerek kendisine verilen yazılı emri sundu.

Bulgur imalatı için gerekli olan kazanları aramaya koyuldu. Tabak esnafının ellinde bir kenara atılmış şekilde bulunan 20-30 teneke suyu alabilecek büyüklükteki bakır kazanları aldı. Rumların elinde bulunan Simyonoğlu Bez Fabrikası'ndan yüzlerce top kaput bezi satın aldı. Hükümet binasının civarında Ocak Mahallesi'nde ve Seyhan Nehri kıyısındaki dede yadigârı boş araziler üzerinde bulgur kaynatmaya başladılar. Kaynatılan ve kaput bezleri üzerine serilerek kurutulan bulgurlar, her akşam fabrikaya naklediliyordu. Fabrikanın un kısmında bulunan, dörtlü iki adet silindir makinası bulgur kırmaya ayrıldı. Her gün on iki tonluk bir vagon un ve bulgur Garp Cephesi'ne aktarılıyordu.

ADANA HALKI SEFERBER OLDU

Arifzadeler'in Garp Cephesi'nde Yunanlılarla çarpışan askerlere un ve bulgur yetiştirdiğini öğrenen Adana halkı onlara yardım etmek için seferber oldu. Kısa zamanda öyle bir teşkilat kurulmuştu ki; gelip geçenler arılar gibi çalışan bu insanları hayranlıkla seyretmekten kendilerini alamıyordu.

Önce fabrikada tiryörlerden geçirilen buğdaylar sahaya taşınıyor, sahada yüzlerce işçi arasında bulunan kadın işçiler, getirilen buğdayları bol su ile yıkıyor, kazanlara dolduruyor, kaynatıyor, bezler üzerine sererek kurutuyor, çuvallara doldurarak değirmen silindirlerinde kırılıp bulgur yapılmak üzere fabrikaya naklediyordu.

Öylesine güzel bir disiplin ve çalışma aşkıyla yerine getiriliyordu ki bu iş, Arifzadeler, Türk ordusunun sürekli artan ihtiyacını karşılamak üzere ikinci bir fabrikayı daha kiralama cesaretini gösterdiler.

İLK MECLİSİN KONUSU DÜZENLİ ORDU KURMAKTİ

Yurdun dört bir köşesinden Ankara'ya gelerek Büyük Millet Meclisini oluşturan mebusların açık ve gizli oturumlarının en önemli konusu mevcut askerlerin durumunun belirlenmesi, düzeltilmesi ve en önemlisi de düzenli orduya geçilmesiydi.

Hararetili geçen toplantılarda askerin sağlığından, giyiminden, yiyeceğinden, silahından tutun da her konu masaya geliyor ve en kısa zamanda çözüm bulunmaya çalışılıyordu.

Cephede savaşıacak askerin üzerinde elbisesi, ayağında ayakkabısı yoktu. Yırtık pırtık kıyafetlerle, yürümekten parçalanmış çarıklerle, yarı aç yarı tok karınlarıyla oradan oraya koşturup duruyorlardı. Askerin savaşıacak silahı yoktu. Bunların derhal temin edilip askerlik şartlarının düzeltilmesi gerekiyordu. Eğer bir iyileştirme görülürse, askere gelecek insan sayısında da gözle görülür bir artış olacaktı.

Ülke ekonomisinin savaş nedeniyle altüst olmasıyla üretim durma noktasına gelmiş, ekim, dikim yapılamamış, yapılsa bile ürünler tarlada kalmış işlenememişti. Güçlü bir ordu meydana getirmek aynı zamanda askerin her türlü ihtiyacını devletin, hükümetin karşılaması demekti. Ülkede tam bağımsızlık sağlanamadığı için halkın büyük bir kısmı padişahın İstanbul Hükümeti'nden çareler bekliyordu. Ne yazık ki İstanbul Hükümeti bırakın dertlere çare olmayı, İngilizlere teslim olmuştu.

İşte Mustafa Kemal Paşa askerin ve vatandaşın durumunu yerinde görüp incelemek için yurt gezisine çıkmış, milli ordudan ve milli hükümetten yana olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti temsilcileriyle görüşmüş, neler yapılabileceği konusunda fikirleri almış, Ankara'ya dönüşünde mecliste tanık olduğu tüm gerçekleri en ince ayrıntısına kadar anlatmıştı. En kısa zamanda cephe gerisindeki insanlar da askerine yardım etmeliydi. Üretim bir şekilde yeniden yapılmalıydı. Bu amaçla mebuslar kendi bölgeleri hakkında bilgi veriyordu. En önemli şey düzenli ordunun tüm ihtiyaçlarının karşılanması için kaynak oluşturmaktı. Tüm çözüm yolları burada kilitleniyordu. Bu örgütlenmeye katılanların sayısı her geçen gün artınca askerin yemeği, giyimi, barınması, silahlarının ve sağlık hizmetlerinin düzenli ve acil bir şekilde sağlanması gerekiyordu. Belli ikmal noktaları oluşturarak sürekli ve düzenli akış sağlanmalıydı. Çünkü askerin ihtiyaç listesi sürekli kabarıyordu.

Askerin ihtiyaçları, demiryolu hattı üzerindeki istasyonlardan yapılan ikmallerle sağlanıyordu. Tren istasyonlarının olduğu bölgelerde aynı zamanda erzak ambarları kurulmuştu. Eylül 1920'ye gelindiğinde Ankara, Eskişehir, Kütahya, Afyon ve Konya'da erzak ambarları vardı. Her şehir kendisine tahsis edilen bölgelerden hububat alımı yapabiliyordu. Buna göre;

Ankara ve Eskişehir Ambarı; Aziziye, Akşehir, Aslıhan, Sarayönü, Çumra ve Ergani'den...

Kütahya Ambarı; kendi bölgesinden,

Konya Ambarı; Beyşehir, Seydişehir, Koçhisar'dan Afyon Ambarı; Sandıklı ve Burdur'dan ikmal ediliyordu.

Yine o tarihlerde ambarlarda toplam bin üç yüz ton buğday bulunuyordu.

Buralarda ayrıca arpa, mısır, nohut da depolanıyordu.

Ordunun ekmek ihtiyacı uzun süre köy fırınlarından satın alma yoluyla karşılandı. Et ihtiyacı canlı hayvan olarak gönderiliyor ve kesilerek anında tüketiliyordu. Soğutma sistemleri olmadığı için etler çoğu zaman tuzlanarak ve kavurma yapılarak saklanabiliyordu. Ekim ayına gelindiğinde Genelkurmay Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığına gönderdiği bir yazıda 4.Tümenin iâşesi için hiçbir şeyin kalmadığını, satın almak için ellerinde para da bulunmadığını, kısa bir süre sonra aç kalacaklarını bildirerek acil yardım talebinde bulunmuştu. Tüm bu olumsuzluklara rağmen kesin bir başarı için Aralık ayına gelindiğinde Kuvayı Milliye Teşkilatına son verilerek tamamen düzenli ordu yapılanmasına geçildi.

BODUROĞLU UN FABRİKASI DA İŞLETMEYE ALINDI

Akşehir’de ordunun ne kadar un ve bulgura ihtiyacı olduğunu gördükten sonra ikinci bir fabrika kiralama konusuna sıcak bakan Arifzade Şahap Azmi, bir yandan da bu konu ile ilgileniyordu. Aşıkyanlar’dan fabrika kiralarken görüşmeler yaptığı Rum halkından Boduroğlu Kardeşler, işgal kuvvetleri Adana’yı bırakıp giderken korkularından aileleriyle birlikte Suriye’ye gitmişler yerlerine bir Fransız müdür diye bırakmışlardı. Şahap Azmi’nin Boduroğlu Un Fabrikası’nı kiralama konusunda yaptığı her hamle bu Fransız müdür tarafından geri çevriliyordu.

-”Burayı ben kiraladım” diyor, ortaya bir yazılı sözleşme de koyamıyordu.

Azmi, fabrikanın sahiplerine bir haber ulaştırılmasını istiyor, cevap bir türlü gelmiyordu. Bu durumda Adana Valisinden yardım istedi. Tüm yapılan araştırmalarda bu fabrikanın bir Fransız’a kiralandığını gösteren bir belgeye rastlanmadı. Ve fabrika cebren Milli Emlâk’a kaydedildi. Boduroğlu Un Fabrikası günde her biri yüz kiloluk dört yüz çuval un ile saatte beş kilo pamuk tohumu ayıklayan yirmi dört adet çıırçı makinasına sahipti. Yörenin en büyük un fabrikasıydı. Fabrika şehrin tam göbeğindeydi. Fabrikanın içinde ayrıca büyük bir tamirhane, iki adet torna tezgâhı ve elektrik dinamosu ve elli tonluk akar yakıt deposu bulunmaktaydı. Ayrıca iki milyon kilo buğdayı saklayabilecek bir deposu da vardı. Milli Emlâk’a geçen fabrikanın Fransız Müdüründen devri sağlandıktan sonra Azmi fabrika çalışanlarını bir kenara toplayarak kimsenin işine son vermek niyetinde olmadıklarını, doğru dürüst çalışan herkesin ücretini eskisi

gibi almaya devam edeceğini söyledi. Ancak ne yazık ki bu fabrikada çalışanların hemen hemen hepsi Ermeni ve Rum'du. Bu kadar yaşanandan sonra onların ne kadar sadık olabilecekleri konusunda ciddi endişeleri vardı. Ancak, fabrikayı yıllardır ustalıkla işlettikleri için onlar kadar iyi yetişmiş Türk eleman da yoktu. Türk personel işi iyice öğrenene kadar bir süre daha birlikte çalışmak zorundaydılar. Arifzadeler'in tanıdığı yetişmiş makinistlerin listesi oldukça kabarıktı da onların hepsi buhar kazanlarında ihtisas yaptıkları için dizel makina ve motorlarından anlayan tek bir usta yoktu. Türk ustaları ve işçileri buğday eleme, yıkama, havalandırma ve kırma, vals tertibatı olan un kısımlarını idare edebilirlerdi. Ancak 250 beygirlik dizel motorunu idare eden ustabaşı yoktu. Bu kısımlarda Ermeni ve Rum ustalarla çalışmak zorunluluğu ortaya çıktı. Ermeni ve Rum ustabaşları Türklerin bu eksiğini çok iyi bildiklerinden onları makina dairesine asla sokmaz, işi öğretmezlerdi. Üretim hızını neredeyse onlar organize eder bir hale gelmişti. Tek bir yol vardı onları iyi gözlemek... Azmi makina dairesini gözleyerek işi öğrenebileceğine inandığı genç ve yetenekli buhar makinistlerini gizlice belirlenen alanlara yerleştirdi.

Azmi'nin kafasında sürekli şu düşünce vardı;

Anadolu'yu işgal eden zalim Yunanlılara karşı Türk askeri cephede savaşırken, buradaki Ermeni ve Rum ustaların onlara ekmek ve bulgur yetiştirmek için büyük bir çaba içinde olması beklenemezdi. Elbet bir gün hainliklerini göstereceklerdi. Bu nedenle tedbiri elden bırakmadan sürekli onları gözlemek gerekiyordu. Öngörülerinde hiç de yanılmamıştı Azmi... Zamanla fabrikanın can damarı olan makina dairesinde sudan sebeplerle üretim durmaya

başladı. Böylesi durumlarda soluğu hemen ustaların yanında alıyordu Azmi... Sonuçta fabrikanın kusursuz işletilmesinden sorumluydu. Makinaların çalıştırılmasından sorumlu Ermeni ve Rum ustalara sorduğu sorularda ağır hareket eden, ilgisiz, aldırmaz, umursamaz, kayıtsız tavırla verilen cevaplarla karşılaşılıyordu. Savaşta Türkiye ordusuna un ve bulgur yetiştirmek için zamanla yarışan ve verdiği sözde durmak için ortalığı altına üstüne getiren bir sorumluluk bilinciyle hareket eden Azmi, sinirden hop oturuyor, hop kalkıyordu. İşlerini sürekli savsaklayan Ermeni ve Rum ustalar, bu fabrikanın çalışması için iplerin kendi elinde olduğunu bildiklerinden işi kimselere öğretmiyor, aynı zamanda türlü bahanelerle engellemeye çalışıyorlardı. Bahaneler sıra sıraydı. Belli ki bilerek ve isteyerek yapılıyordu.

Bir keresinde;

-” Efendim mazot yollarındaki süzgeç tıkanmış, temizlenmesi lâzım. En aşağı iki saat sürer.” diyen ustalar başka bir gün un dairesinde bir sorun çıkarıyor ve

-” Vals elekleri yırtılmış” diyor ve tonlarca unun kepeklere karışmasına neden oluyordu. Bazen de fabrika tam kapasite ile çalışırken birdenbire yıkantı makinalarının kasten delinerek tazyikli suyun etkisiyle tonlarca buğdayın kanalizasyona karışması gibi vahim olaylarla karşılaşılıyordu. Artık bu gittikçe artan sorunlar, kökünden çözülmeliydi. Ermeni ve Rum’dan dost olmayacağı ya da onlara güvenilmeyeceği kesinlikle ortaya çıkmıştı. Daha önce bu ustaların çalışmalarını izlemek için gizlice görev verdiği buhar makinistleri, olayı iyice kapmıştı. Makinistlerle konuşup bu durumdan iyice emin olduktan sonra fabrikada Türk’ten başka herkesi kapının önüne koydu Azmi... Çünkü onlar artık

yarar yerine üretime zarar vermeye başlamışlardı. Azmi'nin ağabeyi Mustafa Asım Efendi fabrikanın dış işleriyle; alım, satım ve ticaret işleriyle ilgiliydi. Ona bölgenin ileri gelenlerinden Adana milletvekilleri Ali Münif Yena, İsmail Sefa Özler ve Muhtar Fikri Bey gerek maddi gerekse manevi olarak yardımcı oluyordu. Fabrikada çalışan Türk işçiler, genç mühendis Hakverdi Ziya Beyin gözetiminde çalışma güçlerinin üstünde bir çabayla işlerine dört elle sarıldılar. Ülkede savaş halen devam ediyor, Garp Cephesi'nde Türk askeri Yunanlılarla savaşıyordu. Düşmanların destekçileri ise halen Anadolu'da ortalığı karıştırmaya devam ediyorlardı. Adana Fransızlardan temizlenmişti temizlenmesine de onlarla birlikte bölgeyi terk eden Ermeni ve Rumlardan gitmeyip bölgede kalanlar da vardı. Korkmuş ve sinmiş bir şekilde halkın içinde yaşamaya devam ediyorlardı. Azmi, fabrika içindeki güvenlik tedbirlerini artırarak, özellikle makina dairesinin olduğu yere güvenlik görevlileri yerleştirerek bilgisi dışında o bölgede kuş bile uçuşmasına izin vermedi. Çünkü fabrikanın bel kemiği makina dairesiydi. Garp Cephesi Kumandanlığı gönderdiği mektuplarla bu olağanüstü çabayı tebrik ediyor bu da başta Arifzade kardeşler olmak üzere destek veren bölge milletvekilleri ve çalışanlar tarafından coşkuyla karşılanıyordu. Mondros Mütarekesinden sonra ordunun terhis edilip silahlarının elinden alınmasını bir Türk olarak içine sindiremeyen Azmi, gelen her takdir ve teşekkür mektubu sonrasında ellerini açarak Allah'a;

-” Eyy!.. Türk’ün büyük Allah’ı düşmanlarımızın önünde başımızı yere eğmedin, bize cephe gerisinde de bu vatana, askerimize hizmet etme görevi verdin ya şükürler olsun. Bize umumi galibiyeti de nasip eyle” diye dua ediyordu.

Zaman zaman Akşehir’deki Garp Cephesi Karargâhına giderek Kurmay Başkan Asım Gündüz’e üretimleri hakkında bilgi veren Arıfzade Şahap Azmi; karargâhtaki hummalı çalışmaları ve askeri disiplini yerinde görme fırsatını da buluyordu. Askeri yığınaklar, ileri saflara yapılan sevkiyatlar, savaş araç ve gereçlerinin, gıda stoklarıyla birlikte gerilere çekilmesi büyük taarruzun habercisi gibiydi. Azmi, bu kuvvet ve kararlılıkta hareket eden Türk ordusunun zaferinin yakın olduğunu hissederek yeni emirleri alıp heyecanla işlerinin başına geçiyordu.

GARP CEPHESİNDE NELER OLUYOR

Arifzade kardeşler, çalışmalarını sürdürdüler bu arada Garp Cephesi'nde neler oluyordu.

6 Ocak 1921'de Bursa yöresinden saldırıya geçen Yunan birlikleri, 11 Ocak 1921'de Birinci İnönü Muharebesiyle geri püskürtüldüler. Ve çekilmek zorunda kaldılar.

Londra Konferansı sürerken, Bursa'nın doğusundaki Dimboz'dan Eskişehir yönünde yeni bir taarruz başlattılar. Bu taarruz, 23 Mart-1 Nisan 1921 tarihleri arasında yapılan İkinci İnönü Muharebesi sonucu durduruldu. Bu muharebenin ardından, 3 Mayıs 1921'de Batı Cephesi İsmet Paşa (İnönü)'nin komutanlığı altında yeniden birleştirildi.

Yunan kuvvetleri 13 Temmuz 1921'de ikinci kez Afyon'u, 17 Temmuz 1921'de Kütahya'yı ve 20 Temmuz 1921'de Eskişehir'i işgal etti.

Sakarya Meydan Muharebesinden sonra artık son ve etkili bir taarruzun zamanı gelmişti. 4 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal Paşa'ya ordunun Başkumandanlığı görevi verildi. 7-8 Ağustos günleri yapılan toplantılar sonucu alınan kararlarla Tekalifi Milliye yoluna gidildi.

Bu kararlara göre; bedeli daha sonra ödenmek üzere devletin birçok gelirine el konuldu. Bu kaynaklar arasında askere gitmek istemeyenlerden alınan bedeli nakdiler, Duyunu Umuniye İdareleri, Mal Sandıkları, Yerel Gümrük Vergileri ve bankalarının paraları yer almaktaydı. Garp Cephesinde Yunanlılara gereken cevabı vermek için bu zorunluydu.

ÜÇÜNCÜ FABRİKA KONYA'DA

Akşehir'deki Garp Cephesi Kumandanlığı'ndan aldığı emir gereği Konya'ya uğrayarak Kolordu Kumandanı Miralay Fahrettin (Altay) Beyi de ziyaret eden Azmi, yeni tekliflerle karşılaştı.

Fahrettin Bey, ordunun ihtiyacının sürekli arttığını bu nedenle Konya yolu üzerinde atıl durumda bulunan İsmail Paşa Un Fabrikası'nın da diğer iki fabrika gibi işletilmesi gereğinden bahsetti. Arifzadeler'in gösterdiği üstün çaba ve üretim hızından çok memnun olduklarını da belirten Fahrettin Bey, zaman kaybetmeden fabrikayı Şahap Azmi'ye gösterdi.

Fabrikanın sahibi İsmail Paşa, aynı zamanda Konya Valiliği de yapmış bir kişiydi.

Fabrika Konya tren istasyonu yakınında ve istasyondan fabrika iç ambarlarına kadar geniş demiryolu hattıyla bağlanmış ve etrafı yüksek duvarlarla çevrilmiş çok büyük bir alanı işgal ediyordu.

Fabrikanın üç adet torna tezgâhı, her türlü madeni aksamı onaracak güçte bir tamirhanesiyle birlikte idare binası bulunmaktaydı. Ambarları yaklaşık iki milyon kilogram buğdayı alabilecek kapasitedeydi. Buğday eleme, yıkama ve havalandırma tertibatı ile buğday kırma silindirleri, un elekleri zamanın en modern ekipmanlarına sahipti. Bu fabrikanın motoru mangal kömürü ile çalışıyordu.

Arifzade Şahap Azmi bu atıl durumda olan fabrikayı ordunun acil ihtiyaçlarına bir çözüm olması niyetiyle derhal kiraladı. Onun fabrikayı kiraladığını öğrenen çevredeki

simsarlar hemen buğday ve mangal kömürü fiyatlarını artırdılar. Böylesi bir haksızlık karşısında soluğu Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey'in karşısında alan Arifzade Şahap Azmi, cephe kumandanının verdiği yetki ile Adana'daki buğdayları katarlarla Konya'ya sevk ederek fabrikalarda işlemeye başladı.

Ayrıca fabrikanın üretim yapabilmesi için gerekli olan mangal kömürleri için de amaca uygun meşe ormanları fabrikanın emrine verildi. Buna göre Pozantı'dan Konya'ya katarlarla mangal kömürü transferi yapılacaktı ve navlun ücretlerini ordu karşılayacaktı. Fabrikanın silindirleri Adana'dan gelecek buğdaya göre dişlendi. Bu ayarlamayı Adana'dan gelen ustalar ayarladı. Ve fabrikalar tam kapasite ile çalışabilecek hale geldi. Tüm bu hazırlıklar on beş gün içinde tamamlanmıştı.

Üretilen buğdaylar her gün yüz elli ya da yüz seksen çuval şeklinde Garp Cephesine yetiştiriliyordu. Her biri yüz kiloluk çuvallardı.

Bir yanda cepheye savaşan askerine un ve bulgur yetiştirmek için elbirliği eden bir halk vardı, diğer yanda bu işleri baltalamaya çalışan uyanıklar...

Şahap Azmi ticaret oyunlarıyla zaman kaybedemeyecek kadar büyük sorumlulukların altına imza atmıştı. Onun derdi cepheye yiyecek yetiştirmektir.

Fabrikanın Adana'dan gelen buğday ve mangal kömürü ile çalıştığını gören Konyalı tüccarlar bu kez fiyatları aşağı çektilerse de amaçlarına ulaşamadılar. Çünkü fabrika ayarları Adana'dan gelen buğdaya göre ayarlanmıştı. Malları ellerinde kalmış oldu.

ÜÇ FABRİKA ÜÇ KOLDAN CEPHEYE ÇALIŞIYORDU

Acemi gençleri ordu içinde yetiştirip cepheye süren Milli Mücadele'nin kumandanları aynı zamanda cephe gerisinde de halkın moralini yükselterek, onları üretime özendirerek ordunun ihtiyaçlarının sağlanması konusunda yol gösteriyordu.

Adana Valisi ve Ordu Kumandanı Nuri (Conker) Bey ile başlayan görev, Garp Cephesi Kurmay Başkanı Orgeneral Asım (Gündüz) Beyin teşvikleriyle devam etti. Bunu Kolordu Kumandanı Fahrettin (Altay) Bey izledi. Bu üç büyük kumandanın teşviki ve yol göstericiliğiyle **Arifzade Kardeşler;**

1920-1921-1922 yılları arasında ilk fabrikaları ile Garp Cephesine ayda 360 ton, ikinci fabrikalarıyla ayda 1200 ton ve üçüncü fabrikalarıyla da 540 ton toplamda ayda 2100 ton un sevk ettiler.

BÜYÜK ZAFERE DOĞRU

Ve nihayet Büyük Taarruz günü gelmişti. Artık son bir darbe vurularak düşman, vatan toprağından atılacaklardı.

26 Ağustos 1922 sabahı Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, 1. Ordu Komutanı Nurettin Paşa ve 2. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa ile birlikte savaşı yönetmek üzere Kocatepe'deydi.

Yunan cephesi, taarruzun ilk günü yarıldı ve ertesi gün Afyon kurtarıldı.

Düşman kuvvetlerinin büyük bir bölümü 30 Ağustos'ta kuşatıldı ve burada gerçekleşen Dumlupınar Meydan Muharebesi sonucunda düşmanın ana kuvvetleri imha edilerek pek çok esir alındı. Esir alınanlar arasında Yunan Başkomutanı Trikupis'de bulunmaktaydı. Yunan ordusu beş gün gibi kısa bir sürede bozguna uğratılmıştı. Perişan olan düşmanın toparlanmasına fırsat vermek istemeyen Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 1 Eylül 1922'de tarihe geçecek olan o emri verdi:

“Ordular ilk hedefiniz Akdeniz’dir, İleri!..”

Böylece Türk ordusu, İzmir’e doğru hızla çekilen Yunan ordusunu takip etmeye başladı. Yunan kuvvetleri, geri çekilme sırasında geçtiğı bütün yerleri yakıp yıktı ve sivil halkı katletti. Hatta sırf bu amaçla, yerli Rum ve Ermenilerden oluşan ve tahrip taburları kurdu.

Yunan ordusunu takip eden Türk kuvvetleri, 1 Eylül 1922’de Uşak’a girdi. Arkasından sırasıyla 2 Eylül’de Eskişehir, Nazilli, Simav, Salihli, Alaşehir, 3 Eylül’de Gördes, 4 Eylül’de Kula, 6 Eylül’de Balıkesir, Bilecik, 7 Eylül’de Aydın ve 8 Eylül’de Manisa Yunan işgalinden kurtarıldı.

Nihayet Türk süvarileri, 9 Eylül sabahında İzmir’e girdi. Bir gün sonra 10 Eylül’de Bursa kurtarıldı. Büyük Taarruzun başarıyla sonuçlanmasının ardından Anadolu’da Yunan askeri kalmadı. Ancak, Trakya hâlen işgal altındaydı. İtilaf Devletleri’nin araya girmesi ile ateşkes görüşmeleri 3 Ekim 1922’de Mudanya’da başladı. Yoğun tartışmaların yaşandığı görüşmelerin ardından 11 Ekim günü Mudanya Mütarekesi imzalandı. Ateşkes Antlaşması’na göre 15 Ekim’den itibaren çatışmalar duracak, Yunanlılar 15 gün içinde Doğu Trakya’yı boşaltacaklar ve 30 gün zarfında Trakya Türk memurlarına devredilecekti. Böylece Mudanya Mütarekesi ile Kurtuluş Savaşı’nın Türk zaferiyle sonuçlandığını gösteren ilk diplomatik ve siyasi belge imzalanmış oldu.ve beraberindeki kumandanları büyük taarruz kararını aldı.

26 Ağustos günü başlayan Yunanlıların geri püskürtülmesi harekâtı 10 Eylül 1922’de Yunanlıların denize dökülmesiyle büyük bir zafere dönüştü.

Ve Mondros Mütarekesiyle ülkeyi paylaşan tüm düşmanlar, Türk’ün ülkesinden silinip süpürülmüş oldu. Türk’ün zaferini ve ülkesinin sınırlarını tüm dünya kabul etti. Gençliğini cepheden cepheye düşmanla savaşarak geçiren, Mütareke sonrası silahı elinden alınarak terhis edilen, tutsaklığı onuruna yediremeyen Azmi, asla umudunu

yitirmemiş canla başla vatan toprağının kurtulması için Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alarak Türk ordusuna cephe gerisinde ağabeyi Mustafa Asım ile birlikte örgütlenerek destek hizmeti verdi.

Onun da gelecek kuşaklara bir mesajı vardı;

“Kendi evlatlarımıza ve Türk gençlerine tavsiyelerimiz; Kurtuluş Savaşları gibi olaylar zuhurunda, memleketin halas ve selâmeti için yapılan teklifler arasından, yapabileceğin kadarını reddetmeyerek, mevcudiyetin pahasına da olsa, başarmaya çalışmanızdır. Türk büyükleri ve Türk'ün çok büyük Allah'ı, Türk çocuklarından ancak böyle hizmetler bekler”

Şahap Azmi ÖÇALIR

Kırıkkale-1961

SON

TARİHİ GERÇEKLİK

ÖZEL DOSYA:

Arifzade Şahap Azmi Öçalır ve Ağabeyi Mustafa Asım Özbilen Milli Mücadele Yıllarında Milli Kuvvetlerin ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alarak kendilerine verilen gizli ve özel emirle Garp Cephesi'ne un ve bulgur üretmişlerdir.

Bu görev kendilerine Adana'daki "Kaç Kaç" olayı sonrasında Adana Valisi ve 41. Ordu Kumandanı Nuri Conker tarafından Pozantı'da verilmiştir.

Görevin şahitleri o gün yanlarında olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleridir.

Arifzadeler'in Adana'daki Ermenilerin içine rahatlıkla girebilmeleri Yeni Adana Gazetesi'nde 18 Kasım 1920 tarihinde "Kırk Katırla Adana'ya Gidenler" haberi ile desteklenmiştir. Bu haberin metnini ekte bulabilirsiniz.

Bu haber tamamen Milli Kuvvetler tarafından Arifzadeler'in Ermenilerin kontrolünde bulunan Adana'ya girişlerini kolaylaştırmak için uydurulmuş bir haberdir.

Bu görevin asker tanıkları Adana Valisi ve Kumandanı Nuri Conker, Garp Cephesi Kurmay Başkanı Asım Gündüz ve Kolordu Kumandanı Miralay Fahrettin Altay'dır.

Arifzadeler hiçbir zaman Türklüklerini inkâr edenlerden olmamıştır. Tam tersine vatan uğruna her şeylerinden vazgeçebilecek bir fedakârlık içinde olduklarını yaptıkları hizmetlerle göstermişlerdir.

Bu kitap yanlış anlamaları ortadan kaldırmak amacıyla hazırlanmıştır.

FOTOĞRAF ALBÜMÜ

Arifzade Şahap Azmi'nin Ailesi:
Naime Önortaç(eşi) Soldan yukarı doğru sırasıyla: Muazzez Akçay,
Şerafettin Öçalır, Zeynep Nalbantoğlu, Necdet Öçalır... Güner Öztaş
henüz dünyaya gelmemiş annesinin karnında...

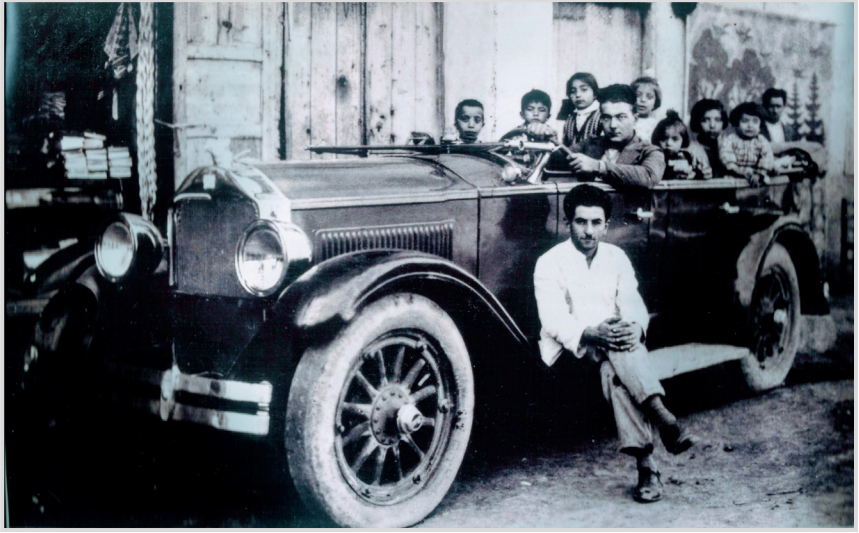
Şahap Azmi Öçalır'ın Naime Önortaç'tan dünyaya gelen çocukları toplu halde...
Soldan sağa doğru: Zeynep Nalbantoğlu, Muazzez Akçay, Naime Önortaç , Şerafettin
Öçalır, Necdet Öçalır, Güner Öztaş (oturan)

Arifzade Mustafa Asım Özbilen ve ailesi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ulu önderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ün Adana'yı ziyaretlerinde emrine tahsis edilen Arifzadelerin otomobillerinden biri...

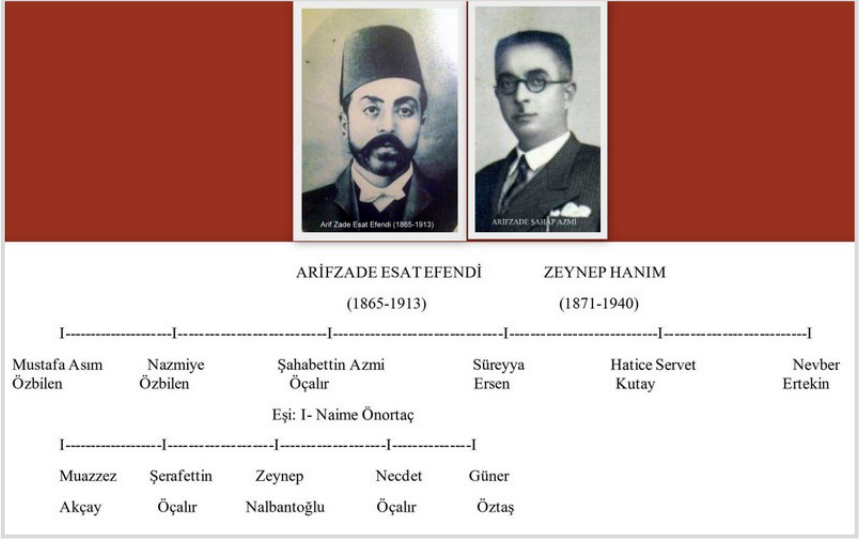
Arifzade Esat Efendinin torunları toplu halde Adana'daki Çırçır Fabrikalarının önünde... 1929 yılı...

Arifzadelerin Adana'daki Çırçır Fabrikası

Arifzade Esat Efendi (1865-1913)

Arifzade Esat Efendinin soy kütüğünden küçük bir bölümü.

Arifzade Şahap Azmi'nin çocuklarından dördü bir arada...
Soldan sağa: Necdet Oçalır, Güner Öztaş, Muazzez Akçay,
Şerafettin Oçalır

Milli Mücadele yıllarında Pozantı'da yayın hayatına başlayan, Ahmet Remzi Yüreğir'in sahibi olduğu Yeni Adana Gazetesi milliyetçi ruhu desteklediğini her fırsattı belirtti.

Milli Mücadele yıllarında Güney cephesinde tanık olduğu olayları kendi gazetesi "Yeni Adana'da kaleme alan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Ahmet Remzi Yüreğir, ordudan terhis edilen genç ihtiyat zabıtlarının gizli görevlere nasıl davet edildiğini yazıyor.

Arifzade Şahap Azmi'nin Kumandan Nuri Conker tarafından kendisine verilen gizli görevi yerine getirirken göze aldığı fedakârlıkları bilmeyen Milli Mücadele karşıtı Ferda gazetesinin ileri sürdüğü asılsız iddialara Yeni Adana gazetesi aracılığıyla verdiği cevap...

A	X						
D	111						
F	4-5						

466

شماره قفسه

ردیف	موضوع	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
1	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
2	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
3	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
4	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
5	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
6	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
7	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
8	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
9	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
10	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
11	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
12	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
13	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
14	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
15	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
16	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
17	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
18	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
19	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
20	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
21	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
22	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
23	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
24	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
25	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
26	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
27	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
28	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
29	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
30	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
31	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
32	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
33	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
34	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
35	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
36	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
37	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
38	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
39	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
40	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
41	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
42	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
43	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
44	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
45	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
46	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
47	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
48	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
49	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
50	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
51	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
52	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
53	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
54	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
55	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
56	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
57	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
58	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
59	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
60	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
61	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
62	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
63	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
64	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
65	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
66	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
67	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
68	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
69	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
70	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
71	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
72	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
73	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
74	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
75	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
76	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
77	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
78	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
79	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
80	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
81	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
82	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
83	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
84	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
85	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
86	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
87	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
88	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
89	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
90	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
91	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
92	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
93	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
94	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
95	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
96	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
97	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
98	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
99	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه
100	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه	مدرسه

466

شماره قفسه

466

شماره قفسه

Arifzade Şahap Azmi'nin Şam Baalbek'te eğitim gördüğü İhtiyat Zabitleri
 Namzetleri Talimğâhı'ndaki öğrenci listesindeki yeri...(Attaki delikli
 zımba kısmının hemen üstünde Mülazımevvel Azmi Efendi yazmaktadır.)
 ATASE Arşiv kayıtları - 1917 yılı...

**Ş. Azmi Oçalar'ı
Kaybettik**

Hemen bütün Kurum mensuplarına yakinen tanınan ve çok sevilip sayılan Kırıkkale Bölge Müdürlüğü Personel Servisi Şefi Ş. Azmi Oçalar'ı ebediyen kaybetmiş bulunuyoruz.

Ani ölümüyle ailesini ve yakınlarını büyük acılar içinde bırakan rahmetli Oçalar 1312 yılında Seyhan'da doğmuştur. 1335 yılında Adana adliyesinde memuriyet hayatına başlamış, çeşitli görevleri S. 4 de)

AZMI OÇALIR
(Baş tarafı 1 de)

İl görevlerde bulunduğundan sonra 1965 yılında Askeri Fabrikalar camiasına katılmıştır. İstanbul'da ve Kırıkkale'de uzun yıllar başarılı hizmetler gören rahmetli 1966'dan beri Böge Müdürlüğü Personel Servisi Şefi Bulunmaktaydı.

Emektar mensubumuza tanrıdan rahmet, kederli ailesine baş sağlığı dileriz.

HABERLERİ

KIRIKKALE ÇEVRETEPE ZİNCİ ÇİFT VE DAĞITILANLAR KURUMU ALIŞINA GİRİŞİ İLE KIRIKKALE İNŞAATİ

**Ş. Azmi Oçalar'ı
Kaybettik**

Hemen bütün Kurum mensuplarına yakinen tanınan ve çok sevilip sayılan Kırıkkale Bölge Müdürlüğü Personel Servisi Şefi Ş. Azmi Oçalar'ı ebediyen kaybetmiş bulunuyoruz.

Ani ölümüyle ailesini ve yakınlarını büyük acılar içinde bırakan rahmetli Oçalar 1312 yılında Seyhan'da doğmuştur. 1335 yılında Adana adliyesinde memuriyet hayatına başlamış, çeşitli görevleri S. 4 de)

AZMI OÇALIR
(Baş tarafı 1 de)

İl görevlerde bulunduğundan sonra 1965 yılında Askeri Fabrikalar camiasına katılmıştır. İstanbul'da ve Kırıkkale'de uzun yıllar başarılı hizmetler gören rahmetli 1966'dan beri Böge Müdürlüğü Personel Servisi Şefi Bulunmaktaydı.

Emektar mensubumuza tanrıdan rahmet, kederli ailesine baş sağlığı dileriz.

HABERLERİ

KIRIKKALE ÇEVRETEPE ZİNCİ ÇİFT VE DAĞITILANLAR KURUMU ALIŞINA GİRİŞİ İLE KIRIKKALE İNŞAATİ

**Ş. Azmi Oçalar'ı
Kaybettik**

Hemen bütün Kurum mensuplarına yakinen tanınan ve çok sevilip sayılan Kırıkkale Bölge Müdürlüğü Personel Servisi Şefi Ş. Azmi Oçalar'ı ebediyen kaybetmiş bulunuyoruz.

Ani ölümüyle ailesini ve yakınlarını büyük acılar içinde bırakan rahmetli Oçalar 1312 yılında Seyhan'da doğmuştur. 1335 yılında Adana adliyesinde memuriyet hayatına başlamış, çeşitli görevleri S. 4 de)

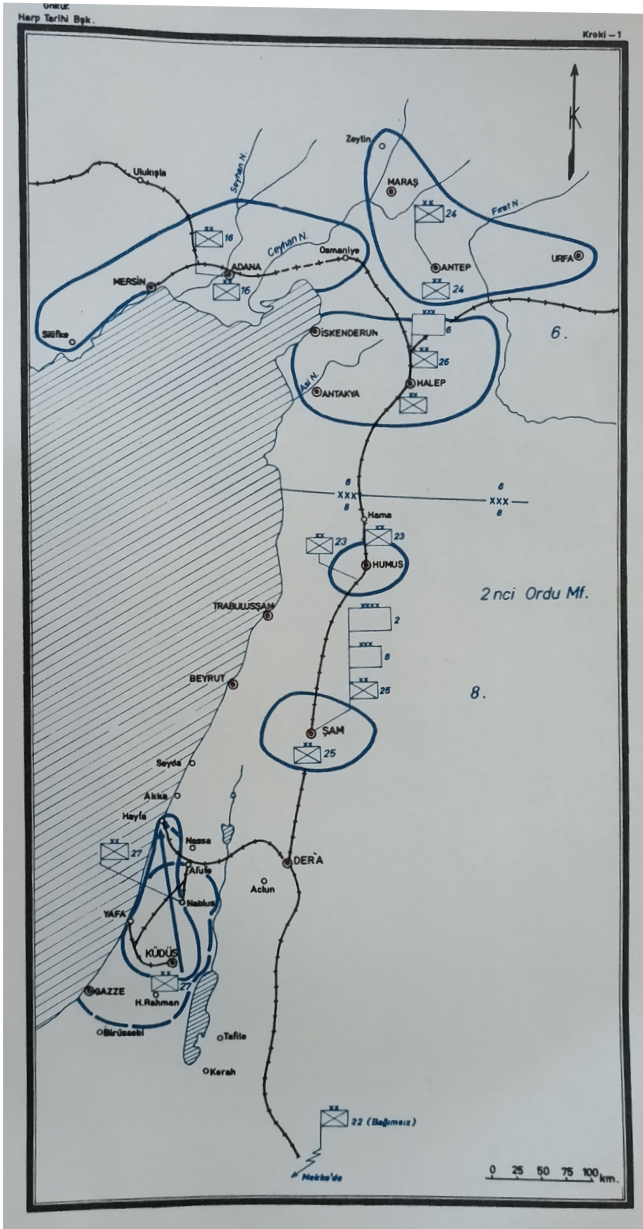
AZMI OÇALIR

(Baş tarafı 1 de)

İl görevlerde bulunduğundan sonra 1965 yılında Askeri Fabrikalar camiasına katılmıştır. İstanbul'da ve Kırıkkale'de uzun yıllar başarılı hizmetler gören rahmetli 1966'dan beri Böge Müdürlüğü Personel Servisi Şefi Bulunmaktaydı.

Emektar mensubumuza tanrıdan rahmet, kederli ailesine baş sağlığı dileriz.

Arifzade Şahap Azmi Oçalar'ın
Ölüm İlanı;
Arifzade Şahap Azmi'nin hayatının son yıllarında MKE Kırıkkale Silah Fabrikası Kırıkkale Bölge Müdürlüğü Personel Şefi görevindeyken 1961 yılında vefat ettiğini bildiren ölüm ilanı...
(Torunu Oğuz Aydemir'in Özel Arşivinden)

I. Dünya Savaşında 2. Ordu Müfettişliğinin Ağustos 1914 yılı öncesi Sina ve Filistin cephesindeki konuşlanmasını gösteren harita...

KAYNAKÇA:

-KEMAL ÇELİK-MİLLÎ MÜCADELE'DE ADANA VE HAVALİSİ (1918 - 1922) (DOKTORA TEZİ) T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ANABİLİM DALI

-MEHMET BESİKÇİ İhtiyat Zabiti'nden Yedek Subay'a: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Zorunlu Askerlik Kategorisi Olarak Yedek Subaylık ve Yedek Subaylar, 1891-1930

-KUVAYİMİLLİYE KOMUTANI TEKELİOĞLU SİNAN BEY'İN GÜNLÜĞÜ

Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları

-ERDEM ÇANAK-ATATÜRK'ÜN ADANA ZİYARETLERİ

Yrd. Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Balcalı-ADANA,

-MİLLÎ MÜCADELE'DE GÜNEY BÖLGESİ SEMPOZYUMU 25 - 27 ARALIK 2013 / GAZİANTEP ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI

-MAHMUT BOLAT- Mustafa Kemal Paşa'nın Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı Sırasında Mondros Mütarekesi ve Sonrası Oluşan Duruma Tepkisi ve Hatay'a Yönelik Faaliyetleri-**Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi** *Journal Of Modern Turkish History Studies* XVIII/Özel Sayı/Special Issue (2018), ss. 73-102.

**-AHMET REMZİ YÜREĞİR- Milli Mücadelede
Çukurova - Anılar- Yeni Adana Gazetesi**

**-CEMAL SEZER- BALKAN SAVAŞLARINDA
AMERİKAN KIZILHAÇ**

**(SALİB-İ AHMER) TEŞKİLATI'NIN OSMANLI
DEVLETİ'NDEKİ FAALİYETLERİ - Yrd. Doç. Dr.,
*Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü***

**- RASİM SÜT- İzmir'in İşgalinden Sakarya Meydan
Muharebesinin Sonuna Kadar (1919-1921) Batı
Cephesinin İkmal Sistemi-AFYON KOCATEPE
Üniversitesi-Eylül.2008**

**-ALPAY KABACALI- Cemal Paşa'nın Hatıraları
Türkiye İş Bankası Yayınları-2001**

**-İSMET BOZDAĞ- Atatürk'ün Sofrası-Kervan Yayınları
-1975**

**-LİMAN VON SANDERS- Türkiye'de Beş Yıl-Türkiye
İş Bankası Yayınları-2010**

**-HARP HATIRALARIM- Güney Sanat Dergisi
Nüshaları -1969**

**- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi 4. Cilt 1. Kısım
Sina ve Filistin Cephesi Harbin Başlangıcından
İkinci Gazze Muharebelerinin Sonuna Kadar - T.C
Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
Askeri Tarih Yayınları Seri No:3**

Alfabetik

Baalbek: Lübnan'ın Bekaa iline bağlı Baalbek ilçesinin merkezi olan şehirdir.

Birüssebi: İsrail'in en büyük yedinci şehri olan Birüssebi, Necef bölgesinin başkenti olarak da tanınır.

Bocit: Bakır sürahi (Adana yöresi dili)

Galiçya: 1945 yılında yapılan sınır değişikliği sonucu Polonya ve Ukrayna Cumhuriyetleri sınırları içinde kalan tarihi bölgedir.

Gazze: Filistin'in güneybatısında bulunan, Gazze Şeridi'nin en büyük şehri. Akdeniz sahilinden 4 km içlerindedir.

Haki: Yeşile yakın toprak rengi.

Ham Yobaz Kaba Softa: İslam'ı kendi çıkarları uğruna ve başkalarının emelleri doğrultusunda kullanıp, kafalarına göre müslüman portresi belirleyen ve de halka bunu yutturmaya çalışan, sonuç itibari ile de islam düşmanlarının eline müthiş bir koz veren insanlardır.

Havra: Yahudilerin ibadet ettiği tapınak, Sinegog

Hicaz: Mekke ve Medine'yi içine alan bölgeye denir.

Maşrapa: Eskiden küp, bakraç vb. kaplardan su almaya yarayan ya da bardak yerine kullanılan, kulplu, ağzı açık küçük kap.

Menzil Kumandanlığı: Osmanlı askeri teşkilatlanmasında iki nokta arasında askeri haberleşmeyi ve işeyi sağlayan istasyonlar

Nahiye: Osmanlı İmparatorluğu'nda nahiyeler 1871 yılında kurulmuş olup kaza ve köy arasında bölümlerdi

Navlun: Taşıma hizmeti karşılığında ödenen ücret.

Pera: Beyoğlu ilçesinde, Tünel-Taksim arasında uzanan İstiklâl Caddesi ve ona açılan sokakların belirlediği alanı kapsayan semte Pera da denirdi.

Şehadet Şerbeti: Zemzem suyu ile hazırlanmış şerbet, ölümcül hastaya ya da şehit olan askere içiriliyor.

ARİFZADE ŞAHAP AZMİ (ÖÇALIR);

- 1 Temmuz 1896 günü Adana'nın Seyhan İlçesinde dünyaya geldi.
- Annesi Zeynep Hatun, Babası Arifzade Esat Efendi'ydi.
- 1911'de İstanbul Sultanisi (İstanbul Erkek Lisesi'ne) girdi.
- 1914'de mezun olduğunda 18 yaşındaydı.
- Aynı yıl Padişah V. Reşad tarafından umumi harp ve seferberlik ilân edildi.
- Cemal Paşa komutasındaki Suriye-Filistin-Gazze cephesinde İngilizlerle savaştı.
- Güney Cephesi'nde Fransızlar'a karşı Mersin Limanı'nı korudu.
- II. Abdülhamit tahttan indirildiğinde 13 yaşındaydı.
- V. Mehmed Reşad öldüğünde 22 yaşındaydı. Padişah Vahdettin ülkeyi terk ettiğinde ise 27 yaşındaydı.
- Milli Mücadele'nin son yıllarında Adana Müftüsü Münir Efendi'nin kızı Naime (Önortaç) ile ilk evliliğini yaptı.
- Bu evliliğinden ilk kızı Muazzez (Akçay) dünyaya geldi.
- Cumhuriyetin ilânının hemen arkasından büyük oğlu Şerafettin(Öçalır) doğdu.
- Onu sırasıyla Zeynep (Nalbantoğlu), Necdet(Öçalır) ve Güner(Öztaş) izledi.
- Arifzade Kardeşler, Kurtuluş Savaşı sırasında fabrikalarında un ve bulgur üreterek Garp Cephesi'nin gıda ihtiyacının büyük bir bölümünü karşıladılar.
- Savaş sonrasında da üretimlerine devam ettiler. Daha sonra ortaklıklarını ayırdılar.
- Arifzade Şahap Azmi, mahkeme kararıyla soyadını Öçalır olarak değiştirdi.
- Arifzade Mustafa Asım Efendi, Adana Ticaret Borsası 4.Dönem Başkanı oldu.

